

Vigilia

1968
november

*VI. PÁL PÁPA „HUMANAE VITAE”
KÖRLEVELENEK
TELJES MAGYAR SZÖVEGE*

Horváth Richárd

A hívők helyes magatartása

Boda László

Kereszténység és evilági lét

Beney Zsuzsa, Csanád Béla, Fazekas Lajos
Költemények

Gerlei József

A tanácsos úr halála (elbeszélés)

Résumé en
langue française

TARTALOM

	Oldal
VI. Pál pápa „ <i>Humanae Vitae</i> ” körlevele a születések szabályozásáról ...	721
Fazekas Lajos: Rajzok apámról (versek)	734
Horváth Richárd: A hívők helyes magatartása	735
Boda László: Kereszténység és evilági lét	737
Medvigy Mihály: Jámbor barangolásom Bulgáriában	740
Beney Zsuzsa: Hó (vers)	743
Gerlei József: A tanácsos úr halála (elbeszélés)	745
Csanád Béla: Robinson, Őszi vadászat, Reggel (versek)	751
Koppány János: Már nem fáj soká (elbeszélés 2. része)	752
Mihelics Vid: Eszmék és tények (Keresztény hitünk a technika korában)	762
Szomor Tamás: A kis út (A gyászolók vigasztalása)	767

NAPLÓ

Püspökeink az időszerű nemzetközi kérdésekről 769; Viták a „keresztény” irodalomról (Rónay László) 769; Az olvasó naplója — Jékely Zoltán: Örjögő ősz, Kerényi Grácia: Azonosulások (Rónay György) 772; Színházi krónika — Ugo Betti: A játékos (Bittai Lajos) 776; Képzőművészet — Budapesti, szentendrei és esztergomi kiállítások (D. I.) 777; Zenei jegyzetek — Hangversenyek, Lemezfigyelő (Rónay László) 779; Filmek világából — Fejlődés, Egy ember az örökkévalóságnak (Üngváry Rudolf) 781; Ősi tanúk, mai tények a bazalt és bor birodalmában (Dénes Gizella) 783; A Szent Márk ereklyék visszaadása (Somogyi György) 786; „Haldokló bilincsek” (Vasadi Péter) 788

Francia nyelvű kivonatok 790

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Felelős kiadó: Saád Béla

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.). lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 185. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örüünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: A Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA-dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Megjelenik minden hónap elején. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100,— Ft., félévre: 50,— Ft., negyedévre: 25,— Ft. Index-szám: 26.921.

VI. PÁL PÁPA „HUMANAE VITAE” KÖRLEVELE A SZÜLETÉSEK SZABÁLYOZÁSÁRÓL

Fordításunk a megjelenés napján kiadott olasz, francia, német és angol hivatalos fordítások alapján, azok összevetésével készült. Eltéréseknél a latin szöveget vettük figyelembe. A középcímek és oldalcímek az említett hivatalos fordításokból valók, a latin eredetiben ezek nem szerepelnek. A jegyzetek közül csupán azokat hozzuk, amelyek a szöszterinti idézetek lelőhelyét jelölik meg. (M. V.)

Tisztelendő Testvéreinknek, a Pátriárkáknak, Primásoknak, Érsekeknek, Püspököknek és más Főpásztoroknak, akik az Apostoli Szentzéssel békében és közösségben élnek, továbbá a papságnak, az egész földön élő keresztény híveknek és az összes jóakaratú embereknek.

Tisztelendő Testvérek és Szeretett Fiaink!

Az élet továbbadása

1. Az emberi élet továbbadásának igen súlyos kötelessége, amelynél fogva a házastársak szabad és felelős munkatársai a Teremtő Istennek, mindig nagy örömök forrása volt számukra, még ha olykor nem kevés nehézség és szorongás is kísérte azt.

Ennek a kötelességnek teljesítése mindenkor komoly kérdések elé állította a házastársak lelkiismeretét, a társadalom fejlődése azonban legutóbb olyan változásokat idézett elő, hogy új kérdések keletkeztek, amelyeket nem volt szabad az egyháznak látatlanba vennie, hiszen azok a dolgok, amikhez kapcsolódnak, oly közelről érintik az emberek életét és boldogságát.

I. A PROBLÉMA ÚJ OLDALAI ÉS A TANÍTÓHIVATAL ILLETÉKESÉGE

Tények és kérdések

2. A változások, amelyek történtek, különböző neműek és valóban jelentősek. Itt van mindenekelőtt a népesség gyors szaporodása. Sokan hangot adnak annak a félelmüknek, hogy a világ lakossága gyorsabban növekszik, mint ahogy a rendelkezésre álló erőforrások megengednék. Ennek nyomán fokozódó aggodalom tölti el a haladni kívánó családokat és népeket, s nagy a kísértés a kormányzatok számára, hogy radikális rendszabályokkal hársítsák el a veszedelmet. Másfelől nemcsak a munkafeltételek és a lakásviszonyok, hanem a megnövekedett igények is, mind a gazdasági terén, mind pedig a fiatalság nevelése és oktatása tekintetében, olyan életvitelt alakítanak ki, amely ma gyakran megnehezíti a nagyobb számú gyermekről való gondoskodást.

Észrevehetően változott a gondolkodásmód is nemcsak a nő személyét és társadalmi szerepét illetően, hanem abban a vonatkozásban is, hogy milyen értéket tulajdonítsanak a házastársi szerelemnek a házasságban, továbbá hogy miként ítélik meg a házassági aktusok jelentőségét ezzel a szerelemmel kapcsolatban.

Végül és mindenekfölött fel kell figyelni arra, hogy az ember, miután oly csodálatos haladást ért el a természet erőinek megzabolázásában és

ésszerű szervezésében, most arra törekszik, hogy kiterjessze uralmát önmaga egész lényére, azaz testére és lelki képességeire, társadalmi életére, sőt még azokra a törvényekre is, amelyek az élet továbbadását szabályozzák.

3. Ez az új helyzet új kérdéseket támaszt. Figyelemmel a modern élet körülményeire, figyelemmel a házastársi érintkezések jelentőségére a hitvesek közti összhang és kölcsönös hűség szempontjából, nem lenne-e vajon ajánlatos felülvizsgálni a mindeztideig érvényben levő erkölcsi szabályokat, főleg ha meggondoljuk, hogy ezeket nem tudják megtartani áldozatok, olykor hősi áldozatok nélkül?

S továbbmenően: erre a területre is alkalmazva az úgynevezett „totalitás” (teljes egész) elvét, nem lehetne-e akként vélekedni, hogy egy kevésbé bőséges, de jobban ésszerűsített termékenység szándéka a fizikailag meddőítő beavatkozást is a születések megengedett és okos ellenőrzésévé változtatja? Másként kifejezve, nem lehetne-e arra az álláspontra jutni, hogy a szaporodásra való rendeltetés a házaselet egészére vonatkozik, inkább erre, mint annak mindenegyes aktusára?

Kérdezik még azt is, hogy tekintettel a modern ember megnövekedett felelősségérzetére, nem jött-e el számára az idő, hogy inkább az értelmére és akaratára bízva a születések szabályozásáról való gondoskodást, mint szervezetének élettani ritmusaira.

A Tanítóhivatal illetékessége

4. Ilyen kérdések kívánták meg az egyház Tanítóhivatalától, hogy újonnan és elmélyülten átgondolja a házasság erkölcsstanának elveit, annak a tannak elveit, amely az isteni kinyilatkoztatástól megvilágosítva és gazdagítva a természet törvényen alapszik.

Egyetlen hívó sem fogja tagadni, hogy az egyház Tanítóhivatalának feladatkörébe tartozik a természetes erkölcsi törvény értelmezése is. Mint több alkalommal kinyilvánították Elődeink, valóban vitathatatlan, hogy Jézus Krisztus, amikor isteni tekintélyét átruházta Péterre és az apostolokra, és meghagyta nekik, hogy parancsait tanítsák az összes nemzeteknek, akkor őket tette meg az egész erkölcsi törvény őreivé és hiteles magyarázóivá; áll ez nemcsak az evangéliumi törvényre, hanem a természet törvényre is, mert utóbbi szintén Isten akaratát fejezi ki, hű megtartása tehát ugyanúgy szükséges az üdvösséghez.

Ennek a küldetésének megfelelően az egyház mindenkor nyújtott világos tanítást — a jelen időkben bővebben is — mind a házasság természetéről, mind a házastársi jogok helyes használatáról és a házastársak kötelességeiről.

Külön tanulmányok

5. Ugyanennek a küldetésnek tudata készítetett Minket arra, hogy megerősítsük és kiszélesítsük azt a Tanulmányi Bizottságot, amelyet Elődünk, boldog emlékű XXIII. János állított fel 1963. márciusában Ennek a Bizottságnak, amely az idevágó különböző ismeretágak több szakemberén kívül házaspárokat is foglalt magában, az volt a teendője, hogy véleményeket gyűjtjön össze a házaselettel és különösképpen a születések szabályozásával kapcsolatos új kérdésekről. Feladata volt tájékoztatóra alkalmas elemek szolgáltatása abból a célból, hogy a Tanítóhi-

vatal elégséges és szabatos feleletet adhasson nemcsak a hívek, hanem a világ közvéleményének várakozására is.

Ezeknek a szakembereknek munkálatait utólag kiegészítették azok a megítélések és tanácsok, amelyeket részben önként, részben kifejezett kérésre szép számban nyújtottak testvéreink a püspökségben. Lehetővé vált így, hogy jobban mérlegeljük ennek a bonyolult kérdésnek valamennyi oldalát. Ki is fejezzük érte mindannyiuknak igaz szívből jövő mélyszéges hálánkat.

A Tanítóhivatal válasza

6. Azokat a következtetéseket, amelyekre a Bizottság jutott, mindazonáltal nem tekinthetjük véglegeseknek, s így nem menthetjük fel magunkat az alól, hogy személyesen vizsgáljuk meg ezt a súlyos problémát; azért is meg kellett ezt tennünk, mert nem jött létre teljes egyetértés a Bizottság kebelében a javaslandó erkölcsi szabályok felől, mindenekelőtt pedig azért, mert a megoldásokra vonatkozóan felmerültek bizonyos kritériumok, amelyek eltértek az egyház Tanítóhivatalának a házasságról előadott és állhatatos szilárdsággal képviselt erkölcsi tanától.

Éppen ezért, miután figyelmesen megvizsgáltuk az adatgyűjteményt, amelyet Elébünk terjesztettek, kiforrott mérlegelések és szakadatlan imák után most a Krisztus által Reánk ruházott küldetés alapján meg kívánjuk adni válaszunkat ezekre a súlyos kérdésekre.

II. TANRA VONATKOZÓ ELVEK

Az ember átfogó szemlélete

7. Mint minden más problémát, amely az emberi élettel van kapcsolatban, a születés problémáját is a részleges szempontokon túlmenően — legyenek ezek akár biológiai vagy pszichológiai, népesedéstani vagy szociológiai rendűek — annak a csorbitatlanul teljes képnek fényénél kell fontolóra vennünk, amelyben az ember és hivatása, nemcsak természeti és földi, de természetfeletti és örökkévaló hivatása is élénk lép. És minthogy abban a próbálkozásukban, hogy igazolják a születések ellenőrzésének mesterséges módszereit, sokan hivatkoztak akár a házastársi szerelem, akár a „felelős apaság-anyaság” követelményeire, jó, ha pontosan meghatározzuk a házaselet e két nagy valóságának igazi fogalmát, hivatkozva főleg arra, amit legújabban és a legmagasabb tekintéllyel adott elő erről a II. Vatikáni Zsinat a *Gaudium et Spes* lelkipásztori rendelkezésben.

A házastársi szerelem

8. A házastársi szerelem akkor fedi fel igazi természetét és igazi nemességét, ha végső forrásában vesszük szemügyre, azaz Istenben, aki a szeretet, az Atyában, „akitől minden atyaság veszi nevét mennyben és a földön” (v. ö. *Ef* 3, 15).

A házasság tehát nem a véletlen következménye, vagy öntudatlan természeti erők fejlődésének terméke: ez a Teremtő bölcs intézménye, hogy szeretetének terve megvalósuljon általa az emberiségben. Önmaguk kölcsönös személyi odaajándékozása útján, ami sajátlagos és kizáró-

lagos számukra, a házastársak lényük közösségére törekszenek, hogy előbbre vigyék kölcsönös személyi tökéletesedésüket, és együttműködjenek Istennel új életek fakasztásában és nevelésében.

Mi több, azoknak esetében, akik felvették a keresztséget, a házasság a kegyelem szentségi jelének méltóságát ölti magára, mivelhogy Krisztus és az egyház egységét jelképezi.

E szerelem jellegzetességei

9. Ebben a megvilágításban tisztán előtűnnek a házastársi szerelem jellegzetes jegyei és követelményei, amelyekről rendkívül fontos, hogy szabatos eszménk legyen.

Mindenekelőtt teljesen emberi szerelem ez, vagyis érzelmi és szellemi egyben. Nem az ösztön és érzelem egyszerű átvitele tehát, hanem és főleg a szabad akarat cselekedete is. Fenn kell maradnia és növekednie kell a mindennapi élet örömein és fájdalmain át, hogy ilyen módon a házastársak egy szívvé és egy lélekke váljanak és együttesen érik el emberi tökéletességüket.

Azután mindenre kiterjedő teljes szerelem ez, a személyes barátság egészen különleges formája, amelyben a házastársak nagylelkűen megosztják egymással minden dolgukat, indokolatlan fenntartások és önző számítások nélkül. Aki igazán szereti házastársát, nemcsak azért szereti, amit tőle kap, hanem szereti őt önmagáért, boldogan, hogy saját maga odaajándékozásával gazdagíthatja őt.

Ez a szerelem továbbá *hűséges és kizárólagos* egész a halálig. Így fogja fel ezt valóban a vőlegény és a menyasszony azon a napon, amikor szabadon és teljes tudatossággal vállalja magára a házassági kapocs elkötelezését. Azt, hogy a hűség, bár olykor nehéznek bizonyulhat, mindig lehetséges és mindig nemes és dicséretes, senki sem tagadhatja. S évszázadokon át oly sok hitves példája nemcsak azt bizonyítja, hogy ez felel meg a házasság természetének, hanem azt is, hogy forrása ez a mély és tartós boldogságnak.

Végül pedig *termékeny* ez a szerelem. Nem merül ki a házastársak közösségében, mert az a rendeltetése, hogy folytatódjék új életek támasztásával. „A házasság és a házastársi szerelem természetüknél fogva gyermekek létrehozására és felnevelésére irányul. Kétségtávol a gyermekek jelentik a házasság legkimagaslóbb ajándékát és a legnagyobb mértékben javukra válnak maguknak a szülőknek is”. (*Gaudium et Spes* 50.)

Felelős apaság-anyaság

10. Mindezek okából a házassági szerelem megköveteli a házastársaktól annak tudatát, hogy „felelős apaság-anyaságra” vannak hivatva. Utóbbit méltán hangsúlyozzák annyira napjainkban, ám ezt is helyesen kell értelmezni. Meg kell tehát vizsgálnunk különböző és egymással összefüggő jogos oldalairól.

A biológiai folyamatok viszonylatában a felelős apaság-anyaság jelenti azok szerepének ismeretét és tisztelétét: az életadás képességében az értelem biológiai törvényeket fedez fel, amelyek alkotórészei az emberi személynek.

Az ösztönös hajlamok és szenvedélyek viszonylatában a felelős apaság-anyaság jelenti azt a szükséges uralmat, amelyet az észnek és az akaratnak kell fölöttük gyakorolniuk.

A fizikai, gazdasági, pszichikai és szociális feltételek viszonylatában a felelős apaság-anyaság akár abban az átgondolt és nagylelkű elhatározásban nyilvánul meg, hogy népes családot alakítanak ki, akár abban a súlyos okokból és az erkölcsi törvény tiszteletével hozott döntésben, hogy időlegesen avagy határozatlan időre kerülük az újabb születést.

A felelős apaság-anyaság mindenkifölött megkívánja még a mélyebb kapcsolatot azzal a tárgyi erkölcsi renddel, amelyet Isten létesített és amelynek a helyes lelkiismeret a megbízható tolmácsa. A szülői tisztség felelős gyakorlása magában foglalja tehát, hogy a házastársak teljesen elismerjék kötelességeiket Isten irányában, önmaguk irányában, a család irányában és a tarsiadaiom irányában, az értékek igaz rangsora szerint. Következéskeppen az élet továbbadásának feladatát illetően nem járnatnak el szabadon a saját tetszesuk szerint, mintna egészen független módon választatnának meg a követendő tisztesseges utakat, hanem kotelesek magatartasukat hozzáigazítani Isten teremő szándékanoz, amely magában a házasság és aktusai természetében jut kifejezésre és az egygaz állandó tanításában nyert kinyilvánítást.

A házassági aktus természetének és céljainak tisztelete

11. Azok az aktusok, amelyekkel a házastársak tiszta meghittségben egyesülnek és amelyek révén az emberi életet átörökítik, miként a Zsinat emlékeztetett rá, „nemesek és tiszteletet érdemelnek”, s akkor sem szűnik meg jogosultságuk, ha a házastársak akarától független okok miatt előrelátható, hogy terméketlenek lesznek: mert hiszen mindig megőrzik azt a rendeltetésüket, hogy kifejezzék és megszilárdítsák a házastársak egységét. Egyébként, mint a tapasztalat bizonyítja, nem minden házassági aktus fakaszt új életet. Isten bölcsen szabta meg aként a termékenység törvényeit és természetes ritmusait, hogy azok már maguktól távolságot iktatnak be a születések egymásutánjába. Mindamelllett az egyház, amikor újólág figyelmezteti az embereket a maga állandó tanításával értelmezett természetörvény parancsainak megtartására, szükségesnek mondja, hogy mindenegyes házassági aktus nyitva maradjon az élet továbbadása számára.

Két elválaszthatatlan oldal: egyesülés és életadás

12. Ez a tan, amelyet a Tanítóhivatal többször kifejtett, azon a felbonthatatlan kapcsolaton alapszik, amelyet Isten akart a házassági aktus két értelme, az egyesülés és az életadás között, s amelyet az ember a maga kezdeményezéséből nem törhet meg.

Belső alkatánál fogva valóban úgy van, hogy a házassági aktus ugyanakkor, amikor a legszorosabban egyesíti a házastársakat, képessé teszi őket új életet fakasztására, megfelelően azoknak a törvényeknek, amelyek a férfinak és a nőnek magába a lényébe íródtak. Csak e két lényeges oldálnak, az egyesítőnek és az életadónak, épségben tartásával valóítja meg a házassági aktus a kölcsönös és igaz szerelem értelmét annak teljességében, s őrzí meg azt a rendeltetését, hogy általa az ember betöltse az apaság-anyaság igen magas hivatását. Úgy gondoljuk, korunk embereinek különösképpen módjukban áll megerősíteni ennek az alapvető elvnek mélységesen ésszerű és emberséges jellegét.

13. Okkal jegyzik meg valóban, hogy az a házassági aktus, amelyet ráerőltetnek a hitvesre — tekintet nélkül állapotára és jogos kívánságaira —, nem igazi szeretetről tanúskodik, következésképpen ellene mond a jó erkölcsi rend követelményének a házastársak viszonyában. Ugyanígy annak, aki helyesen gondolkodik, azt is el kell ismernie, hogy az olyan szerelmi aktus, amely sérti az élet továbbadására való alkalmasságot, amit a Teremtő sajátos törvények szerint ehhez az aktushoz fűzött, ellenmondásban van a házasság létesítő célzatával és az élet Szerzőjének akaratával. Akként használni ezt az isteni adományt, hogy még ha csak részlegesen is, de tönkreteszik értelmét és rendeltetését, annyi, mint ellene mondani mind a férfi, mind a nő természetének s ugyanígy legbensőbb kapcsolatok természetének, annyi tehát, mint ellene mondani Isten tervének és akaratának is. Akként használni viszont a házastársi szerelem adományát, hogy tiszteletben tartják az életadás folyamatának törvényeit, elismerését jelenti annak, hogy nem mi magunk vagyunk urai az emberi élet forrásainak, hanem inkább csak szolgálói a Teremtő által megállapított tervnek. Mert valóban: ahogyan az embernek nincs korlátlan hatalma a teste fölött általában, ugyanígy nincs, éspedig külön okból nincs ilyen hatalma a nemzőképességei, mint ilyenek fölött sem. Ezeknek ugyanis kifejezett rendeltetésük, hogy életet támasszanak, amelynek Isten a forrása. „Az emberi életet mindenkinek szentként kell tekintenie — emlékeztetett XXIII. János —, mert keletkezésétől fogva közvetlenül megkívánja Isten teremő cselekedetét.”

A születésszabályozás meg nem engedett eszközei

14. Összhangban a házasság emberi és keresztény felfogásának ezekkel a rendíthetetlen alapelveivel, ismételten ki kell jelentenünk, hogy semmi körülmények között sem minősülhet a születésszabályozás megengedett eszközhöz, tehát föltétlenül kizárandó a már megkezdett nemzési folyamatnak ilyen célzatú megszakítása, s kiváltképpen a közvetlenül akart és előidézett vetélés, utóbbi még akkor is, ha gyógyászati okokból történne.

Ugyanígy ki kell zárni, miként az egyház Tanítóhivatala már többször kinyilvánította, a közvetlen meddősítést (sterilizálást) mind a férfinél, mind a nőnél, akár örökös, akár időleges az.

Hasonlóképpen ki kell zárni minden olyan cselekedetet, amely akár a házassági aktus megkezdése előtt, akár annak lefolytatásában, akár természetes következményeinek alakulásában célként vagy eszközként szolgálna a fogamzás megakadályozását.

És a szándékosan terméketlenné tett házassági aktusok igazolása okából nem lehet helytálló érvként felhozni a kisebb rosszat, vagy azt, hogy ezek az aktusok együttes egészet képeznek a megelőző vagy majd utánuk következő termékeny aktusokkal, s így osztoznak velük az egy és ugyanazon erkölcsi jószágban. Olykor csakugyan meg van engedve a kisebb erkölcsi rossz tűrése, hogy ilyen módon elejét vegyünk a nagyobb rossznak, vagy hogy elősegítsük a nagyobb jót, az azonban nincs megengedve, még nagyon súlyos okokból sem, hogy avégből cselekedjünk rosszat, hogy abból jó származzék, vagyis hogy az akarat pozitív cselekedete tárgyává tegyünk meg valamit, ami lényegénél fogva rendellenesség, következésképpen méltatlan az emberi személyhez, még ha az is

a szándék, hogy általa egyének, családok vagy a társadalom jólétét védjék vagy mozdítsák elő. Tévedés tehát azt gondolni, hogy egy olyan házassági aktusnak, amelyet akarattal terméketlenné s így benső természetéből folyóan tisztességtelenné tettek, tisztességet és helyességet adhatna egy olyan házastársi élet, amely termékeny a maga egészét nézve.

Gyógyászati eszközök megengedettsége

15. Semmiképpen sem tekinti azonban az egyház meg nem engedettnek azoknak a gyógyászati eszközöknek használatát, amelyek valóban szükségesek a szervezet betegségeinek kezelésére, még akkor sem, ha előrelátható, hogy a fogamzás megakadályozását vonják magukkal, feltéve, hogy nem egyenesen a fogamzást akarták velük valamilyen okból megakadályozni.

A terméketlen időszakok igénybevételének megengedettsége

16. Mint fentebb már (3. pontozat) utaltunk rá, annak a tanításnak, amelyet az egyház a házassági erkölcsről nyújt, ellene vetik manapság: az emberi észnek megvan az az előjoga, hogy uralkodjék a természet által felkínált erőknél s azokat az ember javával egyező célra irányítsa. Megkérdezi tehát némelyek: nem ésszerű-e a jelen esetben, amikor oly sok körülmény volna mellette, a születések mesterséges ellenőrzéséhez folyamodni, ha ilyen módon biztosíthatjuk a család egyetértését és békességét, és a már megszületett gyermekek nevelésének jobb feltételeit?

Szükséges, hogy világosan feleljünk erre a kérdésre: az egyház az első, aki dicséri és ajánlja az értelem beavatkozását abba a feladatba, amely oly szorosan társítja az értelmes teremtményt az ő Teremtőjével, állítja azonban, hogy ennek a beavatkozásnak mindig az Isten által létesített rend tiszteletben tartásával kell történnie.

Ha tehát akár a házastársak fizikai vagy pszichikai állapotából, akár külső körülményekből eredően komoly okok forognak fenn arra, hogy távolságokat hagyjanak a születések között, az egyház azt tanítja, hogy ilyenkor számításba szabad venni a nemző funkciókban bennrejlő természetes ritmusokat, azaz meg van engedve, hogy a házastársak csupán a terméketlen időszakokban éljenek házassági jogukkal, s ekként — azoknak az erkölcsi elveknek sérelme nélkül, amelyekre imént figyelmeztettünk — szabályozzák a születést.

Az egyház következetes önmagához, amikor megengedettnek tekinti a terméketlen időszakok igénybevételét, viszont elítéli a közvetlenül a termékenység ellen irányuló eszközök használatát, amelyek soha sincsenek megengedve, még akkor sem, ha használatukat olyan okok sugallják, amelyek tisztességesnek és komolynak tűnhetnek fel. A valóság az, hogy a két eset között lényeges különbség áll fenn: az első esetben a házastársak jogosan fordítanak javukra egy természetes elrendeződést; a második esetben meggátolják a természetes folyamatok kialakulását. Igaz, hogy mind az egyik, mind a másik esetben a házastársak egyformán megegyeznek abban a pozitív akaratban, hogy elfogadható okokból elkerüljék a fogamzást, s biztosan is kívánnak lenni arról, hogy nem születik gyermek; ámde az első esetben lemondanak a házastársi jog gyakorlásáról a termékeny időszakokban, ha helytálló okokból nem kívánatos a gyermekáldás, és csak a fogamzásmentes időszakokban élnek ezzel a joggal, abból a célból, hogy kifejezzék szeretetüket és megvédjék a

kölcsönös hűséget. Ekként járva el, bizonyosságát adják az igazán és teljességgel tisztességes szerelemnek.

A születésszabályozás mesterséges módszereinek súlyos következményei

17. Az egyenes emberek még inkább meggyőződhetnek arról, hogy mennyire megalapozott az egyház tanítása e téren, ha készek jól átgondolni a mesterséges születésszabályozási módszerek következményeit.

Mindenekelőtt vegyék fontolóra, hogy milyen széles és könnyű út nyílnék így a hitvesi hűtlenség és az erkölcsiség általános süllyedése felé. Nem kell sok tapasztalat ahhoz, hogy tisztában legyünk az emberi gyöngességgel és hogy megértsük: az embereknek — kiváltképpen a fiataloknak, akik annyira sebezhetők e pontban — bátorításra van szükségük, ha azt akarjuk, hogy hívek maradjanak az erkölcsi törvényhez; annál kevésbé szabad tehát valami olyan eszközt ajánlani nekik, amellyel könnyen kitérhetnek e törvény megtartása elől. Félő az is, hogy a férfi, ha hozzászokik a fogamzásgátló eljárások gyakorlásához, végül is elvesztí a tiszteletet a nő irányában, és anélkül, hogy törődne annak fizikai és pszichikai egyensúlyával, odáig jut, hogy már csak önző élvezete merő eszközét, nem pedig megbecsült és szeretett élettársát látja benne.

Fontolják meg azt is, hogy milyen veszedelemes fegyvert adnának így azoknak a közhatalmaknak kezébe, amelyek kevésbé törődnek az erkölcsi következményekkel. Ki tehetne szemrehányást egy kormánynak, ha olyasmire folyamodnék a közösség problémáinak megoldása céljából, amit megengedettnek ismernének el a házastársak kapcsolatában egy családi probléma megoldása céljából? Ki akadályozhatná meg a kormányokat abban, hogy elősegítsék, vagy éppen rákényszerítsék népeikre, ha szükségesnek vélik, azt a fogamzásgátló módszert, amelyet a leghatásosabbnak tartanak? Ilyen módon az emberek, amikor el akarnák kerülni azokat az egyéni, családi vagy társadalmi nehézségeket, amelyekkel az isteni törvény megtartásában találkozhatnak, oda jutnának, hogy a közhatalmak tetszésük szerint avatkozhatnának be a házastársak benső viszonyának legszemélyesebb és csupán rájuk tartozó körébe.

Ha tehát nem akarjuk emberek önkényének kiszolgáltatni az élet továbbadásának küldetését, szükségszerűen el kell ismerni, hogy annak az uralomnak, amelyet az ember a teste és ennek funkciói fölött gyakorolhat, áthághatatlan határai vannak; határok, amelyeken senkinek sem áll jogában túllépnie, akár magánszemély, akár hatalommal felruházott egyén. És ezeket a határokat nem tűzheti ki más, mint az a tisztelet, amellyel az emberi szervezet és funkciói épségének tartozunk, megfelelően azoknak az elveknek, amelyekre fentebb emlékeztettünk, és helyesen értelmezve a „totalitás elvét”, amelyet Elődünk, XII. Pius világitott meg.

Az egyház igaz emberi értékek védelmezője

18. Előrelátható, hogy ezt a tanítást alkalmasint nem mindenki fogja szívesen fogadni: túl sok az olyan hang, amely szembe helyezkedik az egyház hangjával, s azokat még fel is nagyítják és ki is színezik a hírverés modern eszközei. Igazában megvallva, az egyház nem csodálkozik azon, hogy isteni Alapítójához hasonlóan „az ellenmondás jele” (v. ö. Luk 2, 34); emiatt azonban nem hagy fel azzal, hogy alázatos szilárdsággal hirdesse az egész erkölcsi törvényt, mind a természetet, mind az

evangéliumit. Nem ő volt a szerzőjük ezeknek a törvényeknek, következésképpen nem is lehet úr fölöttük; csupán letéteményesük és értelmezőjük, anélkül, hogy valaha is hatalmában állna megengedettnek nyilvánítani azt, ami nem megengedett, miután közvetlenül és változhatatlanul ellentétes az ember igazi javával.

Az egyház tudja, hogy amikor a házassági erkölcsöt a maga teljes épységében védelmezi, hozzájárul egy igazán emberséges civilizáció kialakításához; kötelességévé teszi az embernek: ne mondjon le a saját felelősségéről, hogy nyomában technikai eszközökre bízva rá magát; védi ezzel a házastársak méltóságát is. Ekként cselekedve az egyház — híven a Megváltónak mind a tanításához, mind a példájához — bizonyosságot tesz arról, hogy őszinte és érdektelen barátja az embereknek, akiket földi menetelésük kezdetétől fogva segíteni akar ahhoz, hogy „fiak gyanánt résztvehessenek az élő Istennek, az összes emberek Atyjának életében” (v. ö. *Populorum Progressio* 21.).

III. LELKIPÁSZTORI ÚTMUTATÁSOK

Az egyház „Mater et Magistra”

19. Szavunk nem juttatná kifejezésre úgy, ahogyan kívánatos, az egyháznak, az összes nemzetek Anyjának és Tanítójának gondolatát és gondoskodását, ha — miután emlékeztettük az embereket le a házasságra vonatkozó isteni törvény megtartásának és tisztelésének szükségére — nem bátorítanók őket a tisztességes születésszabályozás útján, még azok között a nehéz feltételek között is, amelyekkel ma családok és népek küszködnek. Az egyház igazán nem tanúsíthat más magatartást az emberek irányában, mint a Megváltó: ismeri gyöngeségüket, részvétellel tekint a tömegre, magához öleli a bűnösöket, de nem mondhat le arról, hogy tanítsa a törvényt, amely valóban a maga eredeti igazságában helyreállított és Isten Lelke által vezetett emberi élet törvénye.

Az isteni törvény megtartásának lehetősége

20. Az egyháznak a születések szabályozására vonatkozó tanítása, amely az isteni törvényt hirdeti, sokak előtt könnyen tűnhet föl nehéznek vagy éppenséggel meg sem valósíthatónak. És bizonyos, hogy mint az összes nagy és jótékony valóságok, ez a törvény is komoly iparkodást és sok egyéni, családi és társadalmi erőfeszítést követel. Mi több, nem is lehetne megtartani Isten segítségével nélkül, aki támogatja és erősíti jóakarataiban az embereket. Ha azonban jól elgondolkodunk felőle, lehetetlen meg nem látnunk, hogy ezek az erőfeszítések nemesebbé teszik az embert és üdvösen hatnak ki az emberi közösségre.

Uralom önmagunk fölött

21. A születésszabályozás tisztességes gyakorlása mindenekelőtt azt kívánja a házastársaktól, hogy alapos tájékozódás birtokában szilárd meggyőződést alakítsanak ki magukban az élet és a család igazi értékei felől, és igyekezzenek tökéletes önuralomra tenni szert. Ahhoz ugyanis, hogy a házaselet érzelmi megnyilatkozásai kellőképpen szabályozottak legyenek — tekintettel kivált az időszaki megtartóztatásra —, az észnek és a szabad akaratnak kell ellenőriznie az ösztönöket, ami kétségkívül

aszékézzel jár. Ez a fegyelem azonban, amely hozzátartozik a házastársak tisztaságához, távolról sem árt a házastársi szerelemnek, hanem ellenkezően, magasabb emberi értéket kölcsönöz neki. Igaz, hogy állandó erőfeszítést igényel, de hála jótékony befolyásának, a házastársak lelki-szellemi értékekkel gazdagodva teljes épségben fejlesztik ki személyiségüket. Ez a fegyelem a vidámság és a béke gyümölcseit árasztja a családi életre, és megkönnyíti más problémák megoldását; növeli a figyelmességet a másik hitves irányában, segíti a házastársakat abban, hogy kiküszöböljék az önzést, amely ellensége az igazi szeretetnek, és fokozza bennük a felelősség érzetét. Mindezek nyomán a szülők mélyebb és hatékonyabb befolyást tudnak gyakorolni gyermekeik nevelésében; a kisgyermek és a fiatalok az emberi értékek helyes megbecsülésében, szellemi és érzelmi képességeik derűs és összhangzatos kibontakozásával növekednek föl.

Tisztaságnak kedvező légkör teremtése

22. Fel akarjuk hívni ebből az alkalomból a nevelők és mindazok figyelmét, akiket felelősség terhel az emberi társadalom közös javáért, mennyire szükséges olyan légkört teremteni, amely kedvez a tisztaságra való nevelésnek, azaz annak, hogy az erkölcsi rend tisztelete útján az egészséges szabadság kerekedjék a szabadosság fölé.

Minden, ami a modern tömegérintkezési eszközökben az érzékiség felszítására, az erkölcsök zabolátlanságára vezet, úgyszintén a pornográfia vagy a sikamlós látványosságok minden formája kell, hogy kiváltsa mindazoknak a személyeknek nyílt és egyöntetű szembehelyezkedését, akik szívükön viselik a civilizáció haladását és az emberi szellem legfőbb javainak védelmét. Hasztalan próbálnák igazolni az ilyen züllesztéseket művészi vagy tudományos követelmények ürügyével, vagy érvet kovácsolni abból a szabadságból, amelyet a közhatóságok engednek ezen a téren.

Felhívás a közhatalmakhoz

23. A kormányzóknak, akik elsősorban felelősek a közjóért és akik annyit tehetnek az erkölcsi értékek megővésére, ezt mondiuk: ne tűriétek, hogy lealacsonyodjék népeitek erkölcsisége; ne engedjétek meg, hogy törvényes úton hatoljanak be a családba, a társadalomnak ebbe az alapvető sejtjébe, olyan gyakorlatok, amelyek ellentétesek a természeti és az isteni törvénnyel. Egészen más az az út, amelyen a közhatalmak hozzájárulhatnak és kell, hogy hozzájáruljanak a népesedési probléma megoldásához: ez az út az előrelátó családpolitika, a népek bölcs nevelése, az erkölcsi törvénynek és a polgárok szabadságának tiszteletben tartása.

Mi nagyon is tudatában vagyunk azoknak a súlyos nehézségeknek, amelyeket a közhatalmak tapasztalnak ebben a vonatkozásban, különösen a fejlődő országokban. Az ő jogos gondjaiknak és aggodalmaiknak szenteltük *Populorum Progressio* körlevelünket. De Elődünkkel, XXIII. Jánossal megismételjük: „Ezeket a nehézségeket nem lehet leküzdeni olyan módszerek és eszközök felhasználásával, amelyek nem méltóak az emberhez, és csupán magának az embernek és életének merőben anyagelevű felfogásában lelik magyarázatukat. Az igazi megoldás egyedül abban a gazdasági fejlődésben és társadalmi haladásban található, amely

tiszteli és előbbre viszi az igazi emberi értékeket, mind az egyénieket, mind a társadalmiakat.” És nem lehet súlyos igazságtalanság nélkül az isteni Gondviselést tenni felelőssé azért, aminek forrása, éppen ellenkezően, a kormányzati bölcsesség fogyatékosága, a társadalmi igazságosság iránt való érzék elégtelensége, az önző harácsolás, s általában az elítélendő tunyaság azoknak az erőfeszítéseknek és áldozatoknak vállalásában, amelyek szükségesek lennének ahhoz, hogy a nép és valamennyi gyermeke életszínvonalának emelkedését biztosítsák.

Mint némelyek közülük már oly dicséretes példát adtak rá, sokszorozzák meg tehát nagylelkűen erőfeszítéseiket az összes közhatalmak. És bővüljön szakadatlanul a kölcsönös segítség a nagy emberi család valamennyi tagja között: szinte határtalan az a terület, amely a nagy nemzetközi szervezetek tevékenysége számára nyílik itt.

A tudomány embereihez

24. Ki akarjuk fejezni most bátorításunkat a tudomány embereinek, akik „nagyon jó szolgálatot tehetnek a házasság és a család intézményének meg a lelkiismeretek nyugalmanak, ha kutatásaikat összehangolva parkodnak egyre jobban megvilágítani azokat a különféle feltételeket, amelyek erkölcsileg kifogástalan születésszabályozásra adnak módot” (v. ö. *Gaudium et Spes* 52.). Különösen kíváncsi, hogy a már XII. Pius által megfogalmazott óhaj szerint az orvostudománynak sikerüljön elégségesen biztos alapot nyújtania a természetes ritmusok megfigyelésén alapuló születésszabályozásra. A tudomány emberei s kiváltképpen a katolikus tudósok így fognak hozzájárulni annak az egyházi tanításnak tényekkel való igazolásához, hogy „nem lehet valódi ellenmondás azok között az isteni törvények között, amelyek egyfelől az élet továbbadását szabályozzák, másfelől az igazi házastársi szeretetet ápolják” (v. ö. *Gaudium et Spes* 51.).

A keresztyén házastársakhoz

25. Most pedig szavunkat közvetlenebbül intézzük a Mi gyermekeinkhez, különösen azokhoz, akiket Isten arra szólít, hogy házasságban szolgálják őt. Az egyház ugyanakkor, amikor az isteni törvény elévülhetetlen követelményeit tanítja, az üdvösséget is hirdeti és szentségeivel megnyitja a kegyelem útjait, amely új teremtményt alkot az emberből, olyan teremtményt, aki szeretetben és igazi szabadságban képes válaszolni Teremtőjének és Üdvözítőjének szándékára, és édesnek tudja találni Krisztus igáját.

Engedelmesen fogadva az egyház hangját, tartsák tehát emlékeztükben a keresztyén házastársak, hogy az ő keresztyén hivatásukat, amely a keresztséggel kezdődött, utóbb szabatosan meghatározta és megszilárdította a házasság szentsége. Ez a szentség megerősítette és mintegy felszentelte a házastársakat arra, hogy hűségesen teljesítsék kötelezéseiket, a tökéletességig menően valósítsák meg hivatásukat, és ahogyan hozzájuk illik, keresztyén tanúságot tegyenek a világ előtt. Reájuk bízta az Úr a feladatot, hogy tegyék láthatóvá az emberek számára annak a törvénynek szentségét és édességét, amely egységbe vonja a házastársak kölcsönös szeretetét és a házastársak együttműködését Istennek, az emberi élet szerzőjének szeretetével.

Semmiképpen sincs szándékunkban, hogy elpalástoljuk az olykor súlyos nehézségeket, amelyek velejárnak a keresztény házastársak életével: számukra, mint mindegyikünk számára, „szűk a kapu és keskeny az út, amely az élethez vezet” (Máté 11, 30). Kell azonban, hogy ennek az életnek reménye fényt derítsen útjukra, miközben derekasan törekednek arra, hogy bölcsességben, igazságosságban és jámborságban éljék jelen napjaikat, tudván, hogy elmúlik ennek a világnak arculata.

Vállalják tehát bátran a szükséges erőfeszítéseket a házastársak, akiknek támaszuk ebben a hit és remény, amely „nem csal meg, mert a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkben az Isten szeretete” (v. ö. Róm 5, 5); esedezzenek állhatatos imával az isteni segítségért; merítsenek főleg az Eucharishtiából, a kegyelem és a szeretet forrásából. És ha a bűn még erőt venne rajtuk, ne csüggedjenek el, hanem alázatos állhatatossággal folyamodjanak Isten könyörületességéhez, amelyet bőségesen nyújt nekik a bűnbánat szentsége. Ilyen módon meg tudják majd valósítani a házastársi élet teljességét, amelyet az Apostol ír le: „Férjek, szeressétek feleségeitek, ahogy Krisztus is szeretette az egyházat... A férj köteles szeretni feleségét, mint saját testét. Aki feleségét szereti, önmagát szereti. Márpedig senki sem gyűlöli a saját testét, hanem táplálja, gondozza, akárcsak Krisztus az egyházat... Nagy titok ez, én Krisztusra és az egyházra vonatkoztatom. Szeresse hát mind-egyiktek a feleségét, az asszonyok meg tiszteljék férjüket.” (V. ö. Ef 5.)

Apostolkodás a családok között

26. A gyümölcsök sorában, amelyek az isteni törvény hű megtartását célzó nagylelkű erőfeszítésből érlelődnek ki, a legértékesebbek egyike az, hogy nem ritkán maguk a házások kívánják közölni másokkal is tapasztalatukat. Így a világi hívek hivatásának tág keretébe az egymásközi apostolkodás új és nagyon figyelemre méltó formája kapcsolódik be: maguk a családok lesznek más családok apostolai és eligazítói. S vitatni sem lehet, hogy az apostolkodás annyi formája között egyike ez azoknak, amelyek ma a legidősebbeknek látszanak.

Az orvosokhoz és az egészségügyi személyzethez

27. A legnagyobb megbecsüléssel adózunk az orvosoknak és az egészségügyi személyzet tagjainak, akik hivatásuk gyakorlásában minden emberi érdeknél jobban szívükön viselik keresztény hivatásuk magasabb követelményeit. Lankadatlanul igyekezzenek tehát minden alkalommal azokat a megoldásokat segíteni elő, amelyeket a hit és a helyes értelem sugall, s törekedjenek ezek vonatkozásában felkelteni a meggyőződést és a tiszteletet környezetükben. Tekintsék hivatási kötelességüknek is mindannak a tudásnak megszerzését, ami szükséges ezen a kényes területen, hogy az őket kérdező házastársaknak megadhassák azokat az okos tanácsokat és egészséges útmutatásokat, amelyeket joggal várnak el tőlük.

A papokhoz

28. Szeretett fiaim, papok, akik hivatástoknál fogva tanácsadói és lelki vezetői vagytok egyéneknek és családoknak, most hozzátok fordulunk bizalommal. Első feladatotok, különösen azoké, akik keresztény

erkölcstudományt tanítanak, hogy kétértelműség nélkül fejtsétek ki az egyház tanítását a házasságról. Szolgálatotok gyakorlása során ti legyetek az elsők, akik példát nyújtanak a lojális, belső és külső engedelmességre az egyház Tanítóhivatala iránt. Ez az engedelmesség, mint tudjátok, nemcsak a felhozott érvek okából kötelez, de méginkább a Szentlélek megvilágítása miatt, amiből különös címen részesülnek az egyház Pásztorai, amikor az igazságot magyarázzák. Azt is tudjátok: mindennél fontosabb a lelkiismeretek békéje és a keresztyén nép egysége számára, hogy az erkölcs területén éppúgy, mint a hittételek területén, mindannyian az egyház Tanítóhivatalához tartsák magukat és egyazon nyelven beszéljenek. Ezért ismételjük meg teljes lelkünkben a nagy Pál apostol aggódó felhívását: „Testvérek, Urunk, Jézus Krisztus nevére kérlek titeket, éljeteK mindnyájan egyetértésben, ne szakadjatok pártokra, hanem legyetek egyek ugyanabban a lelkületben, ugyanabban a felfogásban.” (V. ö. 1 Kor 1, 10.)

29. Semmiben sem csökkenti Krisztus üdvös tanítását: a szeretet kimagasló formája ez a lelkek irányában. Kísérnie kell azonban mindig a türelemnek és a jószágnak, amire maga az Úr adott példát az emberekkel való bánásmódban. Ő, aki nem azért jött, hogy ítéljen, hanem hogy üdvözítsen, igazán engesztelhetetlen volt a rossz, de könyörületes a szemelek iránt. Nehézségeik közepette a házastársak is találjanak rá mindig a pap szavában és szívében a Megváltó szavának és szeretetének visszhangjára.

BeszéljeteK bizalommal, szeretett fiaim, abban a mély meggyőződésben, hogy Isten Lelke, miközben ott áll a Tanítóhivatal mellett a tan kifejezésében, megvilágosítja belülről a hívek szívét, hozzájárulásra szólítva fel őket. Oktassátok a házastársakat az imádság szükséges útjára, hassatok oda, hogy gyakran és hittel folyamodjanak az Eucharisztia és a bűnbánat szentségeihez, s ne hagyják soha, hogy elbátortalanítsa őket gyöngeségük.

A püspökökhöz

30. Kedves és tisztelendő testvéreim a püspökségben, akikkel Mi oly közelről osztjuk meg a gondokat Isten népének lelki javáért, hozzátok száll tisztelet- és szeretetteljes gondolatunk most, hogy végére értünk ennek a körlevélnek. Sürgető felhívással fordulunk mindannyitokhoz. A papok, a ti munkatársaitok, és a híveitek élen odaadón és ernyedetlenül dolgozzatok a házasság épségén és szentségén, hogy házasságukat a hitvesek egyre inkább a maga emberi és keresztyén teljességében éljék. Úgy tekintétek ezt a küldetéseteket, mint egyikét azoknak, amelyekért jelenleg a legégetőbb felelősség terhel. Megköveteli ez, mint tudjátok, az összehangolt lelkipásztori buzgólkodást az emberi tevékenység minden területén, gazdasági, kulturális és szociális téren egyaránt; mert csupán az egyidejű javulás e különféle körökben teheti nemcsak tűrhetővé, hanem könnyebbé és örömteljesebbé is a szülők életét és a gyermekeket a családok kebelében, teheti testvéribbé és békésebbé az együttélést az emberi társadalomban, híven a célhoz, amelyet Isten a világ elé tűzött.

Befejező felhívás

31. Tisztelendő testvérek, szeretett gyermekeink és ti mind, jóakarató emberek, nagy a nevelésnek, haladásnak és szeretetnek az a műve,

amelyre szólítunk benneteket, az egyház tanítása alapján, amelynek Péter utóda — a püspökségben testvéreivel együtt — letéteményese és értelmezője. Nagy mű valóban — benső meggyőződésünk ez — mind a világ, mind az egyház számára, mert az ember nem találhatja meg az igazi boldogságot, amelyre egész lényével áhitozik, egyedül csak azoknak a törvényeknek tiszteletével, amelyeket Isten az ember természetébe írt, és amelyekhez az ember értelemmel és szeretettel igazodni tartozik. Ehhez a műhöz és feladathoz kérjük valamennyitekre s különösképpen a házastársakra a szentség és könyörületesség Istenének bőséges kegyelmeit, aminek zálogául apostoli áldásunkat adjuk reátok.

Kelt Rómában, Szent Péternél, Szent Jakab apostol ünnepén, az 1968. év július 25-én, pápaságunk hatodik évében.

PAULUS PP. VI.

RAJZOK APÁMRÓL

A KALÁSZTÖRŐ

*Szertartás volt az, — tenyerében
széjjelmorzsolta a kalászt;
s ha kipattant a mag, keményen,
így szólt: Kezdjük az aratást...
Ez a föld csak reményét adta,
de gazdaggá nem tette őt.
Tenger-munka volt minden napja —
szűknek érezte az időt.*

HAJNALBAN

*Bent a fészerben lógtak a kaszák,
egyet leemelt apám, s kalapált,
— egyforma, pontos ütések alatt
élesedett a kicsorbult anyag; —
s miközben anyám a fészer megett
nedves rozs-szálból csavart kötelet.*

*Ment a mezőre s beköszönt a csősz,
a szomszéd is, a pap, az ismerős;
hangos „Jó reggelt!” s néhány szokásos
szót vetettek a napi munkához.
Ő visszaköszönt; — ment a kerten át,
s harmatot szórtak rá a szilva-fák.*

Fazekas Lajos

A HIVŐK HELYES MAGATARTÁSA

Az elmúlt idők vallásossága individuális, moralizáló és polgári vonású lett. Nagyon kiemelve és hangsúlyozva a hierarchikus részt — mint egy visszahatásként a reformációra — és ráfeledkezve a Krisztus-központiségre és Isten népének a létre és szerepére. Az egyház lassan-lassan megfeledkezett az egyetemességéről és mindinkább a Nyugat egyháza lett. Polgári körökben, kifelé, illető „vallásosnak” mutatkozni, bizonyos külsőségeket megtartani. A Biblia azonban valójában a könyvespolcra került. Keresztény közösségről alig volt szó lelki értelemben. Inkább politikai-hatalmi-jogi, külsőséges szervezkedés folyt; szervezetek voltak, amelyeknek az élete nem annyira a befelé-elmélyülésben nyilatkozott meg, nem tanúságtételben a legszebb és legkorszerűbb krisztusi igazságok mellett, amire pedig vágyódott a kor, hanem üresen csengő jelszavakban.

Új eszméáramlatok, elsősorban a marxizmus nyomott bennünket abba az irányba, hogy az emberrel, mint a föld lakójával, mint a mindennapi élet szenvedő és aktív alanyával is foglalkozzunk, komolyan, mélyre menve — saját tanaink fényénél. Visszanéztünk az első keresztény századokra, az egyházatyákra, visszanyúltunk és ismét komolyabban kezünkbe vettük a Szentírást, és érdekes, hogy ez a messzire, a kezdetekre való tekintés nyitotta meg a szemünket modern korunk, a ma és a ma emberének problémái felé. Nem az elvontságok, hanem a konkrét ember konkrét problémái léptek gondolkodásunkban és a cselekvés módjainak keresésében előtérbe. Az ember sorsa és az ember boldogulása, üdvössége az evangéliumok igazsága szerint. Az evilági élet értékeinek felismerése és elismerése, egybelátásuk és összekapcsolásuk örök értékeinkkel. Feljűk való fordulásunk, szerepük feltárása és értékelése üdvösségünk rendjében. Az a tudatos felismerés, hogy nemcsak a szenvedés az emberi valóság, hanem az öröm, az élet szépségei is, és küldetésünk, hogy ezeket is megsokszorozzuk az Isten teremő tevékenységét folytató alázatos munkálkodásunkkal. Nem hátat fordítani az életnek és a világnak, hanem szembefordulni velük, hiszen rajtuk keresztül sűt ránk az élet napja, az Úr Jézus Krisztus. Az ő kegyelme és a Gondviselés csodálatos útjai rajtuk vezetnek keresztül.

Persze, nem naivan optimista és utópista ez a látásmód. Nagyonis közlről kell meglátnunk az élet sötétségeit, megpróbalátásait, az ember nyomorúságát, hiszen éppen ez mozgatja meg a lelkiismeretünket és szítja fel, növeszti meg a felelősségérzetünket, hogy komolyan vegyük isteni küldetésünket az emberhez, a világhoz. Hogy segítsünk hitünk parancsa szerint mi is abban, hogy jobb legyen és mindig jobb legyen az ember földi sorsa is, mindig békességesebb, tehát szebb legyen az élet és a világ — ezen a földtekén is.

A mai ember nem szereti a konvenciókat. Szeret egészen közel menni a dolgokhoz, a vallási dolgokhoz is, és szereti azokat egész közlőlől és alaposan megnézni „magának”. Hogy csak mázok-e, külsőségek-e, farizeus szokások-e, amik mögött nincs lélek, nincs komolybavevés, nincs megvalósulás és következetesség, avagy megtalálja-e mögöttük mindezt, mint lényegét és életfedezetet, mert csak akkor és annak hisz, ahol ez megvan, és csak azt fogadja el, amiben ez megvan.

A régi környezet kifelé, az ember körül, legalábbis látszatra, keresztény volt. Most már nem az, és mindig kevésbé és kevésbé lesz az.

Az egyén döntése kell a hithez, kell ahhoz, hogy magát hívőnek, kereszténynek vallja. De ez a döntés súlyos és erős. Megbízható és komoly. Önmagában van a súlypontja. Ezért a körülmények, akármilyenek legyenek is, nem tudják önmagából kifordítani. Ő hat a környezetére, hite és kegyelme és karizmái szerint, okossága, tapasztaltsága és embersége szerint. A maga kisebb-nagyobb hatósugarában formálja, színezi ezt a környezetet, annak képere és hasonlóságára, amit ő képvisel, amiről tanúbizonyságot tett és tesz folyamatosan.

Ez az életérzés és magatartás önmagáról tudja a legjobban, hogy gyarló és gyenge ember. Ezt a tapasztalatát kivetíti és alkalmazza embertársa felé is. Nem „ül fel a nagy lóra” vele szemben, de nem is gondolkozik túl „a bűn misztikájáról” és nem is értékel túl. Ítéletében emberi, emberséges akar maradni, sohasem tévesztve szemé és lelkiismerete előtt „az irgalom indulatát”, és mindenekelőtt és mindenekfölött a szeretet indulatát. Ki ne szorulna rá szeretetre? Tudja, hogy elsősorban ő maga is.

Ennek az egyéni döntésű hitnek legnagyobb támasztéka az Istenbe vetett bizalom és remény. Az élet nem ad mindig alánk biztos és szilárd alapot. Sokszor megint ez, megrepedezik és akárhányszor össze is dül. Ilyenkor kell éreznünk, amikor létünk bizonytalansága kézzelfoghatóan érzékelhetővé válik, annak a lelkiületnek az értékét és reménységét, amelyik már átélte és nagyon magáévá élte azt az igazságot, hogy „aki Istenben bíz, az nem csalatkozik”. Nagy hit és a hitnek nagy bizodalma és reménysége kell azonban ehhez. Az Isten mindig megteszi a magáét, az bizonyos. Nekünk is meg kell azonban tennünk a magunkét. Ami csak telik tőlünk. Akkor nem dől össze bennünk az egyensúly.

A helyes hívő magatartás ugyanúgy, mint a helyes emberi magatartás, a nyíltság. Ugyanazt mutatni kifelé is, ami befelé megvan. Szerényen, de határozottan és bátran. Egyszerűen, de következetesen, és mindenki előtt és minden időben. Senki sem csalhatatlan; és olyan, amilyen. És akkor nem kell félnünk attól, hogy mit mondtunk, vagy mit tettünk tegnap ezek vagy azok előtt. Egyformán szólunk és egyformán cselekszünk. És ezt megbecsülik a másfelfogású emberek is, még akkor is, ha valami nem is tetszik nekik, mert tudják, hogy hányadán állnak velünk.

Az őszinteség és nyíltság azok az erények, amelyeket keres és kedvel és elfogad a ma embere. Szeretnők azonban azt is kiemelni, hogy ugyanilyennek kell lennie magatartásunknak önmagunkkal és azonos meggyőződésű, azonos hitű testvéreinkkel szemben is. Mert sokszor mint-ha figyelmesebbek lennénk a másfelfogásúakkal, a máshitűekkel szemben.

Az egyenlőség a jó mérték és a jó rend itt, meg az egyetemesség, a széleslátókörűség. Minden ember egy külön világ. „Északfok, titok, idegenség”, ahogy *Ady* énekelte. Az egyik ilyen beállítottságú, a másik amolyan. Az egyik erre hangolt, a másik amarra. Az egyiknek ez az adománya, karizmája van, a másiknak amaz. Ne legyünk kizárólagosak. Ne gondoljuk, hogy csak az a helyes és a jó, ami mibennünk van, amit mi képviselünk. Lehet az helyes és jó, de emellett még sok más színe, sava, igazsága lehet az életnek, és magának az igazságnak is lehetnek egyéb oldalai is. Legyünk megértőek ezek tekintetében is. Abban az értelemben is, hogy például hitünk hagyományainak nagy gazdagságából ne akarjunk mindent kiszórni, ami nekünk nem tetszik. Próbáljuk megérteni, elnézni bölcsen, elfogadni okosan a másoknak másra hangolt igényét és lelki tartalmát is. Így lehetünk mindnyájan egységben, sok színben és gazdagságban, mindig jobban és jobban kiteljesedő emberségben, Krisztusban egymással testvérek, az Isten gyermekei.

KERESZTÉNYSÉG ÉS EVILÁGI LÉT

Az elmúlt évek során a *Vigilia* többször adott tanulságos ízelítőt a „belső dialógus”-ból. *Ernesto Balducci* tanulmánya is, amely a mostani szeptemberi számban jelent meg, olyan jellegű, hogy párbeszédre hív fel. Ezúttal a keresztény bölcsélet szempontjaiból kiindulva vennénk elő néhány megfontolnivaló gondolatot, anélkül, hogy a „sértett céhbeliak” szokásos fölszisszenéséről volna csupán szó. Igaz, „a katolikus filozófusokat” érinti a tanulmányban néhány nem éppen kedvező megjegyzés. Azt sem lehet azonban tagadni, hogy az elmarasztalás némely vonatkozásában indokolt. A keresztény bölcseletnek tényleg vannak pótolnivaló mulasztásai, és vannak bővebb kifejtésre váró témái. Ezek közé tartozik a tanulmányban említett antropológiai kérdés, valamint a világban való létünk problémája. Mégsem ez váltja ki a dialógus ingerét. Balducci tanulmánya egyetemesebb érdeklődésre számot tartó problémákat is fölvet.

1. Azzal kezdeném, hogy teljes mértékben egyetérthetünk a neves szerző alapgondolatával, amely a keresztény ember „evilágiságát” hangsúlyozza, s egyúttal biblikus alapon kívánja megmutatni, bár az „evilágiság” szó ebben a pozitív értelmezésben nem ébreszt éppen biblikus asszociációkat. Nem is mondható szerencsés kifejezésnek. Maga az alapgondolat, a szándék azonban kétségtelenül időszerű, és sokoldalú megvilágítást igényel, hogy földi létünket helyesen értékeljük. A Szentírás ugyan azt mondja, hogy „Nincs itt maradandó városunk” (*Zsid* 13, 14), mégis igaz, hogy a keresztény ember — mint a tanulmány leszögezi — „mindenestül e világban van”. Ezért sem a keresztény filozófia, sem a teológia nem elégedhet meg a világotúli valóságok kutatásával. Már *Heidegger* meggyőzően rámutat arra, hogy létünk nem valami elvont lét. Egzisztenciánk lényeges vonása, hogy az „a világban való lét” (*In-der-Welt-sein*). Ennek részletes föltárása pedig napjaink keresztény gondolkodásának egyik nélkülözhetetlen és ki nem kerülhető feladata. A világ nem „siralom völgye” és nem „árnyékvilág”, bár ilyen oldala is van. A világban való lét pedig nem „büntetés”, amelyből menekülni kell.

A keresztény egzisztencia mai fölmérőjének mégis alaposan meg kell fontolnia álláspontját, amikor a teológia távlatáiban keresi földi rendeltetésünk választ. A hívó ember — bármily kevésbé tetszik is ez Balduccinak — átéli magában az immanens és a transzcendens, a földi és a földöntúli rendeltetés feszültségét. Ebben igazán nincs semmi maradi jelleg, semmi szégyellnivaló. Örök emberi feszültség-élmény ez, amely értékes energiákat termel, amelyben többek között olyan társunk van, mint Hamlet. Egyébként „profán” vonatkozásban sem ismeretlen napjainkban a „világban való lét” és a „világotúli rendeltetés” feszültsége. A maga módján átéli ezt a problémát az úrkutatás is. Vele kapcsolatban a szüntelenül kísértő emberi kishitűség éppúgy fölveti a kérdést: mért nem maradunk meg a földön? „Mire való ez a vesződség?” Az ember azonban sohasem fog tudni ellenállni „transzcendáló” hajlama visszatérő igényeinek, melyek szüntelenül ébren tartják benne, hogy ő „valami magasabbra rendeltetett”. Részünkről tehát aligha volna fejlődés, ha lomtárba helyeznők „az immanencia és a transzcendencia kategóriáit”.

2. Balducci tanulmánya joggal utasítja el a hamis spiritualizmust, annak újplatonikus világelленességét és az anyag iránt érzett megvetését.

Tény, hogy a beszüremkedett újplatonikus eszmék nem éppen helyes irányban befolyásolták a keresztény gondolkozást. Ezt azonban aligha lehet Szent Ágoston rovására írni. A nagy egyházdoktor kétségtelenül korának embere volt. Az újplatonizmus nyomot hagyott gondolkodásán. Amikor azonban érdeklődésével Isten és a lélek felé fordult („*Deum et animam scire cupio*”), jogos egyéni hajlamát is követte. A test és a világ megvetésének aszkézise inkább a középkori utódokat terheli. Másrészt pedig az egyoldalú spiritualizmust mint korjelenséget meg kell értenünk, s nem szabad szemet hunynunk értékei előtt. Meg kell látnunk benne a testiség korának antitéziséét. Ne mondjuk azt, hogy „nincs igaza” *Kempis* Tamásnak, legföljebb azt, hogy az ő gondolatait ma értőbben olvasuk *Thomas Merton* megfogalmazásában, továbbá hogy ezek a gondolatok elsősorban a szerzetesi életre vannak tekintettel.

„Kilépőben vagyunk a kereszténység ágostoni korszakából?” — A tanulmány maga elismeri, hogy filozófiailag már Aquinói Szent Tamás túllépett rajta, amikor Arisztotelész nyomán fölismeri, hogy a test nem „börtöne” a léleknek, hanem azzal állagi egységet alkot. Fölismeri ebben a belsőleges kapcsolatban s egymásrautaltságban a föltámadás hitének filozófiai alapjait is, egyben reális alapokra állította a keresztény aszkézist. Igaz, ennek az elvnek gyakorlati következményeit sokáig nem vonták még le teljes következetességgel. Ez — úgy látszik — napjaink feladata. Alig érthető azonban, hogy Balducci itt szemet huny olyan „katolikus filozófusok” döntő érdemei előtt, mint *Maritain*, *Teilhard de Chardin* és *Karl Rahner*, akik pedig igen sokat tettek és írtak azért, hogy a Bibliával összhangban lévő antropológia körvonalai világosabban kibontakozzanak előttünk, s „a világban való létünk” kellő hangsúlyt kapjon, az újplatonizmus eszmei maradványai pedig egészségesen átgondolva felszívódjanak a „Titokzatos Testben”.

Az újplatonizmusra egyébként érdemes még egy pillantást vetni. Antropológiája valóban nem „bibliai” szemléletű. A testet, sőt az anyagot mélyen megveti, s a rossz forrásának tekinti. A teológiai és krisztológiai eretnekségek után megismertette a világot egy antropológiai eretnekséggel. Legnevesebb filozófusa, Plótinosz, állítólag szégyellte saját testét is. Jellemző azonban, hogy ez a hamis spiritualizmus mennyire idegenül tekintett a keresztény hitre. Képtelen volt elfogadni a megtestesülés titkát, mert előtte mindaz, ami test, egyben rossz és bűnös. Viszont maga Szent Ágoston volt az, aki tisztázta az anyagot az újplatonikus-manicheista vádak alól. Magányba vonulása sem egyszerűen újplatonikus menekülés a világtól. Az elmélyedni vágyó ember örök nosztalgiája ez, és a szellemi alkotó munka kényszere. Világmegvetés? — A nagy alkotó szellemeknek — mint Szent Ágostonnak is — rendszerint megvolt a maguk világtól elvonuló remetei magánya. Ők azonban többet tettek a világért, mint azok, akik túl önfeledten élnek a világban.

3. Balducci joggal mutat rá, hogy az ember Isten-rendelte feladata: „uralkodni a földön” (*Gen* 1, 26), gyakorolni hatalmát a teremtmények fölött (*Zsolt* 8, 6). *Henri de Lubac*-kal ő is „rehabilitálni” igyekszik Prométeuszt. Minthogy azonban a mítoszتانítás korát éljük, érdemes volna már ettől a mítosztól is megtisztítani gondolkodásunkat. Prométeusz mesebeli hős. Ő az, aki lázadó merészséggel elragadja a tüzet az „égiektől”. Büntetésül egy sziklához láncolva, de az emberért vállalt hőstett tudatában viseli el a máját tépdeső keselyű okozta kínokat, Zeusz bosszúját. De van köze ennek a mitológiai hősnek a Biblia antropológiájához? Nincs. Am azt sem mondhatjuk, hogy „a vallás elitéli Promé-

teuszt". Csak olyan emberi rövidlátás ítélné el, amely olykor vallási motívumokba is belekapaszkodik (Például: az Isten-alkotta természet „érintheletlensége”). Prométeusz mítosza nagyon messze van a keresztény antropológiától. A Biblia Istene nem Zeusz. Ő olyan képességet adott az emberbe, hogy teremtménye meg tudja találni az elrejtett tüzet, és föl tudja azt használni. A keresztény értelmezésű „Prométeusz” (ha mindenáron meg akarunk maradni a képnél) nem „lopta” a tüzet, hanem „kapta”, ha meg is kellett fáradnia érte. A bűne sem abban van, ahogy hozzájutott, hanem abban, ahogyan olykor használja. Gyűjtött már vele rossz emlékü máglyákat is, de az a „tűz”, amely ma birtokában van, az atomenergia, összehasonlíthatatlanul veszélyesebb, mint a régi. Itt nem a „lázadáson” van a hangsúly, hanem a „felelősségen”.

Figyelemreméltó, amit Balducci az ember nagyságáról mond, bár már eléggé közismert. Egy mondata azonban erősen megkérdőjelezhető: „Szükség lesz arra is — írja —, hogy az ember leszokjék arról, hogy mindenütt Isten nyomai után kutasson és belenyugodjék végre, hogy Isten ő a világmindenségben.” Mi ez? Elhibázott fogalmazás, vagy kevésbé sikerült fordítás? — A szekularizálódó világ emberét aligha kell az ilyesmiről leszoztatni. A teológus viszont saját természetét és hivatását tagadná meg, ha erről leszoknék, minthogy minden igazi teológus Isten nyomainak detektívje. Különben maga a szerző nyilatkozik így: „Igaza van a misztikusnak, aki azt mondja, hogy minden dolog Istenről beszél.” A beavatott talán tudja, mit akar mondani a neves szerző, de a laikust csak megzavarja. S van-e egyáltalán értelme az ilyen sejtelmességnek, amikor a megkönyveztetett mondanivalóról a tanulmány által kevésbé becsült „katolikus filozófusok” (főleg az említettek) jóval konkrétbben, világosabban és meggyőzőbben írtak már?

4. „Alig, vagy semmit sem segít, ha a „katolikus filozófusokra” bízuk a feladatot, hogy kikösködjék a keresztény tudat és a világ elméleti kibékülését” — olvassuk. Személy szerint csak sajnálni tudom, hogy Ernesto Balduccinak ilyen elmarasztaló véleménye van a filozófiáról, anélkül, hogy különbséget tenne. Annál is inkább, mivel megszívlelni való gondolatai között mindössze két-három szentírási idézetet találunk, viszont annál több olyan modern eszmét, amelynek fölvetésében és kidolgozásában néhány neves „katolikus filozófus” döntő érdemeket szerzett, gondoljunk csak a keresztény aszkézis kérdésében *Maritain*re, „a világban való létünk” kérdésében pedig *Teilhard*ra és *Karl Rahner*re. Sajnálatos ez az idegenkedés azért is, mert egy kicsit több filozófiai érzékkel talán a belső párbeszéd témájául szolgáló tanulmányba is kevesebb ellentmondás és gyanús általánosítás kerülhetett volna. Ha Istent a „teljes megismerhetetlenség fátylába” borítanók (teológus ezt aligha teheti meg!), úgy nehezen állapíthatnók meg, hogy „Isten látni akarja” a magára hagyott ember szabadságát”, minthogy nem vagyunk titkárai Istennek (*Róm* 11, 24).

Balducci tanulmányának nagy pozitívuma, hogy dialógusra serkent. Újra fölveti „a keresztény ember evilágiságának” problémáját, amelynek tisztázása azonban — talán nem elfogult a következtetés — csak a teológusok, a biblikusok — és a „katolikus filozófusok” együttes munkája által valósulhat meg.

*A fordítás a „végre” szócskától eltekintve híven adja vissza az eredetit. A vonatkozó olasz szöveg ekként hangzik: „Bisognerà che l'uomo si sdivenzi dal ricercare per ogni dove le vestigia di Dio e che si rassegni ad essere Dio nell'universo.” (A Szerk.)

JÁMBOR BARANGOLÁSOM BULGÁRIÁBAN

Irta Medvigy Mihály

A rádióból keleties hangzású zene szól. Szófia szép hosszú főterének felső végében bizánci-kupolás keresztény templom áll, az alsó végében pedig igazi „dzsámi”: működő mecset, minaréttel. És mindezek fölött a Vitosza kétezer-méteres csúcsai. Mert hát a bolgár fővárosnak nincsen folyója, legfeljebb patakjai vannak; de van egy magas hegysége, és a csúcsok oly közelről néznek be az utcákba, mint Budapesten a Szabadság-hegy. Magától értődik tehát, hogy a forró nyári hétvégeken a fővárosiak jelentős részben a Vitosán tanyáznak. Vasárnap, június 16-án, kivételesen mégis más a helyzet. Jó néhányan lemondanak a kirándulásról egy éppen nem mindennapos vallási élmény kedvéért, hogy tanúi lehessenek két orthodox egyházfő találkozásának. I. *Benediktosz* jeruzsálemi pátriárka jár látogatóban Kiril bolgár pátriárkánál, és együtt mondják a liturgiát a „Nyevszkij Szent Sándor” tiszteletére emelt hatalmas székes-egyházban.

Nagy, csendes tér közepén emelkedik a dóm a város egyik legmagasabb pontján. Közvetlen közelében áll az ősi Szent Szófia székesegyház, amely a főváros nevét adta. Puritán, vakolatlan téglapülete, meszelt belső falakkal. Még *Iustinianus* bizánci-római császár idejéből való, és mecsetként vészelte át az ötszázasztendős török uralmat. De ma is él, folyik benne istentisztelet, noha a nagy szertartásokat már az új katedrálisban rendezik.

Reggel idejekorán ott vagyok, így még ülőhelyet is találok magamnak az egyébként padtalan templomban a kéttucatnyi szék egyikén, közvetlenül az ambó, a márvány szószék tövében. Kilenc órakor megkondul a dóm tizenkét harangja, de nem egyenletes kongással, hanem abban a felejtethetetlen összevisszaságban, amelyet oly jól ismerünk *Muszorgszkij* „Borisz Godunov”-jából. A főpapok bevonulnak. A bolgárok főpapja hófehér hajú és szakállú férfi; fején pátriárka-méltóságának jelvénye, a gyémántkeresztel ékes fehér „buló” (fejkötő). Jobbján jön a jeruzsálemi vendég: méltóságteljes, de kissé ernyedttartású, bánatos arckifejezésű görög. Öszülő hosszú hajjal és szakállal. Arany kereszttel kezében osztja az áldást, sötétvörös uszályát egy alszerpap hordozza. A főpapok födétlen fővel alázatosan megcsókolják az Üdvözítő és a Szűzanya lábát a márvány képfal nagy ikonjain. Aztán belépnek az oltárhoz a középső, „királyi” ajtón, amelyet elfüggönyöznek mögöttük. Míg ők magukra öltik a miseruhákat, egy pap egy segédkezővel elimádkozza a zsolozsma déli imaóráját. Aztán újra kitárul a szentély ajtaja, és az egész papság a templom közepére vonul, a kupola és a nagy csillár alá. Most látom csak, mekkora koncelebrálás lesz: két pátriárka, tíz püspök és hét áldozópap miséznek együtt. Minthogy a keleti püspökök nem süveget viselnek, hanem koronát: tizenkét koronás fő, a jeles vendég és öt híján az egész bolgár orthodox püspöki kar. Kiril pátriárka fején arany korona csillog.

A liturgia jóval tovább tart két óránál, de pompája láttán megáll számunkra az idő. A szerzon négyszólamú vegyeskar énekel, a közös könyörgéseket három szertap felváltva vezeti. Ő-egyházi-szláv nyelven folyik az egész, csak a jeruzsálemi vendég éneklí görögül a főmisézőre tartozó szövegeket. A nagy istenszolgálat közül kiemelkedik a „háromszor szent” ének, amely közben a két pátriárka főpapi áldást oszt. Az

áldásuk valóságos szent tűzijáték, jobbjukban a háromágú, baljukban a kétágú gyertyatartó, égő gyertyaszálakkal. Szép a felajánlási körmenet, a „nagy bemenet”. Benediktosz pátriárka átveszi a szerep kezéből az áldozati kenyeret, és fennhangon megemlékezik bolgár főpap-társáról, Kiril viszont a kehellyel kezében jeruzsálemi tisztvárosa nevét említi. Az utolsó vacsora igéit csak a vendég éneкли, görögül. A Miatyánk az ezerfőnyi tömeg ajkáról hangzik el, érezhető áhítattal. Sokan le is térdelnek. A szertartás végén a két pátriárka üdvözlő beszédben köszönti egymást. Benediktosz ajándékot is hozott: ékszerdobozban egy fehér kódarabot Jézus jeruzsálemi szent sírjából. Ezen a liturgián a hívek közül senki sem áldozott, de az eucharisztia szerény pótlékként „eulogiát” kapnak, megáldott kenyérdarabkákat, amelyeket egy pap fogyhatatlan mennyiségben oszt szét közöttük. Egy másik pap a jeruzsálemi ajándékot mutatja; sokan megérintik, vagy éppen meg is csókolják. Végül távoznak a főpapok. A vendéget egy-egy papnövendék védi jobbról-balról a tömeg szorítása ellen.

Az ünnepségen hiába kerestem volna a katolikus egyház képviselőit, noha — mint orthodox részről hallottam — az ilyesféle alkalmakra meghívást szoktak kapni. Tartózkodásuk azonban nagyon is érthető. A bolgár orthodoxok hatmilliós tengerében az állandó lemorzsolódás veszedelme fenyegeti az alig hatvanezer katolikust, már csak szétszórtságuk és a vegyes házasságok miatt is. Az ökumenikus közeledés látványos megmutatása nem-kíváncsinos következményekkel járhatna az egyszerű hívek körében.

A következő vasárnap kisebb arányú püspöki liturgián voltam ugyanott, az orthodox székesegyházban. Ezúttal húsz világi hívő áldozott, köztük egy férfi is. Jól tudom, hogy a hívő nép lelkipásztori ellátása elsősorban nem a nagy székesegyházakban történik — nálunk sem, Keleten sem. A kisebb templomokban bizonyára jobb az arány. De mindenestre láttam jólöltözött férfiakat és nőket orthodox szokás szerint gyertyát gyújtani és elhelyezni a templomokban álló kandelláberekre. Az említett püspöki liturgián különben szentbeszéd is volt. A szónokló püspök a moszkvai pátriárkátus helyreállításának ötvenedik évfordulóját méltatta. A beszéd hallgatása közben vettem észre, hogy a keleti püspöki miseruha — a „szakkosz” — szegélyén az ószövetségi előírásnak megfelelően, apró csörgők vannak, és az erőteljesebb mozdulatokra kedves, halk hangot adnak, amely a távoli szánkó-csilingelésre emlékeztet.

Június 20-án, az Oltáriszentség ünnepén, bizánci-szláv szertartású katolikus főpapi liturgián vettem részt a sarutlan kármelita apácák és az Oltáriszentségről nevezett nővérek közös kis kápolnájában. Mind a két női szerzetescsalád a keleti szertartást követi. A koncelebrált szentmise — a pápa nevének említésétől eltekintve — ugyanúgy folyt le, mint nagyobb arányú orthodox hasonmása. Nem hiányzott az égő gyertyákkal adott pompás főpapi áldás sem. Kiril Kurtef püspök, a maroknyi nyáj pásztora, szentbeszédében megemlékezett az 1938. évi budapesti eucharisztikus világkongresszusról is, és említette XII. Pius meg XXIII. János pápa nevét. A liturgiát követő szerény reggelin összetalálkoztam az utóbbi pápa boldoggáavatatásának ügyintézőjével, egy római ferences atyával, aki épp ott tartózkodott. Abban a kis szobában ültünk együtt, amely az áldott emlékü pápa dolgozószobája volt apostoli vizitátor korában. Későbbi munkájának színhelye, az egykori apostoli delegatúra épülete jelenleg világi célú szolgálat; így nem volt módom belülről megtekinteni.

Oly szerencsés voltam, hogy egy metropolita (orthodox megyéspüspök) is fogadott vidéki székhelyén. Jogi doktor, tanulmányait német egyetemen végezte. Hatalmas findzsa törökös fekete kávéval kínált, és azonnal a keresztények egységének kérdésére terelte a szót. Nincsenek vérmes reményei. Elősorolta a legfőbb nehézségeket. A teljes egymásra-találásig szerintem még évszázadok telhetnek el, talán ezer esztendő is. Abban egyetértett velem, hogy addig sok imádságra, kölcsönös szeretetre és főképp alázatra van szükség. Ez az utóbbi — szerintem is — igen nehéz dolog.

Egy éjszakát töltöttem a műemlékeiről híres Preobrazsenszki „Urunk színéváltozásáról nevezett” orthodox monostorában. Az „igumen” (apát) úr festői fekete öltözkéében, mellén drágaköves apáti kereszttel, igen barátságosan fogadott. Jó ajánlólevelet vittem Szófiából, és a metropolita irodája is jelezte érkezésemet telefonon. Magamra öltöttem szerzetes-ruhámat, az apát pedig jobbjára állított az esti közös zsolozsmán. Áldottam lelkem mélyén az Apostoli Szentszék 1967-ben kiadott „ökumenikus direktóriumát”, amely lehetővé teszi az ilyen baráti részvételt a nem-katolikusok szent cselekményein. Az ósláng zsolozsma-szövegéből alig értettem valamit; a szentolvasót morzsoltam tehát közben. A szigorúan böjtös vacsoránál az apát meg is jegyezte, hogy szép olvasóm van.

A szerzetesek itt sohasem esznek húst, és napról napra már hajnalok hajnalán felkelnek zsolozsmázni. Kolostoruk vad sziklák tövében áll egy erdős hegyoldalon; alatta kétszáz méteres szakadék mélyén kanyarog a Jantra folyócska. A túlsó hegyoldalról ide látszanak egy másik kolostor, a „Szvjeta Trojtsza” (Szentháromság) kupolás tetői. Éjszaka kísérteties néma csend van. De már négy órakor ébresztenek nemcsak harangszóval, hanem — keleti szerzetes-szokás szerint — deszka-kopogtatással is. A jeladó szerzetes, miért, miért nem, *Beethoven* török indulójának ritmusát veri a kongó deszkán.

Később, mint minden Bulgáriát járó valamirevaló turista, meglátogattam a világhírű rilai kolostort is. Ez azonban már csak nemzeti múzeum: nem folyik benne szerzetesélet, és gyönyörű templomában nem érzik tömjénillat. A hatóságok szíves örömet életre keltenék, de az orthodox egyház egyelőre vonakodik, mert a szüntelen idegenjárás bizony nem kedvezne a szerzeteséletnek. A helyiségek egy részében ikon-gyűjtemény látható. Csekélység a szófiai nagy ikon-múzeumokhoz képest, de válogatottan szép darabok. Mellettem egy ceyloni házaspárnak magyaráz az idegenvezető, angolul. Egy francia turista megszólít: „Az orthodoxok, ugyebár, imádják a képeket?” „Nem — felelem —, ez alap-talan ráfogás. De a képekben van a világnézetük.”

Ha már képekről van szó, hadd említsek meg egy másik bolgár nemzeti múzeumot is: a bojánai templomot Szófia peremén, a Vitosa aljában. Először az Ullstein-művészettörténetben bukkantam rá, a bizánci művészetet ismertető kötetben. Most aztán láthattam a saját szememmel is ennek a 13. századból való kápolnának falfestményeit, amelyekről óhatatlanul — és nem méltatlan párhuzamként — a padovai Giotto-kápolna idéződik föl a világjáró szemlélő emlékezetében.

Befejezésül még csak annyit, hogy Bulgária „áhitatos helyei” csak úgy, mint párjukat ritkító történelmi és művészeti emlékei is, sajnos, eléggé szerteszét vannak az országban. A barangoló tehát kénytelen-kelletlen megalkuszik a lehetőségekkel, és felsóhajt távozóban: „Mennyi mindent nem láthattam!” De a sóhajban már benne rejlik az elhatározás is: „Ha Isten is úgy akarja, meg visszajövök.”

BENEY ZSUZSA VERSE

HÓ

1.

Vártam az első hóra, hogy virágzik
majd puha szirmai közt kék szemed —
már csak sárgyöngyös könnyeim peregnek
édes csillagom, vad szemed felett!
Föld mélyén, sziklahegyek közt, parázsló
jégen koptatnám csontig körmömet,
csak hogy lássam mégegyszer — nem a tested! —
e földöntúli hóban lelkedet.

2.

Kemény sziklaél a gerenda íve,
a barlang mint a sír —
szelid viráglány, kit a férfiangyal
izzása megvakít —
a szőke kis test mélyében a gyermek
felszikrázott — és érett a halál.
Földbe szivárgott, felhők közé szállott
ősi eső, pelyhező hó után.

3.

Előbb a reszketés végig a testen,
aztán a kövé dermedt fájdalom,
a teljes föld ereje átcikázik
a görcsbe ránduló végtagokon.
Hallottam az ég moráját és láttam
megborzongani a mélységeket,
hogy a csillagok fényére segítsék
csillagok közé szült gyermekemet.

4.

Kicsi leányom, gyenge virágom,
mit álmodol?
Látod-e fiad, ki könnyben, esőben,
a novemberi hóban vándorol?
Porló szíved érzi még úgye léptét?
Követed útjait?
Vagy énrám nézel, aki önfeledten
fejtem elfoszló sorsa szálait?

5.

Te, ki meghaltál, mielőtt születtem,
te kisleány, —
te gyermek, akit a világra hoztam,
és elvett a halál —
honnán tudod, égből-kivette-árva
hogy nem te vagy fiam? —
honnán tudom, hogy nem én fekszem, árva,
míg lassú hó szitálja síromat?

6.

Lángoló rügyek között nem felejtí
fehér csontod a gyűlő teleket —
a nyár színes, izzó forgatagában
megszédülsz néha: nincs, csak képzeled.
Egyetlen igaz: az ősz Golgotája.
Az ég az égből gyűjti a havat,
s már tudod, merre vezet a szivárvány
hídpallója a puha súly alatt.

7.

Keresztfádnak gyökeréből kiáltok:
támadj föl, te halott!
A tengermély keserű árja éget —
hol jársz most nélkülem, te elhagyott?
Kilenc nap, tíz hold fényes fürtje érlett,
mégis eltépett tőlem a halál.
Melyik világ igaz? hol járszol-bölcsőd,
vagy a szikla, ahol kereszted áll?

8.

A sűrű fájdalom kitölti csontom,
az hajtja véretem,
kések közt járok, megcsúszik a föld, és
iszonyatos magányod eltemet.
Halottan is napról napra növekszel,
míg én lassan pergetem álmomat —
holt gyermek, holt anya, a hóesésben
dúdolom eszelős dalaimat.

9.

Te tudtad, mikor lánytestbe vetetted
megérni a magot,
hogy oly magányos lesz, mint akit anyja
már kétnapos korában elhagyott.
Te tudtad, hogy a percben, melyben anyja
meghalni látta egyszülött fiát,
a föld is befogadta csillagába
igazságod csillagát, a halált.

10.

Virágot lépő virágszál,
már gyermeked gyermeke vagy,
betemeti a föld pora lassan
örömeidet és a bánatodat.
Gyöngy kis Madonna, jó a Karácsony,
szórjad szét ezüstös szirmaidat,
felhők puha bokrain futna utánad,
dajkáld el az én fiamat!

Hercegh tanácsos úr meghalt. Szentségek nélkül halt meg. Vissza-utasította a papot. Nincs ebben semmi különös. Csakhogy a tanácsos úr félétven át minden hónapban gyónt és áldozott. Ez elgondolkoztató.

Ennek története van.

A tanácsos úr a konyha ablakában állt, kezében újság. Nem olvastott. Az újság széle fölött kinézett az ablakon. Várt valakit. Múlábát nem csatolta fel, hegyesorrú lakkcipőjét nem húzta jobb lábára, mint máskor, ha látogató érkezett. Egyetlen piszkos ing volt rajta. Nadrágja egyik szárát a nadrágszíjba tűrté. A kurta lábcsonk furcsán, idegesen mozgott.

— Ha be meri tenni a lábát! — mormolta többször is, mint egy szidalmat vagy átkot. — Ha be meri tenni!...

De a látogató késett. Az ablak kerete üresen állt, mereven, mint egy örült szeme. Ez volt az egyetlen szem, amin át a tanácsos úr évek óta a világba nézett. S ezen is hová? — egy pusztá régi cselédházaira, két oldalt a hosszú istállókra, s az udvar közepén a sárba süllyedt trágyadombra.

— Belepusztulok — örvöngött néha. — Égbekiáltó... Kibírhatatlan...

Az ablakban pedig, ahogy az évek jöttek, és mentek néhány csenevész fa zöldre és sárgára, majd feketére és fehérre festette a levegőt.

Hercegh tanácsos úr negyennégy ószén menekült feleségével Erdélyből a Dunántúlra. Velük jött az asszony lánya is, ez a korán aszottgyümölcs. Vilma az anyjától és a nevelőapjától nem kapott napot, mégis jobban illett a tanácsos úrhoz, mint az anyja.

Nem csoda, ha Vasháton kikezdték őket. A fél falu arról beszélt, hogy a tanácsos úr veri a feleségét, Vilma kisasszony éhezeti az anyját. Ők ketten pedig...

Hiába, idegenek voltak, jövevények. Ráadásul a tanácsos úr nagyhangú és erőszakos — a megszeppent falu szemében látszatra az új világ hírnöke. Múlába kopogásával, jobb kezén három csonka ujjával, parancsoló tekintetével ránehezedett a falura.

Egyszer aztán fordult a kocka. Senki sem tudta, milyen baklövést követett el: kit dicsért, akit szidni kellett volna, s kit szidott, akit csak dicséret illetett. Máról-holnapra félreállították. Vasháttól két kilométerre, Pintypusztán a cselédházak egyikében utaltak ki neki egy vizes falú, rothadó padlós szoba-konyhát. A két ajtóhoz egy rideg, cementezett előtér vezetett.

Állása nem volt. Nyugdíjának ügye sehogy sem akart rendeződni. Vasút, villany sehol. A világ fenekére került.

— Megölöm magam! És titeket is! — fenyegetőzött. — Így nem lehet élni...

A pusztán tűzként futott végig a hír, hogy Hercegh tanácsos úr ki akarja irtani a családját. Azelőtt félték tőle, ezután sajnálták. A pusztá asszonyai hordani kezdték hozzájuk a tejet, a tojást meg a kenyeret. Télen a férfiak fát loptak nekik az erdőről. Ha bement valaki vásárolni Vashátra, fél literrel több petróleumot kért, hogy a tanácsos úréknak is legyen.

A tanácsos úr megírt nekik egy-egy kérvényt vagy levelet, de nem köszönt meg semmit. Úgy fogadott mindent, mintha a pusztá kötelessége

volna, hogy őket eltartsa. Úgy ócsárolta az ajándék tejfölt és túrót, mintha megnézné, hová teszi a pénzét.

— De tanácsos úr, mit gondol!...

A pusztaiak megsértődtek, egy ideig kerülték őket. De csak addig, míg a tanácsos úr újra meg nem rázta mankóját az ablakban.

— Felkötöm magam, elvágom a nyakatokat!...

Valójában a pusztá nem őt nézte. Nem is Vilmát, holott hetente végigülte a szomszédok konyháját egy kis cukorért meg sóért. Valahányszor az asszonyok egy tiszta, fehér kendővel letakart tállal bekopogtak hozzájuk, Manyi nagyságára gondoltak. Arra a nyolcvanhárom éves asszonyra, aki örökösen egy fonott karosszékekben ült. Olyan gyöngye volt már, hogy attól is elsírta magát, ha őket a tállal megpillantotta. Ha ránc-talan, sima arcára, meleg szürke szemébe néztek, egy különös, nagy szerelem szele csapta meg őket, amely a harmincnyolc éves asszonyban lángolt fel a fiatal, rokkant huszártiszt iránt. Ez a szerelem hamvaiban is úgy hatott, mintha a női szív, az emberi érzések nagyságát, szépségét és hiúságát akarná példázni.

A tanácsos úr kezében összeroppant az újság.

— Az asszonyi szív, Manyi szíve...

Eszébe jutott minden, ami negyvenöt éven át ehhez a ragyogó fekete asszonyhoz fűzte. Még tíz éve is teljes értékű nő volt... Az őszi napfényben gőzölgő udvar, alján a pusztai sár csillogása — ez maradt meg az egészből. S háta mögött a szobában egy roncs. Ez a roncs azzal fejezi ki végső, görcsös ragaszkodását (a régi szerelem visszfényeként), hogy csak az ő kezéből fogadja el az orvosságot és az ételt. Ő pedig éjszaka is fölkel, nem egyszer, hogy párnáját megigazítsa, vagy megitassa pár korty vízzel.

— Manyi édes! — súgja az éjszakában, mert lámpát nem akar gyújtani. — Manyikám, hívtál?...

— Igen, gyere... ide... — hívja lágyan a selymes régi hang.

S a sötétség bolyhai alatt a régi asszonyi test pihen, árad belőle az odaadás.

Pár éve történt, hogy este elfelejtett vizet készíteni a szobába; ha visszagondol rá, az is felötlik benne, talán szántsándékkal tette. Éjszaka is tűrhetetlen volt a forróság. Kiment a konyhába, ahol Vilma aludt; meglepetésére Vilma ott állt előtte hálóingben. Még sötétben is száraz volt és koravén, mint egy törpe.

— Mit keresel? — kérdezte, s meg sem várta a választ: — Hozzám jöttél?

— Nem, dehogy!

Olyan váratlanul érte a támadás, hogy víz nélkül kocogott vissza mankóján a szobába. Nem tehetett róla, minden percben — akkor is, amikor felejteni akart — eléje állt a múlt, Manyi áldozata, az az érett szépség, amivel megajándékozta őt, az elvesztett.

Félve felesége a halálán volt.

— Apa, engedd meg, hogy papot hívjunk hozzá!

A tanácsos úr meghökkent.

— Miért?... Miért kérdesz engem?... Sohasem tiltottam meg...

De aztán felvillant benne néhány kép, mikor papokkal hozta össze a sors. Diák volt még, mikor Frász (így hívták egyik hittanárukat, mert arczmai rángatóztak) egyszer fölpofozta. Egy másik kijelentette, hogy érvénytelen a házassága. A harmadik valamilyen barát volt, pecsétcsuhában, száján dültek a borsos tréfák. Mintha a Dekameronból szalasz-

tották volna. S az öreg vasháti pap? — azóta elvitte a szél —, de hivatalból is hadilábon állt vele. Ahelyett, hogy összehúzta volna magát, a szószékről — ha a hírhozók igazat mondtak — kipellengérezte. Illetve azokat, akik polgári házasságban élnek.

— Nagy lesz az ő számadásuk — kiáltotta a magasba tett szószékről, s a falu erre is, arra is gondolva megismételte: — Nagy lesz, nagyon nagy!...

A tanácsos úr toporzékolt. Kénytelen volt a papot följelenteni. Persze, nem lett belőle semmi.

— Holnap reggel eljön — mondta Vilma.

— Honnan tudod? — bámult rá a tanácsos úr.

— Első péntek lesz.

— Szóval a hátam mögött ti már... — fortyant fel. — És mi az, hogy első péntek?... Különben, bánom is én...

Másnap a konyha ablakából figyelte a papot. Mikor meglátta, megdöbbent. Hiszen gyerek még! Mit kezdjen egy gyerekkel? Mihez fogjon tulajdon indulataival? Hiszen fölkeléskor úgy öltötte magára őket, mint egy nehéz vértet. Kivel harcoljon, ha nincs ellenség? S egyáltalán, kivel küzdött eddig? Miféle kárpótlás volt, hogy unos-untalan az öreg Frász esetével hozakodott elő, s azzal az ittas tábori lelkésszel, akivel egy kanmuri után odaállt a görög templom kapujához, s ráijesztett a román menyecskékre...

— Én megtehettem, de ő?... — mondta pár éve az öreg bárónőnek, aki a volt gazdatisztjüknél húzta meg magát. — Azóta nekem beszélhetnek...

— Nézze, Hercegh — mondta éles kis mosollyal a bárónő —, az én apám csak egy öreg, mihaszna báró volt, de a lányát megtanította arra, hogy disztíngválni tudjon... Maga legalább tizedszer mondja el nekem ezt a szerencsétlen történetet azzal a tábori pappal, nem igaz?... Hallott maga Galileiről?...

— Bárónő tréfál velem.

— Maga azt teszi a tábori lelkésszel, amit mások Galileivel... Tud maga kétezer év alatt legalább tíz Galilei-esetről?... Na, látja!...

— Nem látok, kérem, semmit.

— Maguknak, Hercegh, igazuk van. Kinek nincs igaza? — tárta szét karját a bárónő. — De olyan sovány kosztos élnek, amitől egy öszvér is éhen veszne.

Azt vágta vissza, hogy a főurak mindig a papok szekerét tölték.

Hát ennek a vékonyka papnak a szekerét ki tolja? Az udvaron át közeledett. Szűk talárját egy kissé megemelte, mintha táncteremben volna. Megkerülte a trágyadombot, cipője a lágy földben olyan nyomokat hagyott, mintha nem volna sarka.

A tanácsos úr az ajtóhoz lépett, s halkan ráfordította a kulcsot. Aztán odatolta fülét a réshez. Hallgatta az előtérben a cipők kongását, a szobaajtó nyikorgását, majd a hosszú csöndet. Negyedóra múlva ismét kinyílt az ajtó, valaki az előtérben a konyha felé közeledett, kopogott, s egyszer lenyomta a kilincset.

— Az apám bezárkózott — mondta Vilma.

Ekkor fordult belül a kulcs, s az ajtó kitarult.

— Tessék! — mondta a tanácsos úr, némi felháborodással, mintha rátörnének. De tudta már, hogy magánya szolgáltatta ki.

A pap úgy tett, mintha régóta ismerné. Akárcsak az, akinek küldetésében járt. Beszélt, s a tanácsos úr arra döbbsen, hogy mértéktelenül

éhes az emberi szóra. Hallgatta ezt a kölyköt, s azon kapta magát, hogy elfogódottság vesz erőt rajta. Fürkészte a titkát, de nem találta. Mikor megtudta, hogy a pap most jár a negyedik tizes végén, zavarba esett. Úgy tetszett, az örökkévalóság erejével találkozott, amely az idő sodrában is fiatalon tartja azokat, akik belőle táplálkoznak. Akkor megfogadta, ha felesége életben marad, minden hónapban vele együtt gyónik és áldozik.

— De hozzá kell tennem, hogy a gyónásban nem hiszek.

— Istenben sem?

— Benne igen... Minden este imádkozom, amióta... beteg a feleségem.

Féléven át minden alkalommal ünneplőben várta. Felcsatolta műlábát, zoknit húzott rá, lakkeipőt, s csíkos, fekete nadrágjában már-már hasonlított ahhoz, akivé lehetett volna.

Most azonban nincs tovább. Nem öltözik fel többé, nem veri mellét bánatosan, nem nyújtja ki nyelvét a ostya előtt, nincs szüksége kegyes szavakra — elege van a vallásból.

Előbb arra gondolt, hogy a pap elé dobja a levelet, melyet a minap kapott Pestről a nővéreitől, ezektől a napi áldozóktól. Majd úgy döntött, hogy bezárkózik, s akkor sem nyit ajtót, ha rátörök.

— Van Pesten két nővérem — mondta egy hónapja a papnak. — Azóta neheztelnek rám, amióta Manyit feleségül vettem. Nem értették meg, hogy így nem kellettem senkinek. Ez az asszony hajolt le hozzám, ő tett ismét emberré. Mellette végeztem el háború után a jogot, ő járt velem mindenüvé, az ő szépsége, okossága fegyverezte le ellenségeimet... Jogtanácsos lettem, tudja mi az?... Ha fenn jár Pesten, beszéljen velük, itt a cím, vigye el nekik ezt a levelet!...

Mit várt ettől a látogatástól? Mit remélt a levélről, ha nem a posta, hanem egy pap viszi magával?... Hiszen nem az első egyik sem. Azt hitte talán, hogy a napi áldozók adnak egy pap szavára? És éppen az ő ügyében? — micsoda képtelenség!... Igaz, ebben az ádáz huzavonában, amíg tehetette, ő is visszavágott. Nem látott be, nem bánt meg semmit. De most végre azt írhatta, hogy Manyival együtt áldozik... Tőlük is többet várt hát: azt várta, hogy adjanak végre valamit magukból, a szeretetükből... Mert nem az igazság — most érezte igazán —, sohasem az igazság menti meg az embert, hanem a szeretet tékozlása...

Megkapta a választ. Azt írták, ők nyugdíjas tanítónők, nem küldhetnek semmit; a tavalyi csomag árával is tartozik, holott azt ígérte, postafordultával küldi a pénzt. Ők nem koplalnak azért, hogy Manyi és a lánya jóllakhasson, aztán rajtuk ne vessen. A levelet így fejezték be: „Fogadd el sorsodat, mint Isten igazságos büntetését. Mi mindig óvtunk ettől az elhamarkodott házasságtól, Hiszen tudod jól, hogy az a nő elvált asszony volt, mikor a lányával együtt rád varrta magát. Ma sem vagyatok egyházilag megesküdvé...”

Nincsenek, most már nem is lesznek. Fontos ez? Nem emlékszik, mondta-e a papnak. S ha vétkezett, nem ez a házasság lett számára a tisztulás helye?... De már ez sem számít.

Zsebébe nyúlt, ujjai megérintették a levelet, s iszonyú erővel összegyűrtek.

— Ők nem koplalnak... — préselte fogain át. — De én, én...

Amióta eszét tudta, az anyagi dolgokon veszett össze nővéreivel, akár gyermekkori ruhákról, akár az örökségről vagy egy-egy küldeményről volt szó. Ezeket tartották maguk elé akkor is, ha más nyilakat akartak egymásra lőni. De nővérei miért nem vették észre, hogy ez a kérés,

a csomag — ha neki fontos is — csak ürügy: mögéje bújt, hogy alkalmat adjon nekik valamire. Hát nem látják, hogy bocsánatot kért, térdre ereszkedett, mint az ostya előtt?...

A pap feltűnt az udvar sarkában.

A tanácsos úr elhúzódott az ablaktól. A pap nem láthatta, ő sem látott a pappól semmit. Az előtér kongása fölerősítette Vilma szavait.

— Az apám ma nem akar győnni.

Mintha erre várt volna, a szobában felhangzott Manyi halk, megállíthatatlan sírása. A tanácsos úr előtt megjelentek azok a napok, mikor mulában odabicegett Manyi széke mellé, megsimogatta fehér haját, megfogta kezét, Manyi pedig hűsége szeme kitartó tekintetével jutalmazta. Mikor szájukban volt az ostya, mindkettőjüket rázta a hangtalan zokogás.

Már nem tudja Manyi mellé állítani semmi. Nővéreire kell gondolkodnia, áldozásaikra, arra a levélre, melyet egy ilyen áldozás után adtak fel neki.

— Mit beszélt nekik ez a pap, ha nem tudta meggyőzni őket?... — mondta Vilmának. — Vagy nem is akarta?... Nem volt bátorsága?... Ezeknek sosincs bátorságuk... Mindig akkor hallgatnak, amikor beszélniük kellene...

— Ugyan, apa! Mindenkit gyanúsítasz...

— Tévedsz, én csak kíváncsi vagyok — torkolta le a tanácsos úr; minden ellenszegülés meglepte és felbőszítette. — Arra vagyok kíváncsi, milyen ereje van annak a tanításnak, amely a szeretetről papol, de a napi áldozókat sem tudja megtéríteni.

— Megint kezdéd... Kíméld anyát!... És engem is...

— Nem kímélek senkit... És elkergetem, ha ide beteszi a lábát.

Halk ajtónyitás egyszer, majd másodszor is, mintha alvók nyugalmára vigyáznának. Vilma jött ki az előtérbe, hogy anyja elvégezhesse a gyónást. Nyöszörgő, egybefolyó sírás — ez Manyi. Hosszú, megnyugtató magyarázás — ez a pap hangja.

Felállt, nem bírta tovább. Meomarkolta mankóját, kilökte a konyha ajtaját, s mielőtt Vilma megakadályozta, benyitott a szobába. A pap éppen feloldozásra emelte kezét.

— Elég ebből, takarodj innen! — ordította a tanácsos úr: úgy hallgatta saját hangját, akár egy idegen, mégis folytatta: — Mindig tudtam, hogy a vallás nem ér semmit. Álszenteket nevel... Az én nővéreim is... Tessék, itt a levelük!... Ne beszéljen, nem érdekel!...

— Apa, édes apa...

A tanácsos úr kidülledt szeme egy pillanatra megállt felesége riadt, könnyes kis arcán és a reszkető szájon, amely ezeket a szavakat kiejtette. Erőlködve mégis hátat fordított, s mielőtt becsapta az ajtót, gúnyosan, tehetetlenül ismételte:

— Szerettedet, krisztusi szereteted...

Vilma berohant; az asszony felzokogott, s lánya kezébe kapaszkodott.

A pap sápadtan, tanácstalanul állt.

— Mi történt? Hiszen megígérték...

Mit ígérték meg? — maga sem tudta. Két hete ott ült az Üllői úti lakásban a két nővér között. Arcukon érett finomság, hajuk, kezük fehér. Reggelivel kínálták. Szerét ejtették annak is, hogy megmondják, éppen a templomból jönnek. Mintha tudnák, hogy ennél jobbat egy papnak nem mondhatnak magukról.

— No, és mi újság az öcsénknél? — kérdezték csaknem egyszerre. S bölcsen, finoman mosolyogtak, mint akik előre tudnak mindent.

A pap elmondta, amit tudott. A tanácsos úr helyzetét, a pusztai asszonyokat, a lakás nyirkos levegőjét, azt, hogy az asszony a tavasszal majdnem meghalt. S végül a közös áldozásokat is.

— És a házasságuk? — nézték a nővérek állhatatosan a kopott szőnyeget. — Rendezték már?

Csak annyit válaszolt:

— Megígérték, hogy majd később...

Utólag arra gondolt, hogy a nővérek észrevették zavarát. Azt, hogy nem tud a dologról semmit. Megnémitotta az a finom kis mosoly s az a mérsékelt, lágy mozdulat, amivel jelezték, hogy valamivel jobban ismerik fivérük természetét, mint ő.

Másról nem esett szó.

Úgy rémlett, kettős csapdába esett. Ebből csak az idő és a hallgatás szabadíthatja ki. Lehetséges, hogy az emberek sosem őszinték, ha pappal beszélnek?... Készerűen érezte, bármit tesz, jelenléte nemcsak az emberek önvádját indítja meg, fölkelti önvédelmük ingereit is.

A levél ott hevert az áldoztató tálka mellett. A pap kisímitotta, beolvasott, majd szó nélkül összehajtotta, kitolta az asztal szélére, s megáldoztatta a beteget.

A konyhában a tanácsos úr lerogyott egy székre.

— Minden hiába, nem sikerült — zihálta maga elé. — Nem tudtam megbírkózni a sorssal. Elsüllyedtem, mindennek vége... Nincs, aki meg tudna menteni...

Egyszerre rohant rá minden sérelem: a háborús sebesülés, az ott-hontalanság, a félreállítás, a pusztai lakás, s a petróleum bűze, amely belelte magát a bőrébe, a bútorokba, a falakba. Majd vesebajára gondolt, magas vérnyomására, amelyet évtizedek óta alattomosan növelt családja ellenségeskedése. Valóban elrontotta valahol az életét?... Negyvenöt éve nem gyónt, s mikor végre rászánta magát, nővérei megadták a kegyelemdőfést... Mintha templomok kövén kopogó cipőjükkal megalázott, büszke szívén taposnának.

Kétségbeesés szállta meg. Mi volt eddig az élete? — megaláztatások sorozata. Micsoda erőre volt szüksége, hogy huszonnégy éves kora óta hurcolja a rokkantságot, s arcán ne vegyenek észre semmit. Mekkora kellett dagasztania gőgjét, hogy fölényesen tudja fogadni a kolduskegyelmet, a pusztaiak adományait! Eddig bírta, nem roskadt össze. Kibírta nővérei megvetését is. Most azonban nincs tovább. Isten nem alázhatta volna meg ennyire, ha létezik. De nincs Isten — ő a vak sors áldozata. Hát legyen is az!

Tenni akart valamit, valami szörnyűségeset. Nekimenni mankóján a határnak, leinni magát valahol, s addig menni az éjszakában, míg összeesik, s egy vízesárokba fullad... Vagy itt a kés, a kötél, s itt van az öt doboz altató is, amit évek óta gyűjtött, erre a percre várva...

Tűrhetetlen hőség fogta el, majd váratlanul erőtlenséget érzett; olyan nagyot, ami hasonlít már a végső békéhez. A többire nem emlékezett.

Egy percre látta még a papot, amint föléje hajol, karját feje alá csúsztatja, s szájába vizet csurgat. Úgy rémlett neki, a pap föléje emeli kezét, szavakat mormol, s keresztet akar vetni rá. Emberentúli erőfeszítésbe került, hogy kidüldt szeme utolsó fenyegetésével megtiltsa neki. Szája, hangjától megfosztva, kétszer ismételte:

— Nem... Nem...

Újra sötétség borult rá — örökre.

Hirtelen árva lett minden: az asztalra dobott újság, a földre esett mankó, s maga a csonka test is, melyet végre elhagyott az élet.

Csak a levegőben állt valami savanykás szag. A kiterített test fölélt megjelentek a legyek.

CSANÁD BÉLA VERSEI

ROBINSON

Egy hajnalon kenyérhaját sodort a szél a vízen
hogy el ne vesszen a remény tengerre szálltam érte
három napig vártam a jelt álltam a néma parton
lestem mikor tűnik fel egy kémény füstcsikja végre
elrongyolódott ingemet tüzttem ki lobogónak
a magánosság éjjelén megszaggatott türelmem
ilyen segélykérő jelet nem látott még a tenger
hajótöröttek szigetén egész nap énekeltem
senki sem jött csak hajnalok széthulló szürke estek
csak állatok vadállatok magánosan csapatban
megtanultam a nyelvüket mégis elhagytak egyszer
a gazdag világ közepén egyszer magam maradtam
megtanultam a nyelvüket mégis magamra hagytak
emberek a ti szívetek mikor fogad be engem
jöjjetek értem jöjjetek hajóval csónakokkal
azért kiáltok szüntelen szép tágas ketrecemben
hogy ne legyenek szigetek többé sehol a földön
csak mindenkinek lakható kékegű kontinensek
hogy felvegyétek végre már hajótokra Robinsont
hadd legyen méltó társa ő a bátor embereknek

ŐSZI VADÁSZAT

A halhatatlan ősz: a vadlibák
a holdas, novemberi égen.
Vágyódó földöntúli jajgatás
felszabadult révületében.

A levegő riadt szárnyzuhogás,
valahol vadászpuska dörren.
A néma égen sebzett madarak
csapkodnak árván, meggyötörten.

A hunyorgató hűvös csillagok
elsápadnak a félelemben.
Valami ítélet közeledik,
nátal, mely jóvátehetetlen.

Borzong a táj, a mélybe hull a hold,
de menekvés a nyugtalanlás:
a vadászok is boldogtalanok,
fegyverüket vállra akasztják.

REGGEL

A reggel
hajótöröttek szigete

Csendes mőraj
a tenger felől

Tudatalatti ködben ébredő
reménykedés

Kérdések újra és újra
ugyanazok

Mert hiába lángol az ég
csapkod a tenger

Csak én válaszolhatok
a világ jeleire

S bennem kell felhangzania
a madarak énekének

MÁR NEM FÁJ SOKÁ (Elbeszélés 2. része)

Irtá Koppány János

Az a rettentő út, ahogyan 45 januárjában lementem az Attila utcába — pergőtűzben, omló házak között, kerülgetve a romokat, tetemen át — hogy felvigyem az unokámat a Németszőlgyi-útra, szegény kis árvámat magunkhoz vegyem. András nem volt több riadt kisgyereknél, engedelmesen fogta a kezem. Amint a szürkületben hazafelé mentünk, egyre azt kérdezte, mikor jön meg a mamí, vissza kellett volna már érnie, csak vízért szaladt. András csak ekkor volt. De amíg szegény Frigyesemmel éveken át elláttam, gondoztam, pátyolgattam, amíg könnyes szavakkal megérttettem vele, mamí nem jön vissza, amíg melegfényű estéken játszottam vele, amíg rendezgettem az ingecskéit s készültem a karácsonyaira, amíg elírányítottam az iskolába, megmutattam az élet dolgait, elvezettem a diplomáig, András addig az élet túloldalán ült, eltűrté, hogy törődöm vele. Sok időnek kellett eltelnie, amíg a bugyuta kisfiúból serdülő kamasz, nyíladozó diákember, lassan férfi lett. És most ez a gyermekember, akinek semmiféle pirulát sem kell beszednie ahhoz, hogy gondolkodni tudjon, aki háttal áll mindannak a keserűségnek, ami megelőzte bennem a jövőtelét, ez a gyerekember most belém köt, gúnyt űz abból, hogy megfáradt vagyok.

Felmagasodni. Még egyszer az életben olyannak lenni, amilyen voltam, mielőtt az öregség megtörtént velem. Nem annak a reszkető vénasszonynak, akinek a panaszaira az orvos széttárja kezét: hány éves tesszik lenni? nyolcvankettő? mit akar a néni? Nem annak az ostoba vénasszonynak, akinek a megjegyzéseire legyintenek a legközelebbi családtagok.

Nocsak! Mintha kopogna valaki. Talán nem jó a csengő? Most tisztán hallom. Kopognak. Biztosan a postás. A nyugdíjamat hozza. Hányszor megmondtam annak az embernek, hagyja a dörömbölést, nyomja meg a csengőt. Csak azért se. Inkább dörömböl. Minden hónapban megkapja a maga ötven fillérét, de hogy megtegye, amit kérek tőle, azt nem. Pedig meghallanám. A csengőt, azt igen. Nem vagyok süket.

Jól van már, nyitom. Nem kell olyan izgatottnak lenni. Ennek az embernek mindig sürgős. Csak neki sürgős. Nekem nem. Én nem várom az özvegyi nyugdíjat. Engem felvet a pénz. Jó, jó, nem kell már kopogni, mindjárt kinyitom... Jesszusom! Zseni!

— Drágám csókollak, csakhogy itthon találalak, már attól félttem, lementél a frizórhöz, az autóbuszban olyan tolongás volt, jó, hogy nem szedték le a kabátomat, a lépcsőházban rettentő huzat van, sokáig csengettem, az emeletről jött egy úriember, te, Szilárdka, hogy ebben a házban milyen barátságos emberek élnek, segített zörgetni, segített rúgni az ajtót is, nagyon tüchtig úr, nem tudod, ki lehetett?

Nem. Honnan a csudából tudjam, ki lehetett az az alak, aki az én kótyagos unokanővéremmel odaáll rúgdosni egy tisztességes lakás ajtaját?

— Gyere be, Zseni!

— Jaj, drága Szilárdkám, már olyan nyugtalan voltam, hónapok óta nem láttalak, ez a csúnya-rossz idő, nem mertem kimozdulni, a gyerekek is visszatartottak, minek mászkálnék el, bizonyára élsz még.

— Aranyosak.

— Ügye? Mindig törődnek velem. Szereztek nekem egy társbérletet, hogy ne zavarjanak, amikor fáradt vagyok. Még a lakbéremet is kifizették. Arra se volt gondom az első hónapban. Roppant figyelmesek.

— Hát tudod...?! Neked igazán szerencséd van, Zseni!

— Te sem szólhatsz egy rossz szót sem. András rendes gyerek.

— Persze, hogy az. A táskát kint hagyod?

— Jaj, drágám, milyen ostoba vagyok, hiszen benne van a pasztrána, neked hoztam, megláttam a kirakatban, gondoltam, örülsz neki.

— Ki nem állhatom a pasztránát! Már százszor megmondtam, mielőtt hozol valamit, kérdezd meg, kell-e. Mindenféle hülyeséget mindig kifizetek, mert nem akarom, hogy pénzedbe kerüljek, de csupa olyan dolgot hozol, amire semmi szükségem sincs. Hoztál volna inkább császársemlyét.

— Nem tudom, Szilárdka, én szeretem a pasztránát...

— Nekem ne hozzál. Ki se fizetem. Tessék előbb megkérdezni, mielőtt költségekből versz.

— Nem baj, drágám, sose törődj vele, az a nyolcvan fillér már igazán nem vág földhöz, de milyen jó meleg van nálad?! És milyen barátságosak ezek a régi bútorok?! Nicsak, Szilárdka, új rádiód van?

— Egészen új. A Rákóczi-úton vettük, a Sternberg-cégnél, 1929-ben.

— Érdekes. Majdnem olyan régi, mint a világháború és még egyszer se vettem észre. Szól is?

— Nem. Zsebkendőket tartok benne. Hogy te miket kérdezel?!

— No, ne haragudj, persze, hogy szól, ha már őrizgeted, de megszokhattad, hogy csacsiságokat kérdezek, tudod, ha én meglátok valamit, akkor eszembe jut valami és csak aztán veszem észre, hogy az a valami egy nagy semmi, amikor már régen kimondtam, baj?

— Te mindig ilyen voltál, Zseni! Mindenki menekült a kérdéseid elől.

— Igen, látod, engem senki se vett komolyan, pedig én mindent komolyan vettem. Aztán már semmit se vettem komolyan, ezért egy kicsit bolondnak tartottak, de nagyon jól mulattam.

— Annak jó, Zsenikém, aki mulatni tud az életen.

— Én bizony nem csinállok belőle faksznit. Legyen meg a mindennapi kávé, ne fújjanak füstöt az orrom alá, szaladjanak át az unokáim, ugorhassak be egy barátnőmhöz, kapjak egy jó kávé, apropó kávé, te miben szoktad főzni?

— Rézkandliban, törökösen...

— Jaj, Szilárdka, nagyon jó, nagyon finom, úgy szeretem a legjobban, remek aromája van, a csésze alján ott marad a zacc, az ember kanállal kiszedegeti, órákig lehet majszolgatni...

— Ha van szemeskávé. Itthon pedig nincs.

— De édes Szilárdkám, mekkora csacsi vagy, itt vagyok már egy negyedórája és ahelyett, hogy szólnál, Istenem, Istenem, öt deka elég?

— Csak nem akarsz lemenni érte?

— Már hogyné mennék! Képzelem, mennyire hiányzik neked. Andráséknak nincs kávéjuk?

— Nem tudom, miük van. Még csak az hiányzik, hogy kutassak a holmijukban. Minden dekát számon tartanak.

— Jesszusom!

— A menyem még azt is tudja, hány szem kockacukra van.

— Ne beszélj! Megszámolja a kockacukrot...

— A szappant benn tartja a szekrényében, hogy ne tudjak mosdani vele.

— Rettenetes!

— Ha nincs itthon egy falat kenyérem, akkor se nyúlok az övékéhez. Ne mondják, hogy eleszem az ennivalójukat.

— Jaj, szegény Szilárdkám, ne is mondd tovább, mindjárt elpityeredem, hogy öregségedre ilyen sorod legyen?! Dohányzik?

— Kicsoda?

— Hát az a nő. A menyed. Ilyen fukarságra csak egy dohányos képes. Hogy irigyelje tőled a kenyeret is?! Szörnyű! Milyen szappant hozzak? Piperét?

— Nem kell semmilyen!

— Jaj, Szilárdka, ne legyél már ilyen morózus! Ha úgylis lemegyek kávéért, miért ne hoznám meg, amire szükséged van?

— Ne bolondozz, Zseni! Féléve, hogy utoljára nálam jártál. Csak nem képzeled, hogy rád vártam azzal a szappannal?

— Jól van, Szilárdka, már megijedtem, hogy nem tudsz mosdani, tudod, akármilyen kevés pénze van az embernek, mosdani azért kell, roppant egészséges. Nekünk volt egy kertészünk...

— Várj, megnézem, hátha találok egy kis kávét. Talán akad még a doboz fenekén.

Nem értem, mit mond rá, féllábbal már a konyhában vagyok, inkább megfőzöm azt a nyomorult kávét, csak ne kelljen végighallgatnom az öreglaki kertész históriáját, hallottam legalább harmincszor, a könyökömön jön ki az egész. Amíg felteszem a kandlit, előkészítem a csészéket, elgondolkodhatom rajta, mit szólnak majd a fiatalok, ha a fülükbe jut, milyen képet festettem róluk. Nem egészen úgy van, ahogyan elmondtam, végtére nem zárnak el semmit, biztatnak is, egyem csak nyugodtan, de mit csináljak, ha egyszer nem esik jól a kegyelemkenyér? Amikor ráfanyalodom, mert végkép nincs nekem, Ancsa akkor pofákat vág, nem szereti a meglepetéseket, abban a hiszemben jön haza, van itthon vaj, kenyér, tojás, nem számított rá, hogy minden elfogyott, most mehet vissza vásárolni. Mintha istentudja milyen falánk lennék, sajnálja azt a keveset is, amit megeszem. Hát tudják meg a hozzátartozók, mennyi keserűségembe telik az együttlakás. Legyen csak belőle szóbeszéd! Tudják meg a fiatalok! Legalább bejönnek hozzám. Elbeszélgetünk.

— Segíthetek?

Nem, Zseni képtelen nyugton maradni, öt percet nem bír ki egyedül, állandóan szüksége van valakire, akivel közölje megfigyeléseit a dohányzásról, a kertészhöz, a pasztránáról, mindenkiről, ami éppen eszébe jut. Segíteni viszont ne segítsen, mert amilyen kétbalkezes, csak bajt okoz.

— Kész vagyok, Zseni, éppen kitöltöttem, máris behozom.

Különös. Még sosem vettem észre Zseninél. Így oldalról, amint a karosszékben ül, akár az apját látnám. Pedig nem hasonlít rá. Ambrus bácsi szikár volt, egyenes tartású. Zseni puha, szétfolyó. A hol szörnyűködni, hol mosolyogni, hol ámuldozni kész arc ma is olyan együgyű, amilyen lánykorában volt. Nem véletlenül szánta rá magát Ambrus bácsi, a státusára kényes iskolaigazgató, hogy áldását adja a házasságra, amelyket kelekótya lánya egy szabómesterrel kötött. Rangbéli házasságról szó sem lehetett. Annak a Tóth Zsölének se volt ki egészen a négy kereke. Házassága után nem vállalt mást, csak díszmagyart. Persze, hogy nem vitte semmire. Legkevésebb a Kálvária-téren, ahol a műhelye volt. Sze-

gény Zsöle egy ideig várta, hogy betévedjenek hozzá díszmagyarért, de nem győzte kívánni a megrendelőt, kiköltözött a Kerepesibe. Ambrus bácsi még élt, Zseni átvette a háztartását, a fiával együtt odaköltözött. A bácsi kézbe vette Sándorka nevelését, kikupálta alaposan, a gyerek ma osztályvezető egy állami vállalatnál, sokat jár külföldre, nagyon jól keres. De két olyan ellentét, mint a megfontolt, mindenre kényes Ambrus bácsi és a meggondolatlan, örökké rendetlen Zseni, nem élhetett békén egy fedél alatt.

— Igyál még egy kávé!

— Nem, drága Szilárdkám, az már ártana. De ha nem haragszol, egy kis vizet iszom.

— Várj, adok poharat!

— Szó sincs róla, csak így a csészéből, így szoktam.

Kísérteties. Akár az apja. Ambrus bácsi kortyolgatta így a vizet bögréből, csészéből, akármilyen után. És most Zseni. Szakasztott, mint az apja. Ugyanúgy teszi.

— Mondd, Zseni, te mikor vetted észre, hogy öregszel?

— Te, én nem is tudom. Azt sem, hogy öreg vagyok. Én mindig ezer helyen szeretnék lenni egyszerre, rengeteg programom van, minden érdekel.

— Engem semmi sem, ha két autó összefut az utcán a ház előtt, én nem megyek az ablakhoz sem.

— De Szilárdkám, miért nem? Annyi érdekes dolog történhet, nem lehet kimaradni belőle, le kell rohanni mindjárt az utcára, mustrálni az összetört kocsit, perlekedni a sofőrökkel, dumálni a rendőrökkel, csak nem maradok ilyenkor odafönn?

— Az öregedés, igen... Tudod, ha valamikor Toledóról hallottam, Capriról, Taormináról, mindig úgy gondoltam, egyszer odautazom, közőm lesz hozzájuk, látom majd a sétányukat. Egy nap megtudtam, számomra csak helységnevek. Meghalok anélkül, hogy láttam volna őket.

— Capri messze van. Én Gárdonyba akarok menni a nyáron Sándorékkal. Gárdony nagyon szép. A telkük végén van egy szomorúfűz, odateszem a nyugágyat, gyönyörű kilátás van, édes Szilárdkám, gyere le Gárdonyba, Sándor örülni fog, a gyerekek tündérik, a menyem majd főz ránk.

— Nem, Zseni! Nekem már senki sem éri meg a fáradságot, hogy olyan látszatot keltsek a viselkedéssel, mintha nem lenne semmi bajom.

— Gárdonyba kell jönnöd, tudod, csupa levegő, csupa madárdal, és én azt mondom, ne a Déliről menjünk, ilyen maskaráknak, mint mi vagyunk, Kelenföldön is szorítanak helyet.

— Másból is megtudtam, eljárt az idő. Abból is, hogy... Valaki megharagudott rám. Ha találkozunk az utcán, elfordítja a fejét. És én már nem tartom szükségesnek, hogy magyarulkodjam.

— Csak az a rossz ezekben a kupékban, hogy hiába nem dohányzó, mindig akad renitens, aki előveszi azt a büdös cigarettát és kikerget a világból az ordenáré füsttel.

— Mindenkiel jóhiszemű voltam és mindig félreismertek. Meg kellett tanulnom, hogy nem megérteni akarják a szándékaimat, hanem kiforgatni őket.

— Reggel nyolckor van egy gyorsított, kilenckor már Gárdonyban vagyunk, a nyaraló az állomástól tíz percnire van, Sándorék majd várnak minket, tíz órakor reggelizhetünk.

— A családtagok érzelmeiről azt hittem, beburkolják az embert, óvják minden bajtól. Egy nap megtudtam, pórén állok a világban, nem véd semmi sem.

— Csak azt nem tudom, Sándoréknak hány nyugágyuk van, mert Gárdonyban lenni nyugágy nélkül...?!

— Mit akarsz már azzal a nyugágygal?

— Hát hogy pflégold magad.

— Utálom a nyugágyat!

— De Szilárdka drága, miben akarsz ülni?

— Semmiben. Azt is utálom, aki benne ül.

Punktum. Legalább elhallgat. Nem lehet győzni ezt az örökös duruzsolását. Kibírhatatlan. Mint egy imamalom. Folyton mondja. Azért különös... Van benne valami irigynivaló. Nem fér hozzá semmi bánatom. Zseni Gárdonyban él. Mindig megtalálja a maga Gárdonyát. Irigyelni kell.

— Emlékszel, drágám, Hellmutra?

— Nem emlékszem.

— Juj, dehogynem. Ott voltál te is az esküvőjén.

— Én. Hellmutén?

— Még rámszóltál, hogy ne vihogjak.

— Semmiféle Hellmutra nem emlékszem.

— Ejnye, Szilárdka, ne mondj már ilyet! Nemsokára nyolecvanhárom leszek, de Hellmutra még ma is emlékszem.

— Kiről beszélsz?

— Hát a főhercegről. Aki elvette a Degenfeld Andreát. Gyönyörű pár volt! A főhercegen hófehér egyenruha; azt hiszem, ulánus, azoknak volt olyan izéjük, de milyen ruha volt a grófnőn?

Erre mondja András, ha netán érdeklődik, volt-e látogatóm, erre mondja naivan, egyszerű, hogy itt járt valaki, legalább volt kívül beszélgetnem. Ilyen hát a beszélgetés. Ami foglalkoztat engem, ami akkora teher, hogy csaknem összeroppant, az nem kerül szóba. Csak az ostoba dolgok. A semmirevalók. Zsenivel nem lehet beszélgetni. Csak azért jár látogatóba, hogy alkalma legyen a locsogásra.

Csak menne végre el. Ül a nyakamon óraszámra. Nem tud elindulni. Letette magát, most itt van. Meddig, uramfia? Meddig rabolja még a drága időt? Megint kortyint egyet. Akár ha az apját látnám. Szegény Ambrus bácsi. Drága jó ember volt. És milyen ügyesen hámozta a narancsot?! Azóta se láttam senkinél, hogy egyetlen metszéssel körülkanyarítsa, három füzérben omolják a héj. Táncoztatta az egybefüggő héjat, mintha baba ugrált volna a kezén. A felső ív a fejét adta, a lábakat az alsó, középujt a jókora pocak. Szétnyitotta egy kicsit a gerezdeket, kifejtette a a fehér csutakot, úgy kandikált elő a héjából, mint a bögyölő. És hogyan tudott mosolyogni hozzá?! Mennyi huncutsággal a szemében?! Nincsenek már ilyen emberek! Ambrus bácsi meghalt s eltűnt a világból a narancshéjbaba. Minden ember tud valamit, amit senki más nem tud. Minden ember elvisz valamit. Szegény Frigyesem is. A Kassa-Oderbergi vasútvonalnak volt egy állomása, a neve úgy hangzott, mint a csi-csergés, derültünk, ha eszünkbe jutott. Sose tudtam megjegyezni a nevét. Boldogult Frigyesem álmában is fújta. Csak oda kellett fordulnom hozzá: hogyan hívták azt az állomást? Rávágta azonnal. Tévedhetetlenül. Az a bolondos név hozzátartozott az életemhez, bármikor kérdezhettem, nyomban megjelent. Frigyesemmel az is elveszett. Elvitte magával a választ, az állomást, életemnek azt a szegletét.

- Mondd, Szilárdka, nem verik az ajtót?
- Én nem hallok semmit.
- Érdekes... Esküdni mernék rá...
- Hallucinálsz.
- Pedig verik. Határozottan verik.

Megnézem. Soha nem lehet tudni. A postástól minden kitelik. Hiába adom a borravalót, ő már csak dörömböl... Üristen, Ancsa! Megrakodva, mint mindig. Megint nem tudott bejönni. A szeme csupa düh. Mindjárt nekemront.

- Megjöttél, fiam?

Halkabban már nem kérdezhetem. Mintha csak annyi erőm lenne, amennyi a kérdésre futja.

- Meg.

Csak így. Foghegyről. Üdvözlés, mosoly, ilyesmi nincs. Csak szúrós odavágás. Pökhendien, kurtán. Meg.

- Már nem mész el?

Elhaló hangomra az illenék, hogy menten eldobja a cekkert, eltámogasson a legelső székig, rémülten vízért fusson, felhívja az orvost. Esze ágában sincs. Betolat az ajtón, a könyökével lenyomja a konyhakilincset, mindent, ami a kezében van, az asztalra csap, félvállról odaveti:

- Nem.

Hogy törődne az egészségi állapotommal, megkérdezné, miért vagyok bágyadt, bevezetne a szobámba, megmérné a lázam, ehhez szív kellene. Ancsának nincs. Megátalkodott. De én kizökkentem!

— Olyan rosszul vagyok, fiam, alig kapok levegőt, a fülem zúg, a fejem majd szétpattan...

- Miért nem fekszik le a nagymama?

- Nem lehet, fiam...

- Miért ne lehetne?

- Itt van a Zseni...

- Tessék rábízni, majd én elküldöm!

- Jaj, fiam, ne tedd, tudod, milyen érzékeny, megharagudna...

- Akkor ne tessék panaszkodni!

Kész. Bölcsessége tárházából élém hajította azt a mondatot, amelyben kimondta a szentenciát. A többi az én dolgom. Egyedül csak rajtam áll, bolondos vénasszonyon, megfogadom-e, amit mondott nekem. Többet nem tehet. Ezer dolga van.

- Mi van, Szilárdka, ugye dörömböltek?

- Ancsa jött meg.

- Jaj, olyan régen láttam, mindjárt kimegyek hozzá...

- Nem szereti, ha zavarják.

- Dehát én csak köszönök neki...

- Ancsa nem olyan.

- Itt jártam és ne is üdvözljem?

- Nem szereti a látogatókat.

- Istenem, micsoda emberek vannak?!

Szedi a cókémókját.

- Hát akkor... Azt hiszem... Legjobb, ha én most elmegyek...

- Menj, Zseni!

— Aranyos voltál, Szilárdka, örülök, hogy láttalak, kellemes volt beszélgetni veled és vigyázz magadra, ne krenkold magad semmiért sem, az életben csak az élet fontos.

— Okos vagy, Zseni!
— Andrást csókolom és ne dohányozzon, mert letöröm a derekát.
— Köszönöm, hogy meglátogattál.
— Majd olyankor jövök, amikor egyedül vagy, jó? Szervusz, drágám!

— Csókolak, Zseni!

Ancsa vajon mit csinál? Megint várnia kellett az ajtó előtt. El lehetek rá készülve, skandalumot rendez. Csak jönne már! Ez a legrosszabb. Ez a várakozás. Voltaképpen miért van itthon? Kint még világos van. Este szokott hazajönni. Estig százszor kihúzhattam volna a kulcsot. Honnan tudja, hogy nem húztam volna ki? Nincs joga veszekedni velem. Jött volna rendes időben! Tartozom tudni, hogy korábban állít haza? Nevetséges. Semmi oka sincs, hogy belémkössön.

— Nagymama — állít be hirtelen András és az ijedtségtől elszorul a szívem, nem hallottam csengetést, azt se tudtam, hogy itthon van, egyszer csak betoppan, váratlanul támad — nagymama, nem tetszett lehúzni a WC-t!

Az ember nem tudja, mit mondjon erre. Tiltakozzon a feltételezés ellen? Bizonykodjék, hogy lehúzta? Én nem állítom, hogy kifogástalan a memóriám, de annyira azért nem mond csödöt, hogy ilyesmivel lennék gyanúsítható. Az unokám úgy néz rám, mintha tetten ért volna. Képes feltételezni a nagyanyjáról, aki tanítónőképzőt végzett Esztergomban, hogy nem tudja, mire való a lánc. Nem magától sütötte ki. E mögött Ancsa van. Minden alkalmat megragad, hogy lejárásson. A mafla unokám beugrik neki.

— Én nem voltam, fiam!

— Akkor a szomszédból kellett valakinek itt járnia. Használták a WC-t.

— Zseni néni járt itt.

— No persze, a Zseni...

Hümmög, morog, behúzza az ajtót. Szegény Zseni! Ki se mozdult innen. Bolond lettem volna megmondani. Legalább nyugalmam van. Nem lett folytatás. De hová tettem a rántottlevest? Nem ettem meg. A vízvezetékbe nem öntöttem. Oda vittem volna? Nem, én ezzel nem foglalkozom. Nem teszem meg Ancsának azt a szívességet, hogy lealacsonyítsam magam. Valami szépre kell gondolni, valami egészen másra. Meránra, igen, a kursalonra, a fürdő előtti térségen a zenepavilonra, a sétányon hullámszik a nép, a katonazene a Mühle im Schwarzwaldot játssza, apa léggömböt vesz nekem, lakkcipő van rajtam, rózsaszín ruha, egy napernyős néni megsimogat...

Ancsa nyit be.

— Nagymama, tessék egy kicsit átjönni hozzánk!

Rosszallóan csóválja a fejét.

— Rettenetes, milyen levegő van itt. Miért nem tetszik szellőztetni? Ki kell nyitni az ablakot!

Nem. Én nem hagyom magam felizgatni ettől a taknyostól. Még hogy bűdös van itt. Ilyet mondani. De mondjon, amit akar, nem törődöm vele.

— Meg tetszik fájni, tessék csak átjönni hozzánk!

Támogat. Utálom, ha támogatnak. Egész életemben megálltam a magam lábán. Nem kell engem vezetgetni. És nem kell rámnyitni az ablakot. Kiengedni a meleget. Ezért fűtenek?

András a hallban, valamit tart a kezében, Ancsa mellé lép, ketten fogják már a csomagot, megbiccentik a fejüket, pukkerlíznek, András mórlikál.

— Kicsi szívem, kicsi szám, a Jóisten a nagymamám sokáig megtartsa!

Ancsa kezébe virág kerül, megölel, átnyújtja.

— Sok boldog névnapot, drága nagymama!

András megcsókolja a kezemet, szóhoz se tudok jutni a meglepetéstől, kezemben a csomag.

Fogadja jószívvel, nagymama, ezt a melegítő párnát! Amikor kínozza a szaggatás, tessék bekapcsolni a konnektorba, kattanasig elfordítani, rátenni a párnát a derekára. Meg tetszik látni, jót tesz!

— Gyerekek... Az Isten áldjon meg benneteket... Hogyan jutott eszetekbe?... Nem is tudtam, hogy névnapom van... Ennyi pénzt kiadni!... Ilyen drága ajándékot venni!... Éppen egy vénasszonynak... Miért csináltak ilyet?

Elő kell kapnom a zsebkendőmet, felitatnom a könnyeimet, kifújnom az orrom. Annyi mindenért kell sírnom. Gyenge vagyok és utálatos, egész délelőtt csak megszólaltam őket. Talán mikor a legjobban kifakadtam ellenük, akkor léptek be egy áruházba, hogy ajándékot vegyenek nekem. Névnap, születésnap, évek óta nem gondolok velük, az egyik nap olyan, mint a másik, a határkövet nem a napok jelentik, hanem a hasogatások és a kiállások. A rosszulletek nem igazodnak a kalendáriumhoz. Olykor délelőttre esik, hogy jól érzem magam, olykor délutánra. Voltam én már rosszul karácsonykor is. Mégis kedves tőlük, hogy számon tartják a névnapomat. Én is számon tartom az övékét. A naptáramban karikák jelzik a születésnapjaikat. Ilyenkor átnézem a fiókjaimat, hol egy kézimunka, hol egy régi csetresz, valami csak előkerül, de nem hiszem, hogy örülnének neki, igazában nem is ajándékok. Megemlékezés, figyelem, ezt szoktam hajtogatni, befejezni már nem tudom, elfutnak a könnyek, nemcsak a muránói virágkosár miatt, amelyet hosszú éveken át őrizgettem és amikor megválok tőle, megválok egy Frigyesemmel töltött velencei délután emlékeitől is, de a sírok a tehetetlenségem miatt, hogy csak a nekem kedves tárgyat adhatom, olyat, ami nekik is kedves lenne — áhítottat, modernet, frissen csomagoltat — olyat nem adhatok. Mégis gazdagon viszonozzák, tavaly pongyolát kaptam, tavalyelőtt ingnadrágot, másszor ágyneműt, ruhaszövetet, igazán csak sírni lehet rajta, mennyire jók. Tele vagyok rosszhiszeműséggel, bosszantó szokásokkal, nem egyszer megkeserítem napjaikat, de szívükben nincs harag, ajándékot adnak. Forgatom a zsebkendőmet, találnom kell egy szárazabb csücsköt, nem fejeztem be a sírnivalót, itt van ez a drága villanypárna, szolgál évekig, valaki a házára fogja húzni, mikor már régen nem leszek.

— Öregasszonynak nem szabad tartós holmit venni... Csak napjai vannak hátra...

— Ugyan, nagymama, ne tessék már ilyet mondani!

— És ez a drága virág... Legalább ötven forint... hogyan lehettek ilyen könnyelműek?

— Nagymama, nagyon szépen kérjük, ne beszéljünk a pénzről!

— Miért? Nektek annyi van? Évekre szóló, drága holmit vesztek és engem bármely pillanatban elvihetnek egy faládjában.

— De nagymama, kérem...

— A szekrényben majd megtaláljátok. Benne hagyom a dobozban. Nem fogom használni. Hátha visszaveszik.

— Miért ne tetszene használni? Mindig kendőket teker a dereka köré. Most itt van ez a párna...

— Ugyan fiam, nagyon jól tudod, nem értek én a masinákhhoz. Az hiányzik, hogy felgyújtsam az ágyat.

— Ha időben kihúzza a zsinórt...

— És ha elfelejtem? Kigyullad a pléd, meggyullad a toll, füstmérgezést kapok.

— Hát vigyázni kell vele.

— Vigyáztam én a villanyvasalóra is, mégis odalett. A kávéfőző is elromlik nálam. Nem való nekem az ilyesmi. Én már csak megmaradok a földönél.

Hiszen nem mondom, kedves ajándék, de hogyan örüljek a költséges megemlékezésnek, ha cserébe csak lomot adhatok. Még jobban szegyenkezzem, ha rákerül a sor? Ha túlságosan hálálkodom, felbátorodnak, legközelebb még nagyobb kiadásba verik magukat. De úgy látom, rosszul esnek a szavaim. Elköltötték a drága pénzt és nem sikerült örömet szerezniük. Meg kell békítenem őket.

— Köszönöm, gyerekek, de ne vegyetek nekem semmit. Amire még szükségem van, bent van a szekrényben, új dolog már nem kell. Arra a kis időre, ami még hátra van, el vagyok én látva.

— No, én behozom a kávé! — pattant fel Ancsa. Sajnálkozást keresnek az arcán, de csak rosszallást találok rajta. Megpróbálom Andrásnál jóvátenni.

— A virágot, fiam, tedd be egy vázába, állítsd a tévé mellé, ott mutat a legjobban, díszíti a szobákat.

— Csak nem képzeli, nagymama, hogy magunknak vettük?

— Ugyan fiam, minek az egy ilyen vénasszonynak? Ancsának való a virág.

— De édes nagymama...

— Hogyne, még azzal is vesződöm, hogy vizet adjak neki. Gondozátok csak ti! Sokáig úgyse tart. Drótozva van.

Ancsa hozza a tálcát, rajta a kiskannát.

— Jókor mentem. Éppen kijött a kávé.

— Én nem kérek, szívem — állítja meg András a mozdulatát, melylyel töltené a kávé — Hazajövet ittam egyet.

— Igyál csak nyugodtan — beszél rá Ancsa — én most nem iszom, az imént vettem be egy antineuralgikát.

Milyen ravaszok! Attól félnek, kevés lesz a kávé, három csésze nem telik ki, nem akarnak zavarba jönni, kölcsönösen lemondanak róla. Hát velem ilyet ne csináljanak! Majd én fogom meginni előlük a kávé! Hogyne!

— Nekem se tölts, fiam! — és tenyeremmel befedem a csészét. Hogy semmi kétségük ne legyen, mennyire tisztában vagyok a családon belüli helyzetemmel, elhalóan hozzáfűzöm — Nekem nem fontos!

— Hogyhogy nem fontos? — csattan fel Ancsa, rettenetes természete van, mindjárt előnti a pulykaméreg — Mit tetszik gondolni, mégis, ki nek főztem?

— Majd ti megisszátok, gyerekek!

Olyan szelíden mondom, olyan belenyugvó lemondással, mindenki meghatódna tőle. Ancsa nem. Mint a fúria, felkapja a tálcát, egy pillanattal attól tartok, a fejemhez vágja, de nem, csak toppant egyet, a tálcával együtt kirohan.

— Miért nem mész vele orvoshoz? — fordulok végtelen türelemmel az

unokám felé, de András már talpon van, rohan a felesége után, a hallban megállítja a telefoncsengő.

— Nagymamát keresik.

Az a bolondos Zseni. A rádióban hallgat valami futballmeccset, a bemondó dicséri a szilárd védelmet, Zseninek erről eszébe jut, jóságos egek, elfelejtett gratulálni Szilárdka-napra, az ördög vigye a memóriáját, ezért jött éppen ma.

Nem megyek vissza a helyemre. A fiatalok kint vannak a konyhában. Semmi keresnivalóm náluk. Legjobb a kuckómban. Egyedül vagyok.

Odakocogok a karosszékhez, elengedem magam, huppanok, ahogyan huppanok. Senki sem szisszen fel, hogy tönkreteszem a rügókat, a lezőlkenést megsínyli a bútor, hívni kell megint a kárpitost. Ez az öreg jószág, ameddig én élek, addig már kitart. Utána ügyis szemétre kerül. A fiataloknak nem kell. A mi értékeink, a mi feltve örözt csecsebecseink, a mi nagyra tartott javaink az ő számukra vásott kacatok. Becsukjuk a szemünk és a tárgyakból egyszeriben eltűnik, ami szép volt bennük, ami rangot adott nekik. A tárgyakat is elhagyja a lelkük. Nekik is van végső sóhajuk.

El ne felejtsem a virág selyempapírját. Ancsa biztosan a szemétre veti. Kár lenne érte. Nagyon jó papír.

Nagypapának is tele volt velük a kabátzsebe. Ha megkérdeztem, miért rakja el őket, rámhunyorgott pillátlan szemével: csak nem képzeled, hogy eldobom? Kinevettem érte. Ma már értem. A javakkal való gazdálkodás az élet végére összezsongorodik.

Szegény fiatalok! Nekik sem könnyű velem. Mégiscsak szeretettel készültek a névnapomra! Ancsa most sír odakint, András csillapítja. Miért sikerült ilyen szerencsétlenül? Nem ezt akartam. Tele vagyok jószándékkal, segítőkészséggel. Szeretnék észrevétlen maradni közöttük. A viláért sem lenni a terhükre. Ez lett belőle. Késérőség. Nem tehetek róla. Az évekkel nemcsak a test öregszik, de a képesség is, hogy ki tudjuk fejezni a szeretetünket. Hogy közölni tudjuk, ami jó van bennünk. Hogy úgy jelenjenek meg az érzéseink, ahogyan érezzük őket, nem pedig eltorzultan, felismerhetetlenül.

Drága gyermekeim... Csak annyi erőm lenne, hogy értelmesen tudnálak szeretni benneteket. Ti nem tudjátok, milyen nehéz minden az életben. Elmenni is. Nem mi választjuk meg a napot, az órát. Legyetek elnézőek. Addig is...

Az értelem elvezet az út egy részén a hit felé, de nem tudja azt megadni senkinek. Bár a hit valóban ésszerű, mégsem vezet el semmiféle okoskodás Istennek Krisztusban való megtestesüléséhez és a Szentháromság titkához. Természetes ésszel nem lehet felfogni, hogy miképp egészíti ki a teremtés művét egy hűdéptés vagy a gyermek születése, és hogy miképp viszi tovább a megváltás misztériumát a kórházi beteg szenvedése.

Michel Quoist

Isten parancsai mindenkor a szeretet tanúsítására és a teljes emberi élet megvalósítására ösztönöznek. Csak aki szeret, ismeri föl Isten akaratát és dönti el helyesen, hogy mit kell cselekednie.

Johannes Degenhardt

A vallásszociológia s egyben hitéleti szociológia jeles olasz műveője, *Giuseppe De Rosa*, akinek már nem egy tanulmányát hoztam szóba, megint olyan témához nyúlt a római *La Civiltà Cattolica* ezévi július 20-i számában, amelyre nagyon is érdemes figyelmet fordítanunk. *Van-e még értelme a keresztény hitnek a technika korában, amelybe az emberiség belépett? Hihet-e még ennek a kornak embere Istenben és Jézus Krisztusban, avagy fel kell, hogy váltsa ezt a hitet az emberbe és a világba vetett hittel? Milyen feladatok várnak azokra, akik hisznek Jézus Krisztusban?* Ezeket a kérdéseket teszi fel *De Rosa*, s ezeket mondja a legsúlyosabbnak, amelyeket manapság tisztázni tartozunk.

*

Eligazodás okából vizsgáljuk meg mindenekelőtt, hogy miként ítéli meg a technikát és annak fejlődését a kereszténység. Katolikus oldalon a legnagyobb tekintéllyel a II. vatikáni zsinat nyilatkozott erről az egyház és a mai világ viszonyát tárgyaló konstitúcióban: „Távol álljon a keresztényektől az a gondolat, hogy az emberek leleményességéből és erejéből született alkotások szemben állnak Isten hatalmával, vagy hogy az eszes teremtmény mintegy vetélytársa a Teremtőnek. Éppen ellenkezőleg, legyenek meggyőződve arról, hogy munkájukkal a Teremtő művét folytatják, embertestvéreik javát mozdítják elő és személyesen hozzájárulnak az isteni gondviselés tervének megvalósulásához a történelemben. Az emberiség sikerei Isten nagyságát mutatják és az ő kimondhatatlanul nagy elgondolásának gyümölcsei.” (*Gaudium et Spes* 34.)

Isten szándéka az, hogy az ember hajtsa uralma alá az anyagi világot, hasznosítsa annak energiáit s ilyen módon javítsa saját életfeltételeit. Nincs semmi az anyagi világban, ami ne lenne alávetve az embernek, ami érinthetetlen és sérthetetlen, nincs semmi benne, ami szent lenne. A sztoikus panteizmus vette egynek az istenit a természettel s követelte meg éppen ezért a természet tiszteletben

tartását — emeli ki *De Rosa* —, a kereszténység viszont azzal a tanításával, hogy a természet Istennek teremtmése, nem pedig kiáradása, egyszerűen „szentetlenítette” (deszakralizálta) a természetet. „Bizonyos, hogy a természet is magán viseli Isten kezenyomát, mint minden mű az alkotóját. Ezért van az, hogy a teremtettt természetből el lehet és el is kell jutni a teremtő Istenhez. A természetben észre kell vennie az embernek Isten kezenyomát, s ezen keresztül fel kell emelkednie Isten nagyságának és szépségének szemléletére. *Maga a természet azonban nem szent, még kevésbé isteni.*”

Ebből következik, hogy az ember átalakíthatja, szükségleteihez alkalmazhatja, sőt újrateremtheti mindazt, amit maga körül talál. Végtére a teremtő Isten képére és hasonlóságára lett teremtvé, részesült tehát annak teremtő hatalmából is. Nem teremthet ugyan bármit is a semmiből, de mindazt, ami van, fel- és átdolgozhatja, alakíthatja és új kapcsolatokat létesíthet köztük értelmével és kezével, ezzel a két csodálatos eszközzel, amelyet egyedül az embernek adott meg Isten, éspedig azért, hogy az ember valami módon társa legyen a teremtményben. Mert *Isten nem teremtettt egy tökéletes világot, éppen azért nem, mert az emberre bízta azt a feladatot, hogy értelmét és kezét hasznosítva tökéletesítse a világot*, kiszabadítsa ezt annak a rontásnak rabságából, amivel a bűn sújtotta, és olyan magához méltó lakóhellyé formálja, ahol kényelmesen és boldogan élhet. Hiszen Isten azt akarja, hogy az ember, az ő gyermeke, boldog legyen a földön, s hogy ez a föld egyre kevésbé legyen „siralom völgye”. Ami a fájdalmat és a halált illeti, ezek valójában annak a bűnnek következményei, amelytől Krisztus kereszthalálával megszabadította az embert és a világot, *az embernek tehát ezek ellen is szabad, sőt kell is küzdenie*, s amennyire lehetséges, ki kell azokat küszöbölnie, legalább is a legembertelenebb megnyilvánulásaikban.

Talán nem árt itt hangsúlyosan megjegyeznünk, hogy Prométeusz

mítosza nem keresztény, hanem teljességgel pogány mítosz. Prométeusz tudvalevően azért büntette meg Zeusz, mert el merte lopni tőle a tüzet, a civilizáció jelképét és elemi feltételét. A keresztény felfogás merőben ellentétes ezzel. Eszerint ugyanis amikor az ember értelmének és kezének felhasználásával „elrabolja” a természet titkait s ilyen módon előbbre viszi a civilizációt, nem fosztja meg Istent semmi olyasmitől, amire Isten irigykedhetne. Nem Isten vetélytársa lesz ezzel, sokkal inkább Istent dicsoít, mert továbbmenően felfedi Isten nagyságát. Minthogy az ember Isten teremtménye, az ember nagyságában s mindannak nagyszerűségében, amit az ember előállít, a teremtető Isten nagysága tárul elénk.

A technikai fejlődés tehát a keresztény szemléletben nagyon is jó dolog, olyasmi, ami egyenesen Isten akaratát váltja valóra. A keresztény hívő is odaadással és lelkesedéssel állhat ki ennek a haladásnak munkálásában, mert ezzel csak hűségét igazolja Isten tervéhez.

*

Am ha a keresztény hit teljes összhangban van is a technikával, a tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a technika, ha nem is az egyetlen oka a modern hitetlenségnek és ateizmusnak, kétségkívül egyike a legfőbb tényezőeknek. Nagyon sokan és egyre többen azért utasítják el a hitet Istenben és Krisztusban, mert az a nézetük, hogy ez a hit nem fér össze a technikai korban bekövetkezett haladással.

Hogy megérthessük és igazi jelentőségében értékelhessük ezt a helyzetet — írja *De Rosa* —, *különbséget kell tennünk a technikai tény és az azt kísérhető tudományos-technikai gondolkodás között.* Mert amíg maga a technikai tény semmiféle ellentétben sincs a hittel, a tudományos-technikai gondolkodás valóban úgy léphet elő, mint radikális ellentéte a keresztény hitnek. S akit áthatott ez a gondolkodás, rendkívül nehéznek, ha ugyan nem lehetetlennek találhatja a keresztény hit elfogadását. Meggyőződhetünk erről, ha fontolóra vesszük egyfelől a hitaktus feltételeit, másfelől a tudományos-technikai gondolkodás jellegzetességeit.

A hitaktus három feltétellel lehetséges. Az egyik a saját lelki szegénységünk érzése. Valóban csak a „lélekben szegények”, vagyis azok, akik tudatában vannak saját szellemi-lelki nyomorúságuknak, a képtelenségüknek arra, hogy a jót cselekedjék és a saját erejükből megmentsek magukat — csak ezek hihetnek, csak ezek fogadhatják el az üdvösséget, amelyet Krisztus ajánl nekik. A hitaktus másik feltétele a *misztérium érzése*. A hit tartalma lényegesen titokzatos, nem abban az értelemben, hogy hozzáférhetetlen lenne a szellem számára, hanem abban az értelemben, hogy a keresztény valóság az érzékek számára hozzáférhetetlen zónában fekszik, főleg pedig hozzáférhetetlen a szellem kevésységének, mert az ember oda csak alázatosságban és szeretetben juthat el. Világos, hogy aki elzárkózik a misztérium elől, aki teljességgel a csupán érzékelhetőbe merül, az nem foghatja fel, hogy azon túl, amit lát, érint és mér, létezhet még a szellemi valóságok világa. A hitaktus harmadik feltétele végül az *érzék a szellemi értékek iránt*. Aki merőben evilági értékekre korlátozza látóhatárát, ha még oly magasak is ezek az értékek, képtelen a hit cselekedetére.

Ezek után könnyű számot adnunk azokról a nehézségekről, amelyeket legküzdhetetlennek találhat az az ember, akit a tudományos-technikai gondolkodás tölt el. Az ilyen ember, az úgynevezett *homo technicus*, jellemző vonásai: cselekvő és teremtető magatartás a természettel szemben, észszerűsítésre törekvés matematikai minta szerint, a legnagyobb hatásosság keresése, a végnélküli haladás érzése, kizárólagos érdeklődés e föld és a földi értékek iránt. Érthető, ha az ilyen jellegzetességek negatív irányban befolyásolják az emberi szellemet a keresztény hithez való viszonyában.

A *homo technicus* szilárdan meg van győződve arról, hogy az ember a maga erejéből meg tudja mindazt szerezni, ami szükséges jólétének és boldogságának eléréséhez, önmagának és a világnak tökéletesítéséhez. Helyesen sorolja a *Gaudium et Spes* azok közé az okok közé, amelyek elő-

segíthetik az ateizmust, „a hatalomnak azt az érzését, amellyel a mai műszaki haladás átítatja az embert”. A *homo technicus* nem érzi ráutaltságát arra, hogy Isten megszabadítsa őt. Annál kevésbé, mert hiszen nem érti, hogy mitől kellene őt Istennek megszabadítania. Nincs tiszta fogalma a bűnről. Ha esetleg elismeri is, hogy létezik bűn, ezt jobbára pszichikai betegségnek tekinti, amelyet a helyes lélekelemző kezelés orvosolhat. Az ésszerűsítésre való törekvés azt a felfogást táplálja benne, hogy egyedül az létezik vagy érhető el az embernek, amit tudományosan, azaz matematikai úton ki lehet kísérletezni és igazolni. Így nem is vetődhet fel előtte misztérium, amely fogalmilag kisiklik minden tudományos tapasztalás és igazolás alól. A hatékonyság keresése arra ösztönzi, hogy ezt tegye meg a dolgok értékének, igazságának és jóságának mércéjévé. Előtte minden dolog csak annyit ér, amennyire hatékony és amennyire kézzelfogható haszonnal jár; igazságuknak és jóságuknak fokát az általuk biztosított eredményesség dönti el. Ebből ered a *homo technicus* érzéketlensége a vallási és keresztény értékek iránt. A vallást tudományos szempontból „haszontalannak” ítéli, mert a vallás, mint ilyen, nem azt célozza, hogy átalakítsa és javítsa a világnak és az ember földi életének körülményeit. Ha bizonyítanók is neki, hogy a kereszténységnek szerepe volt és van az ember civilizálásában, a kimondottan emberi értékek védelmében és elősegítésében is, azt felelné, hogy igen, de nem ez a lényeges szerepe. Éppen ezért a *homo technicus* a vallási igazság kutatását, még inkább az elmékedést és az imát időfecsérlésnek tekinti, olyan erők elvesztegetésének, amelyeket hasznosabban lehet más területen kamatoztatni. Végül mint-hogy a *homo technicus* egyedül a közvetlen célok foglalkoztatják, amelyeket mielőbb el akar érni, elsiklik a „végső cél” kérdése fölött. Nehezen teszi fel magának a kérdést, hogy mi a végső értelme létének és munkájának, s így azután nem lehet számára probléma a vallás.

Az a bizonyosság, hogy a technikával az emberiség a határtalan és korlátlan haladás útjára lépett, az a bi-

zonyosság, hogy a tudomány és a technika meg fogja oldani az ember összes problémáit, mi több, megoldásokkal növekvő boldogságot és jólétet nyújt az emberiségnek, az a meggyőződés, hogy nincsenek akadályok, amelyeket — ha nem is ma —, de holnap le ne győznének: mindez arra ösztönzi a *homo technicus*-t, hogy a rossztól és a bajtól való menekülést és szabadulást egyedül a tudományos és a technikai fejlődésben keresse. Nincs hely így szívében az Isten országa reményének, annak az országának, amelyet Krisztus fog felállítani második eljövetelekor, márpedig Isten országának várása *lényeges jegye* a kereszténységnek. Isten és az örök élet csupán szavak, hozzá értelem nélküli szavak előtte, és le is tűnnek szellemi látóhatáráról.

*

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk — hangoztatja *De Rosa* —, hogy ha ma a tudományos és technikai haladás bűvöletében sokan el is utasítják Istent és a hitet, közülük nem kevesen egyszerűen azért cselekszik ezt, mert olyan fogalmak rögzödtek beléjük Istenről és a keresztény hitről, amelyeket a technikai kor emberre egyszerűen nem fogadhat el. Istennek elsősorban arra a gyermekded és emberszerű fogalmára gondolunk itt, amely a teremtő Istenben azt a legfőbb lényt látja, aki akként „csinálja” a világot, ahogyan az ember „csinál” egy gépet, aki mindannyiszor beavatkozik, amikor helyre kell igazítani azt, ami rosszul vagy akadozva működik. Ennek az Istennek, mint „hiánypótló” Istennek a jelenségek szintjén kellene működnie, vele tehát munkájuk közben a tudósnak és a technikusnak is kellene találkoznia, minthogy pedig mégsem találkoznak, kész a következtetésük, hogy Isten nem létezik. Innen az égető szüksége annak — húzza alá *De Rosa* —, hogy *szabatos és igaz eszmét nyújtunk a mai kor emberének a teremtő és gondviselő Istenről*. Rá kell mutatnunk arra, hogy *Isten teremtő ténykedése a lét síkján, nem pedig a jelenségek síkján megy végbe*, miért is jelenléte nem tapasztalható meg jelenségszerűen. Ebből

következik, hogy az ember a maga tudományos munkájában, amely a jelenségek síkján folyik, természetszerűen soha sem találkozhat vele. *Isten jelenléte a világban és mindenekfölött az ember szívében, nem a mérnök jelenléte, aki művének menetére felügyel, készen a beavatkozásra, ha valami nehézség adódna.* Merőben téves és nem a kereszténység felfogása az, hogy annak az embernek, aki hisz Is'en gondviselésében, nincs más teendője, mint passzív módon várni Isten közbelépését. Ellenben jelen van Isten, *mint a létezők létének forrása*, aki folytonosan teremti és fenntartja azokat konkrét létezésükben, és jelen van Isten másfelől, *mint Szeretet.* Jelenléte lényegesen segítő jelenlét tehát, de nem abban az értelemben, hogy felmentené az embert a világ kormányzására és javítására irányuló erőfeszítések alól, vagy abban az értelemben, hogy mindig ott állna az ember bajainak orvoslására, miként az angyal cselekszi gyermekével, hanem igenis abban az értelemben, hogy mindent — *a rosszat is* — az ember javának szolgálatára rendeli, és hogy *a világnak és a történetnek pozitív jelentőséget biztosít*, nem engedve át azokat zsákmánvul a képtelenségek, az abszurdumnak.

Magáról a keresztény hitről is nagyon gyakran gyermekded eszméje van a kor uralkodó embertípusának, a *homo technicus*nak, olyan eszméje, amely még a tudomány előtti és technika előtti gondolkodáshoz fűződött. Emiatt azután gyökeres és kínzó ellentétet érez aközött, amiről csak véli, hogy a keresztény hit, és aközött, amit mint a technikai kor embere tud és gondol. *Innen a szüksége annak, hogy megtisztítsuk a keresztény hitet* — nem a tartalmában, hanem a kifejeződésében — mindattól, ami immár túlhaladott gondolatvilágot tükröz, és azt a technikai kor embere által érthető és elfogadható módon fejezzük ki.

A keresztény embernek azonban — emeli ki nyomatékkal *De Rosa* — éppen ezért *szintén át kell gondolnia újból a saját hitét*, hogy a technikai kor nyelvén és kategóriáiban is beszélhesse azt másokkal is. *Végteleenül nehez és veszélyes vállalkozásról van szó* — teszi hozzá *De Rosa* —, mert

a nyelv bensőségesen kapcsolódik az általa kifejezett eszméhez, s így a nyelv változása azzal a következménnyel is járhat, hogy meghamisítja és nem megfelelő fogalomba öltözteti az eszmét. Annál könnyebben megeshet az ilyen félrecsúszás, mert a technikai kor emberének nyelve és kategóriái radikálisan 'evilágiaiak', matematikai típusúak, s emiatt kevésbé alkalmasak a keresztény misztérium kifejezésére. Mindazonáltal, ha a tudományos-technikai gondolkodásmód nagyban megnehezíti is a keresztény hit megfelelően pontos kifejezését, ugyanakkor *új lehetőségeket ad a hit elmélyítésére és gazdagítására*; nemcsak azért, mert új problémák felvetésével rákényszeríti a keresztényeket, hogy *felülvizsgálják* azokat az álláspontjaikat, amelyeket végérvényesnek tekintettek, kipróbálják azok tartósságát s ettől függően *új megoldásokat keresnek*, hanem azért is, mert ez a tudományos-technikai gondolkodás a vizsgálódás és a kutatás új és tökéletesebb eszközeit, az elemzés szabatosabb módszereit kínálja fel számukra, és azzal, hogy új távlatokat nyit meg előttük, jobban megérteti velük azokat a felmérhetetlen javakat, amelyeket Krisztusban birtokolnak. És rendjén is van, hogy így legyen: Isten terveiben az emberi történclem minden korszakának megvannak a maga külön érvei a hit elfogadására, s ugyanakkor az emberi történclem minden korszakának megvan a maga külön kívánni és kapni valója a hittől."

*

Lássuk csak: mit kívánhat és kaphat a keresztény hittől a technika kora? Mint *De Rosa* kifejti, mindekelőtt azt, hogy *adjon lelket a technikának.* A *homo technicus*, ha még annyira diadalmasan és derülátóan néz is a jövőbe, tudatában van annak, hogy a tudomány és a technika megold ugyan bizonyos problémákat, de mindannyiszor más vagy még súlyosabb problémákat szül. A tudós és a technikus mindekelőtt rémüléssel la'olgatja, hogy milyen szörnyű következményeket hozhat magával a tudományos-technikai haladás, ha szabad futást engednek neki. Hogy

csak egyet említsünk, a magfegyverek szerkesztése — mint *Oppenheimer* figyelmeztetett — borzalmas lelkiismereti ügy a tudósok számára. Az atomerő szolgálhatja a jót és szolgálhatja a rosszat, a haladást éppúgy, mint annak lerombolását. Mindenkinek tisztában kell lennie azzal, hogy a technika nem találja meg — sőt nem is találhatja meg — önmagában azt a szabályt, amely biztosan az ember javára irányítja. Okkal kérdezhetjük, nincs-e szüksége a technikának lélekre — vagy ahogyan *Bergson* mondaná: valami lélekpótlékra —, amely értelmes mederbe tereli a technikai fejlődés folyamatát, olyan módon, hogy ne lebegjen az önmegsemmisítés fenyegetése az emberiség feje fölött. Igen, de *hol találhatja meg lelkét a technika?*

Legbiztosabban nyilván a keresztény hitben, az embernek, az életnek és a történetnek keresztény szemléletében — válaszolja De Rosa. Végére a kereszténység hirdette meg azt az elvet, hogy *a teremtett értékek között az ember a legnagyobb érték*, miért is mindent úgy kell elrendezni, hogy benne és általa az ember méltósága a legnagyobb fokban érvényesüljön. A kereszténység a technikai kor emberét is arra tanítja és sarkallja, hogy a technikát az ember szolgálataiba állítsa. Hirdeti azt az elvet, hogy *az ember öncélú, nem használható sohasem merő eszközként*, nem válhat tehát a technikai haladásnak sem csupán eszközévé. A teremtett értékek lépcsőjén a legmagasabb fokra helyezve az embert, a kereszténység a technikai kor emberét is arra ösztönzi, hogy a különböző vívmányok értékét elsősorban abból a kihatásukból ítélje meg, hogy mennyiben viszik előbbre az ember emelkedését és a legmagasabb, hitelesen emberi értékek gyarapodását.

Meggyőződésünk azonban, hogy a keresztény hit nemcsak lelket képes belevenni a technikába, de *értelmet is tud adni az ember technikai erőfeszítésének.* Értelmet, amely kétségkívül „transzcendens”, vagyis az érzékelhető világon túlra mutató, de emiatt még nem kevésbé valóságos és lelkesítő. *Mi a mai, már-már szédültes technikai haladásban Isten országának előkészítését és előképét*

látjuk, még akkor is, ha a világ, amelyben élünk, a bűn jelenléte folytán eléggé hiányos és tökéletlen is. A keresztény hit szerint Isten országa, amelyet Krisztus fog létesíteni, az *Atya adománya* lesz. Minthogy azonban Isten azt akarta, hogy az ember vele együtt-teremtő és a saját sorsának alkotója legyen, okkal gondolhatjuk, hogy „az új ég és az új föld” megteremtéséhez, „amelyben igazságosság lakik”, *Isten mindazt fel fogja használni, ami nagyot és szépet az ember a földön — tudományos és technikai téren is — alkotott.*

*

Változatlanul probléma a technikai korban is a halál. Hallani ugyan itt is, ott is, hogy idővel a tudomány le fogja győzni a halált, de valójában vajmi kevesen bíznak ebben. Túl azonban az egyéni halál problémáján, a mai ember tudatában ott kísért az *egyetemes halál*, az emberiség teljes pusztulásának gondolata is, amelyet éppen a technikai haladás tett időszerrév. Hogyan kerüljük el ezt a szörnyű katasztrófát? Hogyan lépünk ki ebből az annyira abszurd helyzetből? *De Rosa* szerint itt is a kereszténység mutat rá az egyetlen útra, amely nyitva áll előttünk. Az emberiség — úgymond — *csak akkor hátríthatja el az önmegsemmisítés tragikus végzetét, ha elfogadja a testvériségnek és szeretetnek Krisztustól hirdetett üzenetét*, és az emberek békés együttélését nem a háborús készültség egyensúlyára, hanem az *igazságosságra és a szeretetre* alapozza, kiküszöbölve az igazságtalanságokat és a gyűlöletet.

Végül a mai ember, bármilyen büszke alkotásaira, nem ritkán tapasztalja, hogy a technikai gépezet, amelyet ő készített, fölébe kerekedik, s reá kényszeríti a maga kemény törvényeit. Szembe kell néznie azzal a veszéllyel, hogy a technikai haladás mind bőségesebb fedezetet teremt ugyan anyagi szükségleteinek tetemes részére, de ennek ellenében *veszendőbe mennek olyan emberi értékek is, amelyek az embert valóban személyé teszik.* Sokan nem veszik észre magasan technifikált társadalmunknak ezeket a negatív oldalait, vannak azonban, egyre nagyobb

számban, akik növekvő aggodalommal panaszolják föl, hogy a lelkekben *valami üresség* érzése támad. Vajon nem az öntudatlan vágyakozás-e ez a megszabadító „szegénység”, a szeretet, az önzetlen odaadás, a csendes szemlélődés és az imádság keresztény értékei után?

Az előadottakból Giuseppe De Rosa befejezőül azt a következtetést vonja le, hogy a technikai korban a *keresztény hitnek nemhogy csökkent volna, de egyenesen megnőtt a jelentősége*. Szerinte mind nélkülözhetetlenebbnek bizonyul a kereszténységnek az a

törekvése, hogy lelket és értelmet kölcsönözzön a technikának. A kereszténység evilági szinten azt akarja elősegíteni, hogy a technika maradjon meg az ember, az egyre teljesebben ember szolgálatában. Magának a keresztény hívőnek pedig, aki kortársaival együtt vesz részt az emberiség csodálatos erőfeszítéseiben, saját életének tanúságával kell bizonyítania, hogy hite egyáltalán nem nyesi le a tudomány és a technika szárnyait, hanem mindkettőt csak *megnemesíti* rendeltetésük transzcendens értelmezésével.

A KIS ÚT

„Jól jártál te, szép virágszál, mert nagy öröme jutottál” — hangzik kisgyermek temetésén az ének, és nyilván igaz is a szó, de nem változtat a szomorú tényen, hogy a „jól járt virágszállal” egy emberpár reménységét, talán egyetlen reménységét, tették sirba. A szenteknél is megszoktuk, hogy a haláluk napját ünnepeljük, mint mennyei születésnapot, és már nem gondolunk arra, hogy ez egykor sokak számára keserű gyásznap volt. Lehet valakinek a halála mégoly dicsőséget szerző, a halott körül mégiscsak siralom és gyász honol.

Biztonságosan nyugodt órákban épülésünkre szolgál a filozófusok fel-emelő tanítása, hogy a halál az Istenhez való elérkezés kapuja, de temetésekor már csak az a vigasztaló, hogy az egyház tanító szava isteni kinyilatkoztatásra hivatkozik, amikor a mennyei boldogság ígérését idézi. Mindezen túl azonban tagadhatatlan, hogy a gyászolóban leginkább eluralkodó érzés, nemcsak érzelmi kihatásaiban, hanem legtöbbször egzisztenciálisan is, a veszteség fájdalma lesz.

A halott elköltözött, a koporsó már csak egy holttestet rejt, a gyászoló pedig itt maradt, és a számára drága személy elhalálozásával, aki talán az élet biztonságát vagy legközvetlenebb értelmét jelentette neki, az egész világ lett kevesebbet érő, hogy néha szinte egészen kiüresedettnek és értelmét vesztettnek tűnik már. Minden kedves halott úrt hagy maga után,

A GYÁSZOLÓK VIGASZTALÁSA

sokáig kitölthetetlen űrt. Valójában ez lesz mindig a siratni való.

Persze mindent el lehet túlozni, a gyászt és a siratást különösképpen, hiszen természetüknél fogva is meg-rázóak. Erthető hát, hogy a gyász keserűségével szemben a tanítás mindig a felemelőt és vigasztalót hangsúlyozza. Maga a tény azonban, hogy vigasztalni kell, mutatja egyúttal a gyász eredendő szomorúságát és kikerülhetetlen valóságát; a hitelt érdemlő vigasztalás viszont valóban csendesíti a gyász jajszavát és meleg-séggel hatja át a gyászoló elárvultságát.

Kár lenne szépítgetni a dolgot, ha egyszer van megrendítő gyász, de torzítás lenne a gyászt eltúlozni, ha van vigasztalása is. Kérdéses inkább csak az lehet még, hogy 1. meddig ér el a vigasztalás ereje, 2. rossz néven vehetjük-e, ha valaki nehezen vigasztalódik, más oldalról viszont 3. keresztényinek, sőt egyáltalán emberségesnek tekinthető-e annak a magatartása, aki egy vigasztaló szó henye odavetésével elintézhetőnek tartja a másinak gyászát.

Keressünk eligazítást azokban az evangéliumi feljegyzésekben, amelyek Jézusnak gyászolókkal való találkozását örökítették meg. Amikor Jézus a naimi özvegyet meglátta, „*mege-sett* rajta a szíve és megszólította: „*Ne sirj!*” Aztán nem a mennyei boldogságról beszélt neki, hanem a halotthoz lépett, akit elevenen adott

vissza anyjának (Lk 7, 11—15). Mikor Jairusnak hírül hozták, hogy kislánya meghalt, Jézus azt mondta neki: „Ne félj, csak higgy!” Nem az örök életben való hitre célzott ezzel, mert így folytatta: „Megmenekül.” És valóban, újra életre támasztva adta vissza a kislányt az ámuló szülőknek (Lk 8, 49—56). Lázár esetében, „mikor Jézus látta, hogy Mária sír s a vele jött zsidók is sírnak, megrendült lelke benn” és „könnyezett” (Jn 11, 33. 35).

„Ne sírj! Ne félj! Megmenekül.” Mennyire meleg szavak, melyeknek nyomában csodatettek jártak. A gyászolók láttán Jézus is megrendült és könnyezett. A sztoikus hűvösséggel annyiszor lenézett szív együttérzése jutott itt megindító szépséggel szóhoz. Az emberi fájdalom Jézusnak is a szívéig hatolt, és ez az együttérző fájdalom csodatévőn nyúlt bele a sorsba, hogy visszahozza az életbe akár a már negyedik napja halott embert is. Ilyen volt Jézus részvéte, „minden értelmet meghaladó szeretete” (Ef 3, 19).

1. Ha mi nem is vagyunk már a naimi özvegy, Jairus vagy a betániai Mária, mégis nemcsak az ígéret szava hallatszik felénk: „Aki hisz bennem, még ha meg is hal, élni fog” (Jn 11, 25), és „Föltámasztom őt az utolsó napon” (Jn 6, 54), hanem a gyász zokogásába belehallik a régi kedves szó is: „Ne sírj!” Mert Jézus a saját halálában és a föltámasztásával legyőzte ugyan a halál reménytelenségét, de nem tüntette el a halál borzalmát és a gyász keserűségét, aminek végső mélységeit éppen az ő megrendülése mutatta meg. „Ne szomorkodjatok, mint a többiek, akiknek nincs reményük” — írta Szent Pál (1 Tessz 4, 13). Nem szomorkodhatunk reménytelenül, de a gyászunk azért szomorú marad, és elszorul tőle a szívünk.

2. A szív szorongása és elárvultsága tartósan mély lehangoltságra vezethet, ami érzékeny lelkületű emberek-

nél akár évig is eltarthat, anélkül hogy az állapotot lélektanilag kórosnak lehetne tekinteni. Betegessé csak akkor válik a jelenség, ha még ilyen hosszú idő után sem szűnik, vagy ha olyan nagyfokú, hogy a külvilágtól való teljes elszakadást és ezzel a gondolatvilág megzavarását is eredményezi. Mindez elsősorban lelki alkati és idegrendszer kérdése, nem pedig a hité. Megnehezítheti a vigasztalódást még nemcsak a sanyarúvá vált körülmények elhúzódó rendeződése, hanem a bezett szokásokhoz való igazodásnak, a „szerepjátszásnak” kényszere is, ha elferdült szokásokról van szó. Ahol megbotránkosznak, ha valaki a köteles gyászidőn belül derűsnek mer mutatkozni, ott a gyászolónak szinte bele kell merevednie a rákényszerített szomorúságba. Nem csodálható, ha a gyászidő elmúltával a merevség már nem enged, hanem kóros formát ölt. Ennyire nem csupán a hit kérdése a vigasztalódás.

3. Mikor Jézus megkönnyezte Lázár halálát, a körülállók megjegyezték: „Látjátok, mennyire szerette őt?” (Jn 11, 36). A szenvedő szeretet fenséges szépsége és igazsága az, ami minden gyászt oly tiszteletre méltóvá avat. Elő hitünk ellenére is mindig keserű valóság marad, hogy a szerető szíveket szomorúságba dönti a gyászuk, amit a továbbiakban már csak az együttérzés melege enyhíthet. Űres kenetesség és hamisan csengő szó lesz ilyenkor minden olyan vigasztalás, mely csak a hit igazságait idézi, vagy általános szalamokat emleget, de a másíknak igazi fájdalma elől elzárkózik. Mikor Jézus a naimi özvegyet meglátta, megszólította az asszonyt. Nem menekült előle, nem lerázni igyekezett magáról, hanem ő maga szólította meg: „Ne sírj!” Ez a melegség, emberközelség és együttérző szeretet az, amivel mi is mindig tartozunk a gyászolóknak.

Szomor Tamás

Az igazi lemondás nem az, hogy elutasítjuk a világot, amelyet Isten szeretetből adott nekünk, hanem hogy a világban és önmagunkban egyaránt elutasítjuk mindazt, ami akaratának ellene szól.

Ivan Gobry

NAPLÓ

PÜSPÖKEINK AZ IDŐSZERŰ NEMZETKÖZI KÉRDÉSEKRŐL. A magyar katolikus püspöki kar szeptember 25-én megtartott konferenciáját a rendszeres püspökkari tanácskozások sorából kiemeli az a körülmény, hogy ez alkalommal az időszerű napirendi feladatokon túlmenően főpásztoraink a legégetőbb nemzetközi kérdésekkel is foglalkoztak. Az október elején erről kiadott közös püspökkari nyilatkozatot az a felelősség hatja át, mely a világban élő egyházat a II. vatikáni zsinat óta társadalmi kötelezettségeiben és nemzetközi feladataiban állandó szolgálatkészségre sarkallja.

Püspökeink figyelme elsősorban azok felé a jelenségek felé fordult, melyek napjainkban aggodalommal töltik el a világ békére vágyó emberiségét s közöttük a hívő embereket is a keresztény szolidaritásból fakadó tevékenységre készítetik.

Mindenekelőtt a vietnami háború az, amit a magyar püspöki kar a jóakaratú emberek közös ügyének tekint. „Az egész katolikus egyház — hangzik a nyilatkozat — és a magyar katolikus egyház fájdalmai között visszatérően jelentkezik ez alkalommal is a számunkra érthetetlen vietnami háború dúlása. A tárgyalások tapasztalásaink szerint azonban meddőségre vannak ítélve, amíg az idegen hatalom bombázásait és katonai beavatkozásait be nem szünteti. A tárgyalások az összes illetékes felek bevonásával úgy szélesítenődök ki, hogy mielőbb tényleges fegyvernagyváshoz és az annyira áhított béke létrehozásához vezethessenek el.”

A bogotai eucharisztikus világkongresszusra, VI. Pál pápa első latinamerikai látogatására valamint az ott tartott közös püspöki konferencia tárgysorozatára emlékeztetve a magyar püspökök annak a reményüknek adnak kifejezést, hogy a Latin-Amerikában uralkodó szociális igazságtalanságok és egyenlőtlenségek megszüntetésében pozitív szerepük lesz a felelős egyházi fórumok részéről elhangzott és mélyreható szociális átalakulást sürgető megnyilatkozásoknak.

A világos és egyértelmű keresztény tanítás jegyében sürgette a konferencia a faji kérdés humánus megoldását, valamint a Közel-Kelet ugyancsak háborús tűzfészkeinek felszámolását mindenekelőtt azáltal, hogy a szembenálló felek — jól felfogott érdekük szerint — engedelmeskedjenek az ENSZ Biztonsági Tanácsa által hozott határozatoknak. „Bennünket — hangsúlyozzák főpásztoraink — vallási szempontból is érdekkel és érint a Szentföld politikai klímája és jövődjéje.”

A cselekvő és szolgálni kész szeretet testvéri kötelékének jegyében vizsgálták a püspöki kar tagjai a világ közérdeklődésének homlokterébe került „csehszlovák kérdést”. S bár tanácskozásukon nem boncolgathatták a felidézhető összes előzményeket, az általánosan ismert helyzetből kiindulva a varsói szerződésben tömörült államok kizárólagos és közös ügyének tartják azokat a lépéseket, melyeknek egyedüli célja, hogy Csehszlovákia megmaradjon és tántoríthatatlanul tovább haladjon a szocializmus építésének útján.

A magyar püspöki kar nyilatkozatában kifejezésre jut az a remény is, hogy csehszlovákiai katolikus testvéreink felelősen veszik ki részüket a konszolidációra és társadalmi jólétre irányuló közös erőfeszítésekből. Ezáltal az egyház és állam közötti bizalmi légkört is megszilárdítják a még megoldásra váró egyházi kérdések érdekében.

VITÁK A „KERESZTÉNY” IRODALOMRÓL. A II. vatikáni zsinat óta az egyház feladatának tekinti a mai világgal folytatandó párbeszédet, s erre irányuló törekvése a szellemi élet mind nagyobb területét öleli fel. Megélenkült így az érdeklődés a kereszténység és az irodalom kérdéskomplexuma iránt is, amellyel kapcsolatban már a század elején heves viták dúltak, kivált amikor Claudel, Bernanos, Mauriac és a többiek működése nyomán az a vélemény alakult ki, hogy elérkezett a „keresztény irodalom aranykora”. Az irodalom

fejlődése azonban új és új jelenségeket termelt ki magából, s ezek mellett mint-ha a keresztény irodalom háttérbe szorult volna. Werner Ross volt az első egyike, aki ismét kísérletet tett arra, hogy meghatározza az irodalom keresztény voltának kritériumait. Nagy vitákat kavarázó előadása a stuttgarti katolikus napon hangzott el 1964-ben, s a kialakuló párbeszéd hatására Ross még egyszer és sokkal élesebben összefoglalta nézeteit a *Hochland* 1967 április-májusi számában. Cikke megjelenésével szinte egyidőben üléseztek a „keresztény színházak közösségének” vezetői. Ankétjuknak a következő címet adták: „Búcsú a keresztény színházról?” A vitákhoz tartozik a Bajor Katolikus Akadémiának a katolikus irodalom kérdéseiről 1966-ban rendezett ankétja. Az itt elhangzott referátumok Paul Knecht szerkesztésében könyvalakban is megjelentek (*Über moderne Literatur. Standorte und Deutungen.*) E könyv bevezetésében a következő, igen merészen hangzó mondatot olvashatjuk: „A nyugati történelemben eddig még soha nem beszélt önálló félként egymással az irodalom és a teológia. A legtöbb teológus, talán nem is tudatosan, lebecsüli az irodalmat, a legtöbb író, jóval tudatosabban, a teológiát.” S ha valakinek netán kétségei támadnának a megállapítás helyességéről, Knecht Szent Tamást idézi, tőle hoz bizonyítékot a világ költői felfogásának a teológusok körében tapasztalható lebecsülésére. „Ha meggondoljuk — mondja a továbbiakban —, hogy a legutóbbi időkig a skolasztikus teológia játszott döntő szerepet a katolikus teológia terén, beláthatjuk, hogy a teológia és az irodalom viszonya hosszú idő óta enyhén szólva problematikus. A II. vatikáni zsinat azonban alapvetően megváltoztatta a helyzetet. A teológusoknak, akiknek hivatásuk és feladatuk Isten történetileg kinyilatkoztatott szavait magyarázni és értelmezni, e munka hiánytalan elvégzéséhez szükségük van az élő nyelvre s annak legművészebb megnyilvánulására, az irodalomra is. Észre kell vennünk, hogy az írók gyakran bámulatos érzékenységgel bontják ki a valóságnak ama rétegeit is, amelyek a köznap ember számára szinte észrevehetetlenek.” A zsinat a modern embernek akarja átadni a keresztény hit üzenetét, szüksége van így a modern ember nyelvére — állapítja meg Knecht. „Ismét vissza kell hát pergetnünk a történelem lapjait és válaszolnunk kell arra a kérdésre, hogyan mutatkozik meg e nyelv legművészebb formájában, azaz az irodalomban, a keresztény elem. Ez a folyamat a belső dialógus kezdete.”

Az irodalomtörténet ma egységes abban, hogy Charles Péguy és Léon Bloy óta létezik és a világirodalom áramában elevenen ható erő az úgynevezett „keresztény irodalom”. Aki átlapozza a húszas évek francia folyóiratait, magasfeszültségű szellemi készülődésre figyelhet fel, mindenki a keresztény költészet hathatós megújulását várja. (Érdekes párhuzamot mutat ezzel a magyar katolikus irodalom kialakulásának folyamata. *Harsányi* Lajos, aki ennek egyik vezéregyénisége volt, 1911-ben írja: „Megindult a nagy szellemi erjedés, amely a katolikus irodalom soha nem ízlelt tisztaságú mustját forrja ki magából.” S hozzávehetjük ehhez az *Élet* című folyóirat első nagy korszakát, amely a század eleji dinamizmus irodalmi szemléletének hordozója volt, s olyan neveknek adott otthont, mint *Kosztolányi*, *Harsányi* és *Sik* Sándor.) 1921-ben ujjongva írja *Robert Grosche*: „Először, mióta élünk, van keresztény költészet, amely a vallásos valóság szimbólumaiból formálta ki magát.” Feleleges lenne a keresztény költészet e valóban nagy időszakának ma már klasszikus neveit és alkotásait felsorolni. Tény azonban, hogy ez az időszak ma már a múlté, vagy legalábbis ma már egészen más összetevők jellemzik mindazt, amit keresztény irodalomnak érzünk és nevezünk. *Werner Ross* írja ezzel kapcsolatban idézett előadásának második változatában: „A keresztény irodalom a XX. század kezdetén nagyszerű feladatot kapott és látott el: segítette a kereszténység áttörését és beleilleszkedését az új világba. De ma már nem a mi korunk költésze.” Érdekes párhuzamot von itt a XIX. század hasonló jelenségeivel. Akkor a napóleoni restauráció nagyarányú keresztény megújodást termelt ki magából, *Manzoni*: *Jegyesekjéről* *Stifter* elbeszéléseig. Am a század közepétől akkor is új szellemi jelenségek válnak uralkodóvá, első-sorban *Feuerbach*, *Strauss* és *Marx* tanai. (Érdekes, hogy ez az első pillanatban inkább csak szellemes párhuzam mennyire egybehangzik *Max Müller* müncheni filozófus-professzor *Existenzphilosophie* című könyvének egyik meg-

látásával: „A filozófiai gondolkodás állapota a XX. század elején megdöbbentő hasonlóságot mutat a XIX. század hasonló időszakával.”

Kétségtelenül igaza van Werner Rosznak, és még inkább Kienecker paderborni professzornak — ő a Bajor Katolikus Akadémia ankétjának legérdekesebb korreferátumát tartotta a keresztény irodalommal kapcsolatban —, amikor egybehangzóan megállapítják: „A metafizikai irodalom korszaka lejárt.” Ez azonban semmiképpen nem jelenti azt, hogy az irodalom a maga realitásában, képi látásmódjával nem képes kifejezni korunk „keresztényi”-ségét. Csak a megnyilvánulási formák változtak meg, mint ahogy az emberi tudat is ugrásszerű változáson ment át az elmúlt harminc-negyven esztendőben. A húszas évek katolikus olvasója például többnyire úgy látta a metafizikai problémát, hogy a regényekben gyakran ördögök és angyalok ütköztek meg egymással (még Bernanosnál is van ilyen példa, sőt a jóval realisabb Mauriacnál is). Akkor ezen senki sem ütközött meg, természetesnek vette, sőt igényelte is. Manapság viszont az olvasók igénye egészen más. Paul Konrad Kurz szellemes mondása kívánczik ide a Bajor Katolikus Akadémián elhangzott előadásából: „A mai olvasónak kell a regény. De nem Goethéé, nem is Fontanéé, hanem Günter Grass epikája, amely az előbbieké paródiája.” A mai irodalmi igénye sokkal tömörebb, józanabb és realisabb, mint mondjuk negyven esztendővel ezelőtt. S ha valamitől, akkor a romantikától, a végtelentől idegenkednek a mai olvasók.

A modern kor irodalmi formáiban is jelen van — az ediginél sokkal bonyolultabban, áttételesebben — a keresztény elem. Karl Rahner „Az íróról” című cikkében öt csoportba sorolja az írókat és az irodalmi műveket ebből a szempontból. Az első csoportba tartoznak az *átlagírók*, akik népszerűek ugyan, de műveik nem jelentenek semmi különös lelki megrázkódtatást. Még ezekből is nyerhetünk azonban egy-egy indítást, hasznos keresztényi tapasztalatot. Vannak azután olyan írók, akik *állandó kétségekkel küzdenek*, s ezt nyílt őszinteséggel vetítik ki műveikbe. Választ azonban nem tudnak adni kétségeikre. „Az ilyen műben is lehet keresztényi elem, ha más nem, hát az, hogy a keresztények között sajnos oly nagy számban fellelhető nyárspolgárokat megdöbbentő nyitott kérdéseivel, és gondolkodásra kényszeríti, kimozdítja őket kényelmi helyzetükből.” A harmadik csoportba az úgynevezett „anonim” *keresztény írókat* sorolja Rahner, akik, ha nem is tagjai a látható egyháznak, a hit, remény és szeretet jegyében munkálkodnak. A következő csoportba azok tartoznak, akik úgy vélik, hogy *kívülállnak a kereszténységen*, valójában azonban csak ferde fogalmaik vannak a hitről és az egyházzal. Rahner aforisztikus szóhasználatával „katolikus nemkatolikusnak” nevezi ezeket, s úgy érzi, mondanivalójuk nagyon is beletartozik a hit teljességébe. Az ötödik csoportba a *hívó hitvallókat* sorolja, akikből olyan nagy példái vannak a világ-irodalomnak, mint Dante, Claudel, Reinhold Schneider vagy Rudolf Alexander Schröder.

Ez a meglepően tágas felosztás is jelzi, mennyire megváltozott a keresztény irodalom szemlélete manapság. „Valamennyi művön keresztülhatol valamilyen formában az isteni kegyelem” — figyelmeztet Rahner, csak ennek a keresztülhatolásnak a mértéke változik. Tehát még a magukat ateistának, hitetleneknek valló írók műveiből is meríthetünk keresztény tartalmat. A Bajor Katolikus Akadémia többször idézett ankétjának valamennyi hozzászólója ezen az állásponton volt. Az egyik hozzászóló például Camus és Sartre műveivel vitázva kifejtette, hogy ezeknek az az érdemük, hogy a keresztény olvasóból *kényszerítik a párbeszéd reflexét*, s némely vonatkozásban eddig vallott nézeteink felülvizsgálatára és átalakítására készítetnek”. Igaz, negatív hatás ez, de végső kicsengése mégis pozitív.

Általában a keresztény irodalomról szóló elemzésekben megfigyelhetjük az *antropologizmus* előretörését. Míg a század első felének érdeklődése inkább transzcendentális vonatkozású volt, és az irodalmi művekben is gyakran közvetlenül nyilvánult meg az abszolútum, manapság inkább az ember került a művek középpontjába. Az ember, a maga hibáival és erényeivel. Ez az ember azonban minden idegszáálával az „abszolútum látására és horizontja felé

törekszik" — írja *Hans Urs von Balthasar*. Kitűnően példázza ezt *Henry Miller: Big Sur* című regényének befejezése: „Ami panaszként, vagy látogatásként kezdődik, gyakran végződik imádságban... Mind világosabban látom, hogy a dolgok megoldása az én kezemben van. Nekem kell megváltoznom, nekem kell bíznom és hinnem az életben.”

A keresztény irodalom „szemlélet-változásának” gyökereit, az emberköz-pontúság kifejtését csíráiban már *Sik Sándor „Egyetemesség és forma”* című írásában is megtalálhatjuk. Kár, hogy nyelvi elszigeteltségünk miatt ez a mű nem kapcsolódhatott be az egyetemes esztétikai irodalom vérkeringésébe, mert sok mindenben előbbre járt, mint a mai szemlélet, szinte előlegezte a zsinat némelyik meglátását az irodalommal kapcsolatban. Sik erősen hangsúlyozta a „forma” katolikumát, azt a pontot, ahol megkezdődik napjainkban a teológusok és az írók „párbeszéde”. Ezt fejti ki *Paul Konrad Kurz* is. Szerinte „a teológusoknak sok vonatkozásban át kellene venniük az irodalom megismerés-igényét, azt a tág horizontú érdeklődést, ahogyan az író birtokába veszi a valóságot. Meg kellene értenünk a forma morálját is. Mert egy jól felépített zsináráb vagy regény mindenekelőtt emberi teljesítmény. Mint ilyen több morált tartalmazhat, mint egy rosszul megalkotott, de keresztény szavakkal megtűzdelt mű”.

(*Rónay László*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Mi újat hozhat a „búcsúzkodás szaka, gyönyörű ősz”, és egyben „örjögő ősz” is: egyszerre *örjögő* szépségétől és mulandóságától? Jékely Zoltán sosem volt az a költő, aki kötetről kötetre cserelné arcát, és minden új élménnyel mássá születne. Lényegében új meg új élményei sem mások, legföljebb csak új meg új változatai ugyanannak a néhány alap-élménynek; ezek azonban valóban az emberélet hagyományosan és természetesen legfőbb élményei — élet, halál, szerelem: így lehet közhelyesen megnevezni őket — tehát valahogyan mégis mindig újak és mindig fontosak, mindig és mindenben a leglényegről szólhatnak. Persze lehet belőlük giccset csinálni, és lehet türehetetlenül unalmas bölcselkedést; csinálhat belőlük még precíz-kódó kacérkodást is, aki túlságosan fél a közhelyektől. A nagy költők azonban nem félnek a közhelyektől. A nagy költők a közhelyeket is újjá teremtik, személyessé varázsolják anélkül, hogy megfosztanak őket érvényességüktől.

Vegyünk egy példát, találomra, ott, ahol a kötet éppen fölnyílik. Előttünk van a *Gyönyörű ősz* című vers. „Búcsúzkodás szaka, gyönyörű ősz, — bennem fájdalomra fájdalomra szós”. Így kezdi; rá szinte „szabályos” őszi leltár következik: „riadt sikoltozás a ködben: — útjavesztett vadlúdcsapat fölöttem”; majd „dérült mező”, kikericsok „*baljós*” lila csillagzataival, hiszen ezt a mezőt, aki nézi, „maholnap örökre elhagyja”; *baljósak*, mivel „hányattatást, hajótörést mutatnak — a szárnyas és a szárnyanincs utasnak”... Ide még visszateérünk, de lássuk előbb a befejező négy sort: kéklő ezüstben ringó távol; „bár túlfelől csodát kínál a part, — tudom, csak ide vágyom vissza majd — vándormadár lelkemmel, a halálból!” Olyasmi ez, amit százszor és ezerszer megírtak; és ami most száz- és ezeregyedszer is megragadja az olvasót — miért? Részben mert kezeskedik hitelért Jékely Zoltán egész lírája, az a búcsúzás, az a nosztalgia, ami kezdettől, az *Éjszakák* első verseitől ott él benne, és hozza vissza minduntalan ezt a vadlúd-panaszt, szinte a forgó évszakok természetes szabályosságával; mert akármilyen „irodalmi”, elsődlegesen mégis természetes, és személyes hitellel az. Részben pedig azzal ragad meg, mert ami utánazhatatlanul sajátos, csalhatatlanul Jékelyre valló benne; a művészetnek egy rebbenésével, amitől a lényegében közhelyes kép és érzés, amelynek nem-közhelyessé, rendkívülivé fogalmazására a költő szemléletmódját nem is törekszik, egyszerre nagy távlatot kap. Ebből a távlatból aztán fokról fokra kibontakozik a figyelmes szemlélő előtt az az alvajárában biztos művészet, amivel Jékely a verseit alakítja.

* Jékely Zoltán. *Örjögő ősz*. Magvető, 1968.

Nézzük meg újra. Vadludak „riadt sikoltása” fönt a ködben; lent a dérutott mezőn a születő-haldokló kikerics, ezek a „baljós lila csillagzatok: — hányattatást, hajótörést mutatnak — a szárnyas és a szárnyanincs utasnak...” — A tipikus érzelmi és ihlet-helyzetbe itt egyszerre, szinte lábujjhegyen, észrevétlenül belép valami új, más, sajátos, és mintha új távlatot gazdagítaná, mégyszetre emelné az egészet; mintha — mondhatnánk — az őszi mezőn tűnődő mellé egyszerűsággal odaállna Krudy, talán csak egy — meg kell ismételniünk — alvajáró biztossággal választott ige, a *mutatnak* jövőtől; akár az *Almos-könyv*ben olvashatnánk: „lila kikerics, mutat hányattatást, hajótörést”... Krudy, mondtuk; ugyanakkor több: a Sors, a maga teljes, hangoskodás nélküli tragikumával, hiszen mulandók vagyunk, és egyben egy utalásszerű finom-kesernyés mosollyal is: ahogyan a szemlélő az őszi tájban, őszi élményben saját magát is szemléli, gesztusának, magatartásának örök-érvényes régiességében, amit ez az ironia fűszerez utánozhatatlanul újjá.

A „ráhibázások” folytonos remeklései ezek? Éppen a folytonosság kelt némi gyanút a „ráhibázás” iránt. Ez a költő végül is sokkal kevésbé „naiv”, mint amilyennek látszik, amilyennek esetleg mutatja magát, és amilyennek sokan tartják. Nagyon is tudatosan kapcsolódik a számára termékeny hagyományokba; századok gondosan választott ízeit párolja a saját nemes italává ebben az aszúban. Olvassuk el a kötet egyik remekét, a *Nagypénteki varázs* című verset: nehezen elemezhetőleg, de az értő ízlés számára félreismerhetetlenül ott bújkál benne — kivált a gyönyörű, és megint csak „közhelyes” záradékban — Tristan l’Hermite (ez a tizenhetedik századi francia Jékely). De ne értsük félre: nem a szó naiv értelmében való „hatásról” van szó, hanem bátor és szép közösségről, személyessé élt és érett nagy kultúráról; és ráadásul éppen ebben a már megírtakat, eljajdultakat újravállaló magatartásban valami olyan ironiáról, amely mintha most végső zamatát adná meg Jékely költészetének; vagy talán inkább csak hangsúlyozná egy mindig is meglevő, de az idővel, „az ötödik X után”, az egyszerre „gyönyörű” és „öröngő” ősszel minden eddigénél inkább kibomló ízet.

Mindehhez a legnyomósabb bizonyosságot (vagy mondjuk szerényebben: jelzést) maga a költő csatolja a kötet kétharmadát kitevő *Fejedelmi vendég*-ben, ebben a három fölvonásos, elbűvölő „színműben”, színpadi játékban, amely egy Bethlen Miklós említette ál-Zrínyi erdélyi „tündöklését és bukását” jeleníti meg; „dolgozza föl”, mondhatnánk, ha a kifejezés nem lenne túl nehézkes ehhez a humoros vaskosságában is tündérlábon táncoló költői mulatsághoz. Hogy Jékely voltaképp Jékelyt formázza meg, kalandoztatja, tréfáztatja és szerelmeskedtet a Bocskor deákjal megtehető ál-Zrínyi? — túlzás lenne ezt állítanunk, és iskolapéldája annak a lapos azonosításnak, amelyet mindig kerülni kell, mert mindig hamis. A dolog nem ilyen egyszerű; de ugyanakkor ki ne ismerne rá ebben az örökké halálosan epekedő, és epekedően „halálosságában” is mindig egy kicsit mosolygó ál-Zrínyi Jékelynek valóban lelkéből lelkezett teremtményére? Jókedvű játék ez a színmű, de ugyanakkor alighanem a maga módján kulcsa is egy költői világnak és „ihlet-stílusnak”.

Írója alighanem a maga mulattatására szerezte; játszódszámban talán maga sem gondolta, milyen friss, virgonc, élő kis remeket szerzett.

* * *

Azt mondja Kerényi Grácia a kötetéhez — végre megjelent kötetéhez** — fűzött „vallomásában”: „Nemzedékem szorongásai és fellángolásai izgatnak elsősorban... Mint költő, a magyar mestereken kívül azoktól tanultam a legtöbbet, akiket fordítottam: a görög dráma és idillköltészet, vagy az óind költészet plasztikus fogalomrendszere éppúgy hatott rám, mint a kortárs lenyelek erősen intellektualizált költészete. Nemzedékemmel együtt vívodom a

** Kerényi Grácia: Azonosulások. Szépirodalmi könyvkiadó, 1968.

költészet aktuális problémáival: vajon lehet-e, érdemes-e még verset írunk? Szemérmetlenül könnyű kisujjunkban hordani minden művészi eszközt s nem visszaélni azzal a közvetlen önkifejezési lehetőséggel, amit a költészet ad; néha már úgy érezzük, önálló költői egyéniség kialakítása a huszadik század utolsó harmadában szinte lehetetlen."

Ritka pontosságú megfogalmazása egy — többé-kevésbé nemzedéki — problémának; minden jel szerint egyik alapkérdése Kerényi Gráciának is. A lírai kifejezés valamennyi eszközét a jeles tanuló fokán birtokolni, és a jeles tanuló fokán birtokolni az anti-líra valamennyi eszközét és fogását is: ez, bizonyos műveltségi fokon felül, ma már valóban „szemérmetlenül könnyű”; szerkesztők a megmondhatóit, milyen fölényes biztossággal tudja össze- rakni az előregyártott, úton-útfélen beszerezhető elemekből egy-egy kezdő is a maga első, második (és sokszor folytatás nélkül maradó) „modern ver- sét”. Ahogy régen minden jobb iskolai tanuló a maga disztichonját, úgy tudja megírni manapság némi ambícióval a legtöbb írástudó a maga Eluard vagy Eliot szabású ujjgyakorlatát. Hát akkor „érdemes még verset írni”? Nem „visszaélés-e” akkor, élni az önkifejezésnek ezzel a lehetőségével? Versben szólni akkor, amikor nemcsak minden *déjà-vu*, hanem, sajnos *déjà-pensé*, *déjà-senti* is: nincs új a nap alatt, minden volt már, minden kép, minden gondolat, minden érzés? Sőt mindennek a negatívja is?

A keresés érthető. Ami nem azt jelenti, hogy elfogadható. Mert a költé- szet, a vers végtére nemcsak „önkifejezés”, hanem formálás, alkotás, terem- tés is. A líra, *mert* líra, nem szükségszerűen „nonfiguratív”. A dolgok meg- formálásához pedig *anyag* kell; s ami a versben „anyag” — szó, kép, sőt „zene”, sőt „gondolat” — az még nem szükségképpen alantas és lecalacsonyító. Az önkifejezés lehetőségével persze bőségesen vissza lehet élni; és a roman- tikus énfeltárás gátlatlanságát a mai ízlés épp úgy elutasítja, mint ameny- nyire a korai Ady önimádatától is idegenkedik. Az „önkifejezés” azonban nem föltétlenül azonos az önmagunkról való beszéléssel és vallással, vagy éppen fecsegéssel, és érzelmi világunk tolakodó közlésével. Önmagát a költő *lírailag* kifejezheti a *formálás* objektívebb módján is: de formálni végül is csak *valamit* lehet, anyagot, azt, ami a maga nyers állapotában már a formá- lás előtt is van, s ez a létezése egyáltalán nem devalválja; egyáltalán nem jelenti azt, hogy „mértővát” csak azután lesz, hogy nemlétezővé változtatták. Ha egyszer formálunk, „csinálunk” — akár lírát is — az anyagot, anyagunkat formáljuk, nem a hűlt helyét.

De épp itt van nem ugyan az egész modern líra problémája (mert ki mer ma már egyetemlegesen és általános érvénnyel, sommásan „a modern líráról” beszélni), de mindenestre a modern líra egyik áramáé, és benne azé a kor- társ lengyel líráé, amellyel Kerényi Grácia maga hangsúlyozza a rokonságát. S itt van, úgy látszik, alapvető költői problémája Kerényi Gráciának is. Egy- felől a „világ”, a lét, az „anyag”: szín, szó, zene, kép, és az „élmény”; más- felől valami feszélyezettség mindezzel szemben, valamiféle elutasítása, taga- dása annak, amit közben minden pórásával, minden ösztönével magába szív- na; ez lehet az ő lírai „feszültségének” az a két rejtett pólusa, pozitív és ne- gatív sarka, amelyek közt lírájának szikrái villannak, vagy áramai ke- ringenek.

Ettől persze még lehetne a kötet pusztán csak okos ábrája egy bizonyos „modern” költészetnek és költői magatartásnak. Hogy mégsem az, s hogy mégis élő, hiteles, azt elsősorban azoknak a föl-fölsapó, talán akarata elle- nére kitörő sikolyoknak, sóhajoknak, panaszoknak köszönheti, amelyek a sze- mélyes sors pecsétjével igazolják „erősen intellektualizált” jellegét, ami leg- végül is talán nem egyéb, mint keményre fogott keserűség, sebeket és érzé- seket rejtő, esetleg fonákra fordító szemérem, és a leplezésben egy fajtája a fájdalom meghatványozásának. (Olvassuk el például a *Lidércek* című verset.)

Van a kötetben egy *Fekete hajnal* című ciklus: három hajnali óra nyug- talanságának, álmatlanságának, félálombeli laza képzettársításainak rögzítése; s mint ilyen, szinte sarkítottan mutatja Kerényi Grácia lírájának némely vo- nását. Második darabja így hangzik:

*A szobafalak oltalma látszat-zártság
nem élhetek búra alatt
igazat írt Bialoszewski
a fura alak
Miron a keresztnéve
oly közeli és nekemvaló
mint Miro festészete*

*Reggel ötkor nem tiltakozom a rím ellen
nem kell férfias lényegkeresőt mímelnem
a szobafalak
a fejrehúzott paplan oltalma is csak látszat-zártság
de nem is baj hisz az elkülönülés
rezignáltság*

Csupa intellektuális jellegű asszociáció (ha hajnali félálomban is): a „látszat-zártság” vegetációjának indázó tenyészet; egy kénytelen ideg-oldottság (és egyben feszültség) állapota, amelyben az intellektus kontrollja alól fölszabadultan, de azért óhatatlanul az intellektus körén belül, legfőljebb csak annak anyagát játékosan szétoldva, „nem tiltakozik a rím ellen” (de úgy, hogy közben ironizálja a rímet): mert „nem kell férfias lényegkeresőt mímelnem”, mondja a kulcs-sor. Tehát lehetőségként (amelyen azonban már túl van), fölmerül „a rimes versek a barokk dicséret” lehetősége is, de egyútt a visszavonás, az elhárítás gesztusával, úgy, hogy a földézés egyúttal a megsemmisítés is jelenti (mintegy a bartóki *Concerto* „visszavonásával” rokon technikával). — A következő, harmadik darab mindezt még tovább viszi: egy fekete korsó képe a „kapaszkodás” élményét idézi, de ugyanakkor az elsodortatását is: „fekete korsót ölelve úsznék lefelé — fekete vízen”, s most a víz-képzet és a jelző különös asszociációval, mely egyszerre mozdul az intellektusban is, meg az intellektus alatti ösztönös emlékezésben is, belép egy népdal-téma, az ősrégi gyerekkorsó: „miként ama kiskacsa” —

*fekete tóban
Lengyelországba
fekete tóban
agyagkorszóban
Lengyelország van
más dimenzió van
füles korsó
„boldogság van” le ne írjam
a fekete tó feneketlen
fekete korsó ölelhetetlen*

Itt a „boldogság van le ne írjam” látszik a kulcsmondatnak; és nemcsak azért idéztük ezt a kis ciklus harmadik darabjából való részletet, hogy vele Kerényi Gráciának ezt a kedvelt, népdal-töredékkel, ritmus-emlékekkel el-eljátszó versformáló „módszerét” (két „síknak”, modern értelminek és ősi érzelminek ezt a sajátos egybeállítását, kontrasztját, „bartóki” technikáját) jellemezzük, hanem egy egész költői-lírai magatartás — vagy kényszerképzet — kézenfekvő illusztrációjául is; jellemzésül egy traumának, melynek lényege a „boldogság van le ne írjam”, de úgy, hogy a „boldogság” nem pusztán egy harmonikus, oldott, örömtelt érzelmi állapotot jelöl, hanem egyáltalán minden átengedettséget, önfeledtséget, befogadó, vagy teremtő azonosulást a dolgokkal, mind-azzal, ami természet és természeti.

Efelé tárulkozni, és csalódva ezt tagadni, kötődve is hozzá, meg eltaszítódva is tőle: alighanem itt lehet keresni Kerényi Grácia lírájának egyik hőforrását. S ami innét tör föl, az önkéntelenül is válasz a kérdésre: lehet-e, érdemes-e még a vers.

Lehet, érdemes.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Ugo Betti, akinek „A játékos” című színművét a Katona József Színház mutatta be, ma már az olasz drámairodalom klasszikusai közé számít. Egyesek Pirandello utódaiként emlegetik belülről jövő, éles társadalombíráta, kristálytisza pszichológiai meglátásai alapján. Eredetileg jogász, sőt gyakorló bíró volt — innen vonzódása a jogi esetek, olyan erkölcsi, lelkiismereti kérdések iránt, amelyekre a büntető törvénykönyvben nem található megfelelő paragrafus. Először költeményekkel jelentkezett az irodalomban, később elbeszéléseket írt, valamint több mint húsz színdarabot. Közöttük vígjátékok is akadnak, de az igazi érték meleg lírával, finoman árnyalt lélekrajzzal és szinte kérlelhetetlen erkölcsi szilárdsággal megírt drámái: a „Kecskesziget” — ez remekmű tökéletességű főműve —, a „Botrány a törvényszéken”, az „Iréni ártatlan” s végül „A játékos”.

Különös színdarab ez, mondhatni „agyi” dráma, cselekménye a főszereplő képzeletében játszódik. Mint ahogy a színváltozások közben hallható vonatkoztatóság is utal erre, a magányosan utazó főhős dült lelkiállapota különböző képzeletbeli helyzeteket teremt, melyek szereplői részint élő, részint holt, részint jelképes személyek, a kialakult párbeszéd folyamán pedig az önvád diadalmaskodik az önmagyarázat, a mentegetőzés fölött. A játékos, aki mindig úgy igyekezett keverni sorsa kártyáit, hogy a legkevesebb kockázattal a legtöbbet nyerhesse, végül is önmagát fosztja ki.

Ennio, a játékos, a képzelt cselekmény folyamán egy kisvárosba érkezik, ahol a háború alatt együtt élt feleségével s amelynek közelében az asszonyt meggyilkolták. Az állomáson védőügyvédje fogadja, sógora éppen őt, a férjét vádolja a bűntettrel. Ennio fölényesen tagad a vizsgálóbíró előtt s addig ügyeskedik, amíg elcsábítja sógora nőjét, majd ráveszi, vonja vissza a vádat. Kiderül, hogy felesége hűga egy másik nővel összejárva csupán bosszúból vádolja, mivel annak idején tulajdonképpen mindketten maguknak akarták megszerezni a férfit. Egy véletlen körülmény fényt derít arra is, hogy a védőügyvéd gyermekkorá óta ismerte a halottat, szerelmes is volt belé s voltaképpen Ennio válasszotta szét őket. Vallomásából, elragadtatót kitöréseiből egy új, eddig ismeretlen asszony képe bontakozik ki a megdöbbenő játékos előtt. A sírból előidézett halott most már szinte állandóan részt vesz Ennio jelenében, a játékos képtelen szabadulni az önvád szorításából. Könyörög a vizsgálóbírónak, ne mentse fel őt, hanem vizsgálja ki alaposan az ügyet. A biztos azonban erre nem hajlandó, únja már a hosszú processzust, örül, hogy végképp lezárhatja az aktát. A játékos magára marad. Már nem is annyira a lelkiismerete gyöttri, hiszen valójában nem gyilkosa az asszonynak, csak előidézte halálát, csak nem tett semmit a gyilkosság megakadályozására. Magánya azért válik örökös és csillapíthatatlan kinná, mivel már tudatosan tudja, hogy azt az egyedüli lényt taszította el magától, aki szépek, jónak, nemesnek látta őt, akivel megoszthatta volna életét, aki igazi, egyetlen társa lehetett volna.

Nos, éppen a téma kezelhetősége, az, hogy a cselekmény egyetlen ember agyi terméke, ad lehetőséget Bettinek nem egy írói bravúrra. Mindenek előtt arra, hogy nézetét a polgári társadalomról, a szemérmes jogrendről kifejtse, méghozzá a „legfelsőbb Bíró”-ban szilárdul hívő ember szigorú erkölcsi megítélésének fényében. Rámutathat, mennyire elnagyoltak ezek a törvények, mennyire alkalmatlanok arra, hogy az emberi élet végtelenül bonyolult útvesztőiben még csak irányt is mutathassanak. A legegyszerűbb alankérdések, az ártatlanság vagy bűnösség alternatíváját sem képesek egyértelműen eldönteni. A házasság, a korrekcióra szorulás mankói mindig ott kopognak a bírói pulpitus körül: ártatlan, de... bűnös, de... és általuk mindig kétségessé válik az ítélet. Csak a „legfőbb Bíró” döntése, akinek aranyozott, bársonykarptos székét élénk vetíti a lelkiismeret, csálhatatlan és kijátszhatatlan. Ezt az alap-felismerést magyarázza, vitatja meg több oldalról a főszereplő által elképzelt minden helyzet, ezt fejtegetik a párbeszéd, ezt motiválja az önmagával viaskodó lélek labirintusának minden kanyarulata — az élet bonyolultságát, az egyén magabazártságát, a mások általi behatolás lehetőségének korlátozottságát.

Kettősséget, szétváló és mégis összefüggő, majdhogynem gondolathasadásos logikát tükröznek éppen ezért a helyzetek s a párbeszéd: az önvád

és az önmagyarázát, a kétségbeesett védekezés vetületei ezek. Enniót a vonaton, a magányban „előveszi” lelkiismerete, s mivel szabadulni vágyik, elképzei a megérkezést, a tárgyalás kezdetét. Felmentő ítéletet szeretne, de fél is tőle, mert akkor végképp nem tudna mit kezdeni önmagával. Sógornőjét s egy másik nőt teszi meg vádlójául, a bosszút adva alapindítékul, mert a nők meg akarták őt keríteni, holott... Ő kívánta meg annak idején ezeket a nőket s emiatt volt terhes számára felesége ragaszkodó szerelme. És a felismerés újabb önvádat kelt: lángoló vágyával tulajdonképpen ő készítette az idegen nőt annak a feljelentő levélnek megírására, aminek alapján a náci katonák feleségét kivégezték. Fáj, iszonyatosan gyötrő a magány, tudja már, hogy kit és mit veszített, azért is adja a halottat magasztaló vallomást az ügyvéd szájába, hogy hitelesebb, még kinzőbb legyen. A megbolydult lélek végül is feltámasztja a halottat, beszédbe elegyedik vele, kérleli, legyen újra a felesége, ám a tudat alatti logika ép még, s a képzeletből elfogadható megoldást csikar ki: az asszony visszautasítja s maga is gyilkossággal vádolja Enniót. A kör bezárul, el kell hagynia a várost, tovább kell folytatnia az utazást, a kerekek örjítő kattogásától már nem szabadítja meg soha senki és semmi.

Kár, hogy a nagyszerű Betti dráma színpadi megvalósítása Both Béla rendezésében eléggé felemásra sikerült. Iva, a halott feleség első megjelenése például, ahogy a vállfákra akasztott ruhákba öltözve, fésülködve kilép a szekrényből, ragyogó rendezői lelemény. Annál félrevezetőbbek a többi jelenetek; ezekben szinte kísértetként jelenik meg a halott asszony. Zavaró ez a beállítás, Iva ugyanis teljes realitással, élő valóságként van jelen Ennio képzeletében, noha tudja, hogy halott. A nyilvánvaló kettősséget valahogy másként kellene érzékeltetni. Ugyancsak hibás helyenként a szereplők játékfelfogása is. Kálmán György gyakran túljátssza, szinte karikirozza Ennio alakjának valós silányságát — különösen kiütözik ez abban a jelenetben, amelyben sógornőjét elcsábítja. Kohut Magda elevennek, holtnak egyaránt hiteles, és akkor is nem marad, amikor kísértetjelmezbe kényszerítik. Bereik Katalin valahogy nem érzi át Sandra, a sógornő szerepének lényegét, Császár Angéla pedig harsánysággal pótolja a hiányzó temperamentumot. Egri István Pinto lovag vizsgálóbiztosa, valamint Óze Lajos jelképes figurája át gondoltan formált alakítás. Külön ki kell emelnünk azonban Kállai Ferenc kitűnő, művészi teljesítményét. Ő érzi át leginkább az általa ábrázolt alak belső lényegét, finom lebegését a valóság és a jelképeség hajszálvékony határa felett. A temetői jelenet lírai telítettsége által emelkedik élménnyé. Bácskai György hegedű-kompozíciója éteri tisztaságú. Bakó József díszletet és Schäffer Judit jelmezei nemcsak tetszetősek, hanem kifejezők is.

(Bittei Lajos)

KÉPZŐMŰVÉSZET. *Velencei festészet.* Az őszi hónapokban sok látogatót vonzott a Szépművészeti Múzeumba a „Velencei festészet” című kiállítás, amelyen néhány bizáncias és gótikus alkotás, főként azonban reneszánsz, manierista, barokk és rokokó művek szerepeltek. A tárlat képei lengyel, csehszlovák és keletnémet közgyűjteményekből, valamint a budapesti Szépművészeti Múzeum anyagából kerültek ki.

A kiállítást ismertető kritikák egyike-másika szóvátette, hogy a tárlat színvonala minőségileg igen egyenetlen. Valóban, Lorenzo Lotto „Madonna Keresztelő Szent Jánossal” című kompozíciója, Tizianótól az „Egy festő arcképe”, El Greco korai műve, a „Krisztus meggyógyítja a vakot” (mindhárom kép Drezdából érkezett), Giovanni Bellini: „Krisztus siratása” (Krakkó), Tintoretto: „Egy admirális portréja” (Varsó), Sustis: „Egy orvos arcása (Prága), valamint a Budapesten őrzött remekművek (Gentile Bellini: Cornaro Katalin mellképe, Tiziano: Trevisani dőzse, Giorgione: Ismeretlen fiatal férfi portréja, Piombo: Ifjú nő arcképe, Veronese: Férfialak prémme, Tiepolo: Szűz Mária hat szenttel stb.) szinte elvesznek a harmad-, negyedrendű munkák tömegében. E kiállítás célja — véleményünk szerint — nem minél több mű kölcsönkérése és kiakasztása kellett volna, hogy legyen „Egy kiállításon sosem lehet eléggé kevés kép...” — szokta mondani Szőnyi István), hanem

a velencei piktúra igazán nagy korszakainak és zseniális mestereinek bemutatása.

A gyenge barokk képek (Lucretia törtől átdöfve, Cato ugyancsak késsel a testében, Langetti „Sámson és a filiszteusok” című nagyméretű, virtuóz, módfelett ízléstelen munkája, Benczúr előképének: Fontebassónak „Kleopátra vacsorája” című, rendkívüli türelemmel megfestett csoportképe, Lys „Judit Holofernes fejének lemetszése után” című bántóan ellenszenves festménye stb.) mesterségbelileg ugyan jól meg vannak csinálva, azonban hatásvadászó, a művészi mértéktartásnak tökéletesen híjával lévő üres, bombasztikus termékek, amelyek csupán mint kor- és ízléstörténeti adalékok érdemelnek figyelmet.

Elismerjük a rendezők buzgalmát, azonban úgy véljük, hogy az anyag jó kétharmad részét elhagyva, sokkal szebb lett volna a kiállítás. Elég lett volna, ha csak a mesterekkel találkozunk; a vékonypénzű mesteremberek talmi csillogású készítményei nyugodtan a múzeumi raktárak jótékony félhomályában maradhattak volna.

*

Medgyessy-emlékkiállítás. Medgyessy Ferenc (1881—1958) halálának tizedik évfordulója alkalmából a Nemzeti Galériában kiállítás nyílt a mester hátrahagyott munkáiból. A Kisdéginé Kirimi Irén dr. és László Gyula professzor által rendezett tárlaton helyet kaptak nagy szobrászunk lovas-kompozíciói (Szent István, Hunyadi), női aktjai (Kővér gondolkodó; Haját csavaró nő) és egyéb asszony-ábrázolásai (Táncoló; Sportoló nő), gyönyörű grafikái (aktok, önarcképek, a mester családtagjairól készült toll- és ceruzarajzok), portréi (Rippl-Rónai, Móricz, Veres Péter), amelyeken „nem a lélek töprengései ülnek, hanem a lét öröme dereng” (László Gy.), valamint sírmelekei és történeti múltunk nagy alakjainak emléket állító alkotásai (Bercsényi, Széchenyi, Kossuth).

De nem hiányoztak a Károlyi-Bibliát gyakran forgató és önéletrajzában „a Teremtő, a legnagyobb mester” előtt fejét meghajító művész vallásos vonatkozású munkái sem, — így a „Szent Borbála”, „A vizsolyi Biblia nvomata” és az 1932-ben készült négy Krisztus-relief: „Krisztust megfosztják ruháitól”, „Keresztvitel”, „Krisztus lerogy a kereszt alatt” és a „Keresztrefeszítés”.

A kiállítás — amelyen Medgyessy művészetének valamennyi témaköre élénk tárult — László Gyulának, a mester barátjának és monografusának véleményét igazolta: „Medgyessy Ferenc tömör, nagyszerű alkotása volt a természetnek, s testvére a XX. század két nagy szobrászának: Maillol-nak és Despiau-nak.”

*

Jubileumi tárlat Szentendrén 1928-ban, negyven esztendővel ezelőtt alakult meg a Szentendrei Festők Társasága, s a következő esztendőben megkezdte működését a szentendrei művésztelep. Az évforduló alkalmából szeptember derekán művészettörténeti konferenciát és jubiláris tárlatot rendeztek a modern magyar festészetben központi helyet elfoglaló városka múzeumában. A szümpózionon elhangzott előadások közül elsősorban Németh Lajosé és Körner Éváé keltett — megérdemelten — figyelmet: Németh a szentendrei piktúra fogalmát körvonalazta, Körner Éva pedig Vajda Lajos művészetét analizálta.

A tárlat anyagát a két rendező (Németh Lajos és Petényi Katalin) a szentendrei festészet arculatát meghatározó legjelentősebb művészek — Czöbel, Barsay és Vajda — munkái köré csoportosította. E három vezető mester alkotásai körül helyezkedtek el Szentendre többi prominens festőjének (Kornis, Bálint Endre, Modok Mária, Kmetty, Szántó Piroska, Miháltz, Ilosvai Varga, Pirk) munkái. A rendezők nem mellőzték azokat a művészeket sem (Fekete Nagy Béla stb.), akik a korábbi szentendrei kiállításokon nem (vagy csak nagy-

ritkán) jutottak szóhoz. A „reaktívált” szentendrei festők munkái közül kiemelkedett Vaszkó Erzsébet „Hegyek” című nagyméretű, elégikus hangulatú pasztellképe, Vajda Júlia „Pietà”-ja és „Temető”-je, valamint Sikuta Gusztáv kicsiny, absztrakt festménye. A fiatal szentendrei művészek közül a legelmélyültebbnek Deim Pál tűnik, akinek „Csend” és „Feljegyzések egy kolostorból” című munkái a tárlat legkvalitásosabb darabjai közé tartoznak.

*

Az 1937-ben Pécsen született *Barcsai Tibor* mintegy két tucat festményét és rajzát láthattuk szeptemberben az esztergomi Technika Házában. A fiatal művész — akinek néhány tisztán fogalmazott grafikai munkájával örömmel találkozunk a közelmúltban az „Élet és Irodalom”-ban, a pécsi „Jelenkor”-ban és a szombathelyi „Életünk”-ben — nonfiguratív alkotásaiban az orosz konstruktivisták (Malevics, Lisszickij), az Op-Art és az „Európai Iskola” elnevezésű, a második világháború utáni esztendőkben Budapesten működött avantgarde művészcsoporthagyományait látszik követni. Vannak azonban természetelvű képei is (ungvári városképek), ezek a régi orosz ikonok naiv költészetét idézik emlékezetünkbe.

Barcsai Tibor kiállított műveinek legtöbbje maradandó élményt nyújtott a legújabb magyar művésznemzedék törekvései iránt érdeklődő közönségnek.

*

A Münchenben megjelenő „Die Kunst und das schöne Heim” *Kékkő Gábor* Svájcban élő fiatal magyar festőről közölt nemrégiben cikket. Kékkő — mint a német folyóiratból megtudtuk — Budapesten, Ausztriában és Svájcban végezte művészeti stúdiumait; 1957-ben Oskar Kokoschka növendéke volt. A festő — akinek kiállításai voltak már Torontóban, New Yorkban, Bázelen és Bayreuthban — élénk egyházművészeti tevékenységet fejt ki. A lap közli Kékkő „Mária, a Fájdalmas Anya nagypéntek este hazatér a Kálvária hegyéről” című — némileg Kokoschka inspirációjára valló — képének reprodukcióját; a festményt a művész a bambergi érseknek ajándékozta.

*

A párizsi Hachette kiadónál *Raymond Cogniat*, a neves francia művészeti író tollából gazdagon illusztrált könyv jelent meg 1968 nyarán a húszadik század rajz- és akvarell-művészetéről: „*Dessins et aquarelles du vingtième siècle*”. A kötet — Rodin, Maillol, Modigliani, Matisse, Picasso, Klee, Dufy és a modern képzőművészet többi jeles mestere munkáinak társaságában — három — magyar művész kezétől származó — alkotást is reprodukál: Czöbel Béla egy 1917-es hollandiai akvarelljét, Czöbelnek Ferenczy Béni feleségét ábrázoló pasztellképét és Ferenczy Béni ceruzarajzát Bartók Béláról. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (Démonok, tündérek, látomások.) Amikor Doráti Antal intése nyomán felcsendült a IX. szimfónia első taktusa, mindenki felkapta a fejét. Mintha új zenekar szólt volna meg, kicserélték volna a hegedűket: fénylett ami korábban sűrke volt, zengett, ami ennek előtte csak „szólt”. Doráti kétségkívül azok közé a nagy karmesterek közé tartozik, akik nem elégszenek meg a művek jól bevált előadási hagyományaival, hanem kérielhetetlen akarattal valósítja meg a partitúra mindegyik előírását, anélkül, hogy a zene „papirizú” lenne. Nem, ez a tolmácsolás inkább drámai vízió volt, a hatalmas freskókat idézte, amelyeken megszámlálhatatlan ember vonul a néző szeme előtt az ismeretlen cél felé, és semmi más nem vezeti őket, csak a boldogság vágya.

Küzdelem, szenvedély, harc. Ez Doráti ars poeticája. Nem ismeri a megnyugvást, és a szépség is csak akkor nyeri el értelmét zenekarában, ha diadalmaskodott az ellenséges indulatok felett. Nem ismeri a klasszikusok kiegyensúlyozott, harmonikus derűjét. Nem, a barokk kiszámított harmóniáját.

A modern szépség énekese ő, olyan Orfeusz, aki újra és újra indul Eurydike kiszabadítására, noha jól tudja, hogy vállalkozása kudarcra van ítélve.

Lehetetlen visszaidézni ennek a Beethoven-tolmácsolásnak minden szépségét és féktelen szenvedélyét. Az egymásnak felelgető és egymással perelő hangok áradatából valahogy az a kép bomlott ki előttünk, amelyet talán ritkábban idézünk magunk elé: a féktelen Beethoven, a süketséggel birkózó titán, aki szétfeszíti a hagyományos zenei kereteket, csakhogy megtalálja a kifejezés megfelelő formáit. S milyen modern, mennyire hiteles ez a Beethoven! Mennyire emberi az a küzdelem, ahogy szembefordul az elemekkel, megharcol az egész természettel, hogy végül felérjen a humánus magaslátára, a hatalmas menet részeseként, és elénekelje az öröm féktelen himnuszát. Egy elfelejtett vers ritmusa zakatolt bennem, míg Doráti kibontotta a záró tétel hatalmas látomását, Sik Sándor Beethovene, melynek egyik részlete bizonyára a IX. szimfóniára utal:

Dübörög a föld,
Börtönök éjjén csörren a lánc,
Öklök nyomakodnak előre. Üvöltés.
Arcok, sípkák, lobogók, lobogók!
Részeg szuronyok sziszegik pirosodva: Szabadság!
Pirosan kel az égen a nap.
Fiatalság, mámor, erő!
Ifjak, katonák, milliók pattannak elő,
Méhéből az ifjú világnak.
Dagadó izmok riadó dala közt
Főlkent szuronyok csillámtüze közt:
Kel a Hős, a Vezér, a Remény, a Jövő...
Hozsanna, Szabadság!
Hozsánna, Erő!

E hatalmasan vibráló, változó sereg fölött pedig ott áll a „torzomborz titán”, s figyel, amint lassan kigyúl feje felett, a szinte tapinthatóan közel került végtelen csillagmilliárdja...

Lehet, hogy a pillanat egyszeri ihletéből fakadt, lehet, hogy az előadás lenyűgöző tökéletességéből, a szólamok tisztaságából, az énekszó szárnyalásából, de az egész előadást olyan hibátlan, tökéletes egésznek éreztük, amelyet aligha lehet valaha is megismételni. Kiválóan játszott a Hangverszenyenekar, remekül énekelt a Budapesti Kórus (karigazgatójának, Forrai Miklósnak nyilván jelentős érdeme van ebben), s telten, fényesen a szólisták, Dunszt Mária, Barlay Zsuzsa, Simándy József és Antalffy Albert.

Évszázad múlik évszázad után, de az ember — úgy látszik — újra és újra megvívja a maga heroikus küzdelmét. A forma változik, a lényeg azonban változatlan; a folyamatos emelkedésért, följebb jutásért folyik ez a küzdelem. Ezért is méltó párja a IX. szimfóniának Kodály Psalmus Hungaricus, a húszadik század emberének mélyről fakadó vallomása. Ez a mű is drámai vízió, ez is a küzdelem zenei vetülete, s legvégül a Magyar zsolttárban is megszűnik az a harmónia, amely a magasabbrendű művészet pillére. Mondanunk sem kell talán, hogy Doráti mily nagy szeretettel és megértéssel tolmácsolta mesterének alkotását! S ahogy a Magyar Rádió és Televízió Gyermekkarával kiegészített Budapesti Kórus megszólaltatta a hatalmas freskót, az megint a művészet legmagasabb csúcsaira vezetett, ahol már nincsenek részletek, apróságok, hanem az egész nagy együttes lélegzik, él alakul. Ezúttal is el kell mondanunk, hogy Simándy József talán még sosem énekelt ilyen magával ragadó hittel, belülről fakadó, mély izzással. Az ő zsolttárosa valóban végigélte és végigszenvetde a magyar történelmet, s megérdemelte, hogy keserű szavaira végül mégis a megbocsátás borítson fátylat.

Mennyire más világba vezet Bartók Hegedűversenye! Ez is a mélységből való felemelkedés dokumentuma. De mennyivel félelmetesebb benne a mélység zenei megfogalmazása, s mennyivel nehezebb, meredekebb út vezet felfelé. Van, aki talán elcsügged ezen az úton. Van, aki nem meri követni a zeneköltőt a

félelmetes szakadékok, szédítő meredélyek felé. Iszonyú már ez a magány! Az ember úgy érzi, nem menekülhet. S ekkor valahonnan messziről egy csodálatosan karcsú, törekeny népdal hangját hozza feléje a szél. Igen, ez a menekülés. Ez a tiszta, romlatlan ősi zene és világ, amely a modern hangzatok fölébe kerekedik, és kiküzdí a béke világosságát. Ahogy elmondja mindezt Bartók, félelmetes. Ahogy megvalósítja, az szinte leheletnyien könnyed. Épp ez teszi a Hegedűverseny zenei világát oly lenyűgözően gazdaggá. Valóban igaza van Illyés Gyulának, amikor Bartók művészetét az orvoséhoz hasonlítja, aki irt ad, aki vigasztal, aki gyógyít:

Dolgozz, jó orvos, ki nem andalítasz;
ki muzsikád ujjaival
tapintva lelkünk, mind oda tapintasz,
ahol a baj
s beh különös, beh üdvös irt adsz
azzal, hogy a jaj
sirlalmát, ami fakadna belőlünk,
de nem fakadhat, mi helyettünk
— kik szívnémaságra születünk —
kizenged ideged húrjaival!

A Budapesti Zenei Hetek megnyitó hangversenyét Ferencsik János és a Hegedűversenyt tolmácsoló Kovács Dénes a magyar zene ünnepévé tették. Ünnepi volt a Hunyadi László nyitány megszólaltatása, s még inkább a Budavári Te Deum előadása is.

(Lemefigyelő.) „Nem hal meg az, ki milliókra költi / Dús élte kincseit, ámbár napja mul.” — a Qualiton keresve sem találhatott volna igazabb mottót ehhez a lemezhez (LPX 13639), amelyen Kodály Zoltán beszél művészetéről, tudományról és nevelésről. Élmény az ő szavát hallgatni azért is, mert minden megnyilatkozásával figyelmeztetett, és arra nevelt, hogyan kell megvalósítanunk azt a magunk életében is. De élmény azért is, mert egy olyan korszak összefoglalása bomlik ki szavaiból, amely végeredményben megtanította becsülni és szeretni a magyarság-fogalmat, és megismertette velünk múltunk rejtett értékeit és szépségeit. Külön érdeme a kiadványnak, hogy aki meghallgatja megismerheti a kodályi életmű teljességét, melynek gazdag irányvonalaiból bő válogatást közöl a lemez. A hang minősége korántsem egységes, de ha meggondoljuk, milyen hatalmas munka kellett összeválogatásához, s mennyire gyarló volt olykor az eredeti felvétel anyaga és minősége, akkor csak a legnagyobb elismerés hangján méltathatjuk az új kiadványt.

(Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Bacsó Péter: Fejlövés. A technika és a célszerű cselekvés szerkezete között nyilván immanens összefüggés van. A célszerű cselekvés nem feltétlenül előre mutató, szolgálhat csupán a pillanat igényeinek kielégítésére is. Bacsó filmjében a technikát ösztönemberek veszik igénybe, lopott autót, kölcsönként lakás, talált revolver formájában. Egy autót, vagy egy revolver egyformán fölhasználható kapitalista és szocialista viszonyok között. A technikai segédeszközök világa következképp azonos fölhasználási precedenseket teremt mindenütt. A film segéd munkása, motorszerelője és ápolónője (mind alig túl a második évtized végén) kilátástalanul ténfereg a világban: autót lopnak, helyet keresnek a szeretkezésre, statisztálnak egy öngyilkossághoz (részben kíváncsiságból részben érdekből), megpróbálnak átszökni a határon, végül pedig kifáradva, fásultan föladják a harcot. A leglényegesebbre tömörítve ez a Fejlövés tartalma.

Nagy kegyetlenség, ha az embert megfosztják szabadságától. Még nagyobb, ha hallgatásra is kényszerítik. De az igazi szerencsétlenség, ha valakinek az értelme fejletlen marad, és azt se tudja, miért beszél, vagy miért hallgat. Bacsó filmjében három ösztönéletet élő ember cselekedeteinek szociográfiai fölvetését láthatjuk. Ezek az emberek a gépesített társadalom világában fejlődtek ki; formailag mindegyikük egy-egy fogaskereke a társada-

lomnak, azaz nem kívülállók, akikről a szociális termelés megfeledezett volna. A termelés struktúrájának tömegszerűsége azonban szükség-szerűen létrehozta őket, mert a termelési folyamatba a pozitív tényezők mel-lett (mint előnyös gazdasági eredményre való törekvés, kényelmi igények, együttműködési és szociális szándékok) negatív tényezőket (agresszív ösztö-nök, hatalmi vágyak, tekintélyi elképzelések) is elkerülhetetlenül betáplál az emberiség.

Bacsó rendezői munkájában előző filmjéhez képest (*Nyár a hegyen*) me-erősödtek a puritán törekvések. Ez kétségtelenül nyereséget jelent filmmű-vészetünk szempontjából. Bacsó alkotói módszere lényegében hagyományos, jelentős benne az epikus elem; a külsőségektől tartózkodó formai megoldá-sok bizonyos értelemben védelmet jelentenek ilyen esetben a deklamáló és a tipikusság kliséi között való megrekedés veszélyével szemben. Nagy segít-séget jelentett ezen a téren a jó színész kiválasztás is. Kovács Kati eseten-ség gesztusszegény játékaival különben is új szint hozott hazai színjátszá-sunkba, és ezt a másik két amatőr főszereplő nyers életszerűsége csak erő-sítette. Így az egész filmet valami durva, vad légkör veszi körül, a párbeszé-dek csupán a jellemzésre, és nem a rendezői gondolatközlésre szolgálnak, a kamara-jellegű cselekményvezetés pedig szigorúan az indított keretek között tartja a művet. Akárcsak Kovács Kati előző filmjeire (*Eltávozott nap*), a *Fejlődés*re is jellemző valami keresetlen mindennaposág, és a művészi meg-játszottság egészséges hiánya.

Ugyanakkor mégis valami hiányérzetünk maradt. Nehéz volna azonban pontosan megmondani, mi is hiányzott ebből a filmből. Kiábrándító a hatása, ami nem volna baj, de talán éppen a katarzis élményével maradt adós. Ebben a filmben nagyon kevés történik, látszólag nagyon kevés „van benne”. Ezt csak azért mondjuk, hogy érthetővé tegyük: nem sok helyen kényszerülhetett a rendező kompromisszumokra. Inkább egyetlen nagy kompromisszumról van szó: ahhoz, hogy „kellemes” élményt nyújtson, már túlságosan durva, ahhoz pedig, hogy egész embermivoltunkban megrendítsen nem volt elég leplezet-len, újszerű fölismerésekben elég könnyörtelenül következetes ez a film. „Mit tegyünk?” teszi föl a kérdést művének végén a rendező, holott tudhatná, hogy erről a kérdésről legfeljebb a forradalmárok hitték a múlt század vé-géig, hogy műalkotásban meg lehet válaszolni.

Fred Zinnemann: *Egy ember az örökkévalóságnak*. Morus Tamás törté-nelmi drámáját az angol filmekre jellemző klasszikus színjátszás eszközeivel mutatják be. Ezekben a művekben tulajdonképpen a színpad él tovább, leg-feljebb a bemutatás eszközei rafináltabbak a technika segítségével. A leg-kitűnőbb angol iskolát láthatja itt a néző, a dialógusok maradéktalanul ér-vényre jutattatják a szavakból kibontakozó drámát, a vizuális megjelenítésre legfeljebb a műélvezet megkönnyítése érdekében van szükség. Irodalom és dráma műfaja ölt itt testet, filmélményről a szó valódi értelmében aligha le-het szó, mégha látszólag filmszerű kameramozgatót alkalmaznak is.

Morus Tamás, az egyház szentje, az *Utópia* szerzője, lordkancellár, ritka jellem volt. A filmben is látszólag arról van szó, amit mindenki tud: hogy élete árán is hű maradt elveihez. Nem volt hajlandó érvénytelennek tekin-teni a király házasságát, aki másodszor *Boleyn Annát* akarta feleségül venni. Egy-egy ilyen, a történelmi drámát megjelenítő klasszikus hangvételű film többnyire azonban valamit a manák is mondani akar. És ebből a szempont-ból nem is annyira Morus Tamás töretlensége volt a lényeges, mint inkább a hallgatóshoz való joga.

Magatartásával kifejezésre juttatta, hogy a Törvényt a nagybetűvel írott elvont fogalmat, nem lehet taktikai szempontnak alávetni. A törvény egy-forma mértékkel vonatkozik mindenkre. Azaz, a film tanulságával, ha van egyenlőség, akkor az mindenkre — barátára és ellenségre — egyformán kell hogy vonatkozzék, ha van véleménynyilvánítási szabadság, akkor ez nem-csak a törvény alkotóit, hanem azok elutasítóit is megilleti.

A film látszólag Morus Tamás helytállásának története. De ez csupán a keret, és pusztán a halála valójában igen keveset mondana. Morus maga-tartásának alapja a film szerint az a meggyőződése volt, hogy büntetni csak

cselekedetet lehet, hallgatást nem. Az egész korabeli Anglia tudta, miért hallgatott, és hogy ez nem a beleegyezés hallgatása volt. Ma tragikus hősnek nevezik őt, pedig ha jobban meggondoljuk, nem volt az. A történelem ugyanis nem ment el mellette, mint ahogy tragikus hősnél ez szokás, és nem is bukott bele semmibe. A film azt emelte ki éppen, hogy *Morus Tamás* jól számított: még az olyan önkényuralom, mint *VIII. Henriké*, sem tudta magát túltenni egy bizonyos ponton a Törvényen. Nem merték ugyanis hallgatásáért kivégezni. Ahhoz, hogy megöljék, hamis tanút kellett állítaniok, aki *Morus* szájába büntethető szavakat adott. Nem azért élte túl erkölcsileg kortársait, mert meghalt az eszményeiért, hanem, mert eszményeire alapított számítása valóban bevált.

Jefim Dzigan: Vasáradat. A Szerafimovics-regényből készült film rendkívül ünnepélyes. Jól látható a sok díszlet, kosztüm; a patetikus hangvételhez szokott nézőt már kevés meglepetés érheti. *Heroín:* A DEFA gyártotta kalandfilmben számos külföldi hős mellett magyar is szerepel. Némi fogalmat nyújt a forgalomba hozott termék színvonaláról, hogy magyar hősnőjüknek a „Danuta Tisza” nevet adták a jól tájékozott készítőik.

(Ungváry Rudolf)

ÓSI TANÚK, MAI TÉNYEK A BAZALT ÉS BOR BIRODALMÁBAN. Az esztendőnkben országszerte elkezdődött rendkívül változatos táj- és hagyománykutató megnyilatkozások között is méltán feltűnt az a tudósítás, melyben nem egy város, egy falu, de egyszerre „hat község ünnepéről” kaptunk jelentést. Ez a hat község: *Szentbékállya, Mindszentkállya, Köveskállya, Kékkút, Kővágóórs* és *Révfülp* (utóbbi három is Kál falu volt egykorvaló életükben, egykor Kiskál, Örskál meg Révkál, ma pedig az országos híró kővágóórsi termelőszövetkezet tagjai). Ők hatan más hat falusomszédjukkal, *Zánka, Balatonhenye, Káptalantóti, Tagyon, Salföld* meg *Monoszló*: szorosan a Dunántúl mélyén, az annyira rejtelmes, egykor fejedelmi, népbén-hitben ősmagyar emlékeket őrző Kál-medencét képviselik. Lenyűgöző táji szépségével a dús erdővel borított, krátertavaktól csillogó, hősi harcok emlékében gazdag Fekete-hegy, az éles-oldalú, márványosan fénylő *Hegyesű*, a hosszan nyúló *Csádé*, meg a szentbalázsi dombosor festői rajzával, templomok romjaival, Boldog Miklós imádságos szikláival és Szent Vidnek, az egykor falunevet viselő térítő bencés pap életének tanúságával.

A mai legmozgalmasabb káli községnek, József császár alatt várossá emelt, vásárjoggal bíró Köveskálnak református temploma ugyanis Árpád-korban épült, éppen Szent Vid tiszteletére szentelték, és róla a falut is Szentvidkálnak nevezték. Ez a hat a fel nem sorolt, de körző kerekítésével hozzájuk tartozó másik hattal szétbonthatatlanul külön zárt egységnek mutatkozik. Az egymást váltó szőlőskerteknél, a bányák bejáratánál, az erdők susogásánál *Ady* zord próféciaja kísért: „Északfok, titok, idegenség”. Titok, idegenség, de fenség is kísért a tájban, a tucatnyi színmagyar községben, ahol egybeolvadnak a templomok és a körülöttük bokrosan egymáshoz simuló házak, ezüstösen fénylő beton és hol sárgán agyagos, hol vörösen márványlő, kígyózó dűlőutak, akár eltéphetetlen lánc szemei. A köztük, bennük élő emberek tudománya és tanulás nélkül is tudják, érzik, élük: mind a papok és parasztok, kézművesek és szőlőmunkások, erdészek és bányászok, hogy mind valahányan egy atya gyermekei, egy Nagyúrnak, hős Kál vezérnek ősi népe... A számukra rendezett előadásokat, ünnepelő napokat — ahogy láttuk — némi fanyar egykedvűséggel fogadták, hiszen dicséretük nemcsak napjaik küzdelmeit, életük eredményeit akarta emelni, de a mögöttük tovatűnt századokat is, melyekben csak a külső szokás és igénybeliség változott, ám belül égő lelük alig. Mert szállhatnak a káli medence hegvei felett repülőgépek, azokban is nyilván a nyilak suhogását élik vissza, autók robogásában, motorok püfögésében a lovak dobaját. Kál horka népének ezer esztendőre szabott külön magyar életét...

Ezt, hogy külön, már *Zánka* vasútállomásától, a medence vasúti kapubejáratától kezdve érezhetjük: a táj puha csöndjében, a csönd mélyén lüktető, fanatikusan buzgó munkában és az egységes ízzel, zamattal ejtett magyar

szóban. Ők, a káli falvak népe, tanítás és előadás nélkül is tudják történelmüket, de azt is, hogy a gazdagságot nyújtó bazalt kővel tömött hegyek un-talan osztoztatják számukra a kenyérre valót, a köveses mezőket, a rettene-tes fáradtságot igénylő, de diadalmas veteményeseket, meg a mófelett sokra tartott gabonavetéseket. Ezenfelül és mindenféle: a paradicsomi bőséggel és szépséggel megáldott (jelenben betonoszlopok erdejétől ragyogó!) szőlős-kereteket, melyek könnyen versenyezhetnek Badacsonnyal, mind-mind örök-ségbe kapták a hegyekkel Kál horkától, uruktól és apjuktól. De itt rögtön az Úr és Apa fogalmánál falutól-faluig egy másik Úrnak és másik Apának emléke is beleolvad tudatukba és életükbe egyaránt: a táj központjának, *Szent-békállá* községnek kemény dombra épült templomától Tagyon, Salföldön és Monoszló emlékkincséig: hatban, tizenkettőben egyaránt *Szent Benedek* alakja él. Szentbékállá ugyanis Szent Benedekkállát jelentette voltaképpen, mely-hez Kál horkától, a kornak nagy diplomájától kapták a földet, a fegyvert. A békét meg a szeretetet, a vérontás nélküli munkás élet tudományát azoktól a térítő papoktól, Szent Benedek fiaitól nyerték, akiket a kemény dombon épült mai templom szemléltető freskóinak tanúsága szerint a bölcs Kál vezér hívott birtokára Bakonybélből, hogy mind családját, mind népét sorra meg-kereszteljék. Imádkozzanak és dolgozzanak maguk és utódaik szelídüléseért és okosodásáért a régi pogányság helyett az új kereszténységnek jegyében. S ezt a jegyet, ezt a szövetséget hosszú századokig meg is tartották, s ahogy megtudtuk Szentbékállán, az egész medence ősegyházát jelentő, állomásán soha nem tört ketté a Kál horka tanácsára felvett ősi magyar keresz-ténység, maradt, mint sziget a folyók között, avagy a tengerben változatlan, töretlen erősség. Jobbról és balról: falugyermekei és szomszédai között támaszt-hattak a hódoltságban és utána protestálva térítők: Szentbékállá őrizte Kál horka akarátát s tartotta Szent Benedek reguláját, míg példája a sorra kelet-kezett új felekezetek faluiban újból és még erőteljesebben megtaláltatta a régít.

A falu fölött keményen ágaskodó Fekete-hegy törökkori harcainak em-lékezetét őrző fegyvereit egybegyűjtve, sorra építeni kezdték a régi hit új templomát: Szent Vid falujában, a mai Köveskálon, Őrskút helyett a mai Kővágóórsón, a Salföldön, Kiskál helyett Kékkúton. Mindegyiket remek épí-tészek irányításával mai műemlékeknek, a medence egyszerű kőművesei, kézművesei segítségével. A hosszú századok érdemes változatainak emlékét törté-neti feljegyzésekben sorra olvashatjuk, de a mai határdúlókben is megta-láljuk. Így Szentbékállá legszebb dombsorát ma is „Királyné szőlőskertjének” nevezik a felette szeszélyes és kegyetlenségig félelmetes Kun Erzsébet után. És azt is megtudtuk, hogy Szentbékállá legkedvesebb, legmélyebb hitű mai filiája, Mindszentkál Árpád-kori szőlőskertjeinek egy része ma is a veszpré-mi püspökség birtokában van, és — ahogy feljegyezhetjük — ennek termése biztosítja az egyházmegye miseborát. Ugyancsak Szentbékállá egykori filiája, a mai Köveskál őrizi kétszáz éves bájos barokk templomának falán *Maul-bertsch* freskójában a szentistváni alapítás tényét, valamint filiájában, Bala-tonhenyén azt a bizonyos *Lice* kutat, amelyről régi írások és mai fiatal szőlő-munkások — köztük rendkívül ügyes, vidám leányok — mondják, hogy „a kút a veszprémi apácák liceumának, iskolájának birtokához tartozott, ahol még *Margit*, a szent királyné is megpihent, mikor iskolás korában idáig lá-togatott a kis apácakkal”. A krónikán kívüli krónikát csak akkor értjük és őrizzük meleg örömmel, mikor a környékben mutakozó bensőségesen meleg Szent Margit kultusz is megtaláljuk.

Nem érdektelen, hanem mófelett figyelemre méltó, hogy a török hó-doltság alatt keletkezett káli református felekezetek mai templomaiban talál-hatjuk őskereszténységünk legszebb emlékeit, a kereszthajós, feltűnően nagy-méretű román építészeti remekeket, mint Köveskálon Szent Vid tiszteleti templomát, Monoszló és Zánka világos napfényjárta műemlékeit. Zánkán kül-önben az ifjú veszprémi diáklány idegenvezetőnkől, nagytiszteletű *Tarr Gyula* tizenöt éves Zsuzsika lányától hallottuk, hogy Árpád-kori, most refor-mátus templomukban nyolcszáz éves tanú rejtőzik. „Itt — mutatott körül a szegletes harangtoronyban —, ha csepereg az eső, mindig tömjénzsgot érzünk,

mert itt volt akkor az az oltár, amelyet körülfüstöltek a régi hit papjai, és mi ugye nem használunk tömjént!"

Útunkban fölkerestük Káptalan-tóti plébánosát, Horváth Józsefet, a veszprémi egyházmegye kitűnő történész-papiát, aki Sághy Károllyal, a keskthelyi múzeum igazgatójával és Zakonyi Ferencsel, annyi magyar emlék-felkutatójával, a nagyvázsányi vitézi tornák visszaálmodójával együttesen végzi a hagyomány- és táj kutatás fontos munkáját. Tőle hallottuk, hogy Bartha Gusztáv Magyarország primásai című munkájában Monoszloi Lado-mérről az olvasható, hogy „Esztergomban temették el”. Ezzel szemben a húsz év előtti kutatásnál a sírboltban talált maradványok: egy aranygomb, egy foszlott hajfűrt, palást- és lánc-töredékek a falu hagyományát igazolják. A sírban talált leleteket ma a templom mellett fehérítő egykori református pa-rókián, üveggel fedett szekrénykében őrzik. A sírkamra helye egyébként kes-keny, kápolnaszerű szögletben mutatkozik, melyet a kis monoszloi katolikus „egyházközség” a maga számára szentmisék bemutatására kérelmezett, mi-után templom híján ezeket csak soros portákon végezhetik. Az eddig vissza-utasított tervezet mostanság nyilván könnyen megvalósulhat, főleg a külföldi példák után, hiszen nem egy eset van már arra, hogy keresztény valláskö-zösségek átengedik egymásnak templomuk részbeni használatát.

(Dénes Gizella)

A SZENT MÁRK-EREKLYÉK VISSZAADÁSA. A *Vigilia* augusztusi száma is közölte azt a hírt, hogy június 25-én Kairóban új kopt ortodox székes-egyházat szenteltek fel, és a főoltár alatt Szent Márk evangélistának a VI. Pál pápa által visszajuttatott ereklyéit helyezték el. A szertartáson — majd az azt követő *antidór*-on, ahol az ősegyház szeretetlakomáira való emlékezőként az áldozatra nem került kenyeret osztják szét — *Dudás* Miklós hajdúdorogi görögkatolikus püspök is résztvett, aki hazatérve, elmondta, hogy a koptok őszinte vallásossága mély benyomást tett rá.

De hát kik is valójában ezek a koptok, és milyen szálak fűzik őket Szent Márk ereklyéihez? Nevük a görög *aigüptioi* (egyiptomiak) szóból származik, amelyből az arab hódítók csak a hangsúlyos szótagot ejtették ki, s így az az ő nyelvükön *kibt*, majd később *kopt* lett. A név tehát „egyiptomi”-t jelent. Ők annak az egykor hatalmas egyiptomi egyháznak a leszármazottai, amelynek központja a hajdani világváros, a kereszténység öt ősi patriarkátusának „pentarchiájához” tartozó Alexandria volt. Alexandria egyházát pedig a hagyomány szerint Szent Márk evangélista alapította. Halála után itt temették el, és teteme csak az arab hódítás után, a IX. század elején került kalandos úton Velencébe: állítólag disznóhússal megrakott láda fenekén csempészték át a disznótól undorral elforduló muzulmán örök között.

A Szent Márk által alapított egyház történetének két nagy fordulópontja volt: a monofizita egyházszakadás és az arab hódítás. Ami a Róma és az egyes keleti patriarkátusok közötti szakadás időpontját illeti, azt nehéz lenne meghatározni. Kelet és nyugat szakítása, amely az ortodoxia és a római katolikus egyház mostani külön létehez vezetett, csak formálisan történt 1054-ben; *Kerullarios* konstantinápolyi patriárka akkori kiközösítése csak egy régen beérett kínos történelmi helyzet egyik gyümölcse volt. Az egyházszakadás drámáját Alexandria is hosszú egyházpolitikai és dogmatikai küzdelemben élte át. I. *Dioskuros*, alexandriai patriárka 451-ben nem fogadta el a chalkedoni zsinatnak Krisztus isteni és emberi természetéről szóló tanítását, hanem ragaszkodott a 444-ben meghalt Alexandriai Szent Cyrill krisztológiai formulájához, amely szerint Krisztusban egyetlen természet (*mia fűzisz*) volt. Ezt a „monofizita” formulát a zsinat elvetette, és az egyetemes egyházi tanítást úgy fogalmazta meg, hogy Krisztus egyetlen személy (*hüposztázia*) két természetben (*fűzisz*). I. *Dioskurost*, mint monofizitát, a zsinat megfosztotta patriárkai hivatalától, majd 452-ben száműzték őt Alexandriából. Ezzel az egyiptomi hívek egy időre a szerzetesek vezetésé alá kerültek. Bizonnos, hogy a kopt egyház nem vált máról holnapra monofizitává, a bizánci egyházzal való szakítás folyamatát azonban — amely már jóval a chalkedoni zsinat előtt megkezdődött — a szerzetesek befolyása most meggyorsította. A *Dioskuros* utáni kopt patriárkák, *Timotheos Ailuros* és III. *Mongos Petros* a Bizánciától való függetlenség vágyától űzve, vagyis nagyrészt egyházpolitikai okokból ragaszkodtak dogmatikai különvéleményükhöz. 482-ben *Zeno* császár már hiába kísérelte meg *Henotikon* című iratában a chalkedoni tanítás feladása árán tett dogmatikus engedelményekkel helyreállítani a monofizitákkal való egységet, terve kudarcot vallott. A bizánciak — főleg I. *Justinianus* császár (527–565) — később hatalmi eszközökkel próbálták a hitbeli egységet visszaállítani, de próbálkozásaik csak az egyházi hierarchia megkettőzéséhez vezettek. A kopt keresztények elszakadása a bizánci egyháztól a VI. század végére, tehát még az arab hódítás előtt teljessé vált.

A koptok zöme azóta mindmáig *monofizita*. Ez a minősítés azonban nem kizárólag „értelemi tévelygésükre”, hanem nagyrészt „akaratú ellenszegülésükre”, vagyis egy egyetemes zsinat döntésével szembeni engedetlenségükre vonatkozik. A monofizitizmus a IV. század dogmatikai vitáiban, egymásnak ellentmondó tévtanok vizárvában bontakozott ki. Azok a krisztológiai fogalmak (például a Szent Cyrilltól származó *mia fűzisz* = egyetlen természet), amelyeket a monofizitizmus kisiátított, többnyire éppen egy „ellenkező irányú” tévedés (így a nesztorianizmus) elleni harcban születtek meg, és a fogalmak „szülei”, például *Alexandriai Szent Cyrill* éppenséggel nem voltak tévtanítók. Ugyanannyira nem, hogy Cyrillt az egyháztanítók közé is soroljuk. De még *Euthyches* konstantinápolyi archimandritáról (meghalt 378-ban), a

valódi monofizitizmus megalkotójáról is azt mondta maga az őt elítélő Nagy Szent Leó, hogy „tévedését nehéz volt pontosan körülírni”. A félreértésekre terminológiai bizonytalanság adott alkalmat. A valódi monofizitizmus tanítása — és végeredményben *Euthyches* tanítása is — azon a ponton feltétlenül téves, ahol tagadja Krisztus testének egylényegűségét a miénkkkel. Ez az egylényegűség ugyanis a megváltás tanának elengedhetetlen eleme, s aki ezt kétségbevonja, az valóban elter a katolikus tanítástól. Nincsen azonban egyértelműen és megfellebbezhetetlenül tisztázva, hogy a cyrilli krisztológiát a saját teológiai szintjén minden kopt így értelmezi-e, vagyis a kopt egyház — amely magát természetesen ortodoxnak tartja — alapvető dogmatikai tévedésben van-e vagy sem. Az ellenben tény, hogy az egyiptomi egyház 451-ben visszautasította a chalkedoni zsinat döntéseit, ezzel formálisan elszakadt az egyetemes egyháztól, és az egységet azóta sem Rómával, sem az ortodoxiával nem állította helyre. Valószínűleg a koptok hitének tartalmára sem maradt hatástalan, hogy másfélezer év óta a katolikus egyháztól (és részben az ortodoxiától) való különbözőség tudatában élnek.

619-ben betörték a perzsák Egyiptomba, de uralmuk nem volt tartós, és a kopt egyház számára sem jelentett történelmi változást. A fordulatot az Izlám félelmetesen gyors előretörése hozta meg. *Amr Ibn el Asz*, mint *Omar* kalifa hadvezére 639 és 641 között meghódította egész Egyiptomot. Az arabok kezdetben azon mesterkedtek, hogy a koptok monofizitizmusát a bizánci ortodoxia ellen kijátsszák. Visszahozták a sivatagba száműzött *I. Benjamin* monofizita patriárkát (aki állítólag maga hívta be az arabokat, hogy elveszett főpapi széket visszaszerezze), s a patriárkátus kényszerből lett ortodoxai is újra monofizitákká lettek. A koptok hamarosan úgy tekintették az arabokat, mint a bizánci iga alóli szabadítókat. Ez a látszólagos szabadság azonban rövid életű volt; 644-ben, Mohamed apósának, *Otman* kalifának uralomra jutásával elkezdődött az üldözöttség korszaka Egyiptom keresztényei számára. A deltavidékre egyre több arab települt be, és 706-ban az arab lett a hivatalos nyelv. Az *Omajád* (661—750) és *Abbasida* (750—868) kalifák idején, majd 1321 után, a *Mamluk*-dinasztiák korában a keresztényekre egyre elviselhetlenebb társadalmi nyomás nehezedett. Közben a *Fatimida* uralkodók (969—1171) — az egyetlen *al-Hakim* kivételével — vallásilag türelmesebbek voltak, de lényeges javulás csak *Muhammed Ali* (1805—1848) idejében következett be.

Egyiptomban ma mintegy 3 millió 705 ezer keresztény él, négy különböző egyházban. A Rómával egyesült *katolikus koptok* mintegy 80 ezren vannak, három püspökségben: Minja, Assiut és Theba. Jelenleg *I. Stephanos Sidarouss* patriárka kormányozza őket. A *protestáns koptok* száma, minden szektát beleértve, 90 ezer. Az *ortodoxiának* kerekén 35 ezer kopt híve van. Patriárkájuk jelenleg *Konstantin*, leontopoliszi metropolita, aki „az alexandriai szék helyettes patriárkája” címet viseli.

Az említett három keresztény egyház csak szerény kisebbséget alkot a *kopt nemzeti egyház* mellett, amelynek 3,5 millió híve szintén ortodoxnak mondja magát, de tulajdonképpen monofizita. Egyiptomnak az arab hódítás előtt kerekén 100 püspöke volt. Ma már csak 17 egyiptomi monofizita püspökség van, de Egyiptom területén kívül még 16 püspökség áll az alexandriai patriárka fennhatósága alatt. A kopt egyház patriárkája az „Egyiptom, Etiópia, Nubia, Szudán, Jeruzsálem és az afrikai kontinens öt nyugati állama kopt-ortodox egyházainak patriárkája és Alexandria pápája” címet viseli. A patriárka 1959 óta *VI. Cyrill*, Szent Márk 116. utóda. *VI. Cyrill* nem Alexandriában, hanem Kairóban székelt, mivel a patriárkai széket már *Christodulos* (1047—77) ide tette át. Ezért Szent Márk visszkapott ereklyéit a kairói Szent Márk székesegyházban kívánják őrizni, és nem Alexandriában, ahol a hagyomány szerint az evangélista működött.

(Somogyi György)

Az isteni gondviselés nem egyfajta vallási biztosítás nagyönis földi és önös vállalkozásainkra.
Josef Bommer

„HALDOKLÓ BILINCSEK”. Az *Ecclesia* kiadásában ezzel a címmel megjelent antológia — meghatározott válogatási elv szerint — szemelvényeket mutat be Afrika és Ázsia irodalmából. A közel négyszáz oldalas könyv hatalmas anyagot ölel fel, túlnyomórészt versek olyan áradatával, hogy az már-már a különbözőségeket mossa el a népek és a költők között. Afrika kontúrjait élesebbnek és sokrétűbbnek érezzük Ázsiáé mellett: pedig Ázsiát jóval nagyobb súly képviseli.

Természetesen nem kérhetjük számon a köteten azt, ami nincsen benne, mégis — egy Ázsiával ilyen bőven foglalkozó kötetben — szívesen láttuk volna a megidézett nemzetek irodalmában is nagyrabecsült, epigrammatikus remeklésű, koan-formátumú bölcséleti verseket, amelyek a buddhizmus „kis-kocsi” irányzatú szellemiségének termékei. S a kötet címét sem tartjuk szerencsésnek: a bilincsek nem haldokolnak — elválnak, szét törnek, vagy lehullanak, s ezen az sem segít, ha ezt a címet olyan nagy költő adja versének, mint *David Diop*, mert ha a kép abban az egy konkrét esetben indokolt is lehet, az eredeti összefüggésből kiragadva képzavar.

Mi a jellemző e két földrész irodalmára, költészetére? Elsősorban talán az, hogy gyökerei a népköltészet mély rétegeibe nyúlnak le. Ez a kapcsolat azonban nem távoli, nem a megélt ízléskorszakokon át éreződik, tehát kifejező eszközei, képletei nem áttételesek, mint Európa költészetében, hanem közvetlenek, azonnaliak és elemi erejűek. Afrika idézett költészetében — nyilván az európai szellemiséggel létrejött állandó s tragikus érintkezés hatására — differenciáltabb s egyetemesebb vonásokat fedezünk fel, ami azt is jelenti, hogy eredetibb s tömörebb fogalmazást is. Ázsia idézett költészete — az élet-halál harc ellenére is — nyugalmasabb, oldottabb s romantikusabb színezetű, inkább a természetből, mint a sorstól ihletett nosztalgiaja azért inkább megindító, mint meggyőző.

Funkcionális költészetet ismerünk meg a kötetből, mely a forradalmi és felszabadulási harcokban kapott feladatokat elvállalja s teljesíti, az ázsiai költemények esetében igényli is. S mivel e vállalás a versek fogantatását érezhetően megelőzi, a megszületett vers minden ízében alárendeli magát a feladatnak. Engedelmisségének jutalma az, hogy valóban a harci erények feltöltését és megerősítését szolgálja; áldozata viszont az, hogy lemond a költemény eredendő jogairól: hogy egyetlen legyen, s ne hasonló, hogy saját törvényeivel hasson, s ne rajta kívüliekkal, hogy egyetemes legyen, s ne partikuláris. S annak ellenére, hogy az idézett ázsiai verseken is érezhetők az európai hatások (hiszen *The Lu* Keats, *Xuan Dieu* Baudelaire s talán Verlaine, s *Hui Can* Claudel s talán Apollinaire hatásokat mutat), s érezhető az ősiség (a kert, a víz, a tó, a fák, a völgyek, hegyek) szeretete s szinte paradicsomi érintetlensége, ismétlődő ünnepélyességük s odaadásuk helyenként már-már a közhelyet súrolja. E versekben a mélység — az a bizonyos „vilámló függőleges” (*Odebrecht*) — még csak törekvés, a szenvedély olykor elfelejti élességét: rácsodálkozik az idilli világra. Csak legnagyobb költőiknél látjuk azt az erőt, amely a konkrétak is tud lírai rangot adni, nemcsak a tónusnak. Példa erre *Chairil Anwar* néhány sora: „Most semki sem vágyik a szerelemre... eső veri az éjet... semmi se moccan, semmi... minden vihar elűt a parton”. Vagy éppen *Ho Si Minh* elnök rövid, kemény, tömör versei:

Testem körül sötét börtönfalak
de lelkem, túl a börtönön, szabad;
bevégezni hatalmas tetteit,
legyen a lélek még hatalmasabb.

(Börtönnapló)

Ellentétként e sorok mitsem mondanak: „...kéken dereng az ég — a felhők tovaúsztak — és az esőtől nedves partokat — megcirógatja (!) az első napsgár.”

India idézett verseiben — a meditáció forráshelyéről származnak — szinte egyhelyben bomlanak ki a légies asszociációk, melyek mélyen jellemzők: „galambálmú harangok” szólnak az „erdei alvilág” fölött, ahová „alig-alig csurrán a fény” s ahol meghúzódnak a „tigrisléptű sors” kiszolgálottjai.

Afrika idézett költészetében különös mozgásnak vagyunk a tanúi: őseredetű, nem egyszer misztikus lökőerő veti felszínre a költői képet, át a ténylegesség kifejezést gátló rétegein és e képekről, kifejezési fordulatokról rendszerint kiderül, hogy rendkívül korszerűek is: mintegy tam-tamjaikban, imáikban rejtőzködnek. A „négritude” legjobb költői — mint *Aimé Césaire*, *Léopold S. Senghor*, *David Diop*, *Ray Autra*, a kameruni *Oto Jan van Melle* — máig megőrizték azt a szemléleti egységet, amely szinte a gyermek mindentudására emlékeztet, s amely mentes a racionális gondolkodásmód dualizmusától. Nyelvezetük tömör primitívsege lényegkifejező, s mert szorongattatásban született, vad, kétségbeesett, azoké, akik nem annyira éltek, mint inkább túléltek. Nem volt sem módja, sem ideje e nyelvezetnek a díszítmények kifaragására: forró, darabos és korrekt nyelv ez.

... és én akarok — mint az emberek
és gondolkodom — mint az emberek
és érzem méltóságomat — mint mind az ember...
(Ray Autra)

Az a sietség, az a hőfok, amellyel útjukra indultak ezek a versek, a legsürgősebb feladatokra mutat: szabadon, béklyók nélkül élni, egymással testvéri egységben, az emberi műveltség értékeit elsajátítva s gyarapítva, így élni, vagy inkább feltámadni. Ennek megfelelően e költészet sebessége radikális: nem csoda, hiszen egyedül a költészet képes felismerni azokat a láthatatlan távolságokat, amelyek a tényleges állapot és az elérendő célok között feszülnek. A mozgósításnak, a megrendültségnek és a felelősségnek összefoglaló jelzéseként így jelenik meg Afrika költészetében a kozmikus gesztus: földrésznek, tengernek, égboltnak s fölfeszítettnek érzi magát a fekete költő. Ami sarkallja, a tragikum érzete. A tragikum mögött pedig történeti valóságának szuggesztív jelenlétét érezzük. A „leigázott, de le nem győzött” Afrika így áll „egyenesen az idő balkonán”.

A reprezentatív kötet válogatása és szerkesztése Balássy László és Csanád Béla érdeme, akik oroszlánrészt vállaltak a fordítás munkájából is. Kettőjükön kívül nagyszámú és jónévű fordítógárda tolmácsolja egyenletesen jó színvonalon a hatalmas anyagot.
(Vasadi Péter)

Köszönjük, Urunk, hogy itt most ezt a testvéri találkozózt ünnepelhetjük. Fényesség és szeretetted új sugara nyissa meg ebből az alkalomból lelkünket előttd és az egész emberi család javára. Segíts hozzá, hogy ezek az olimpiai játékok ne csak az emberi együvértartozás csodálatos bizonyosságát nyújtsák, hanem valamennyiünk belső megújódását is szolgálják. Add, hogy meghalljuk és megfontoljuk szavadat: „Hol van Abel, a te testvéred?” Igen, mi át akarjuk érezni oltalmazó felelősségünket az emberért, akit te a saját képedre teremtetted. Dolgozni és küzdeni akarunk egy jobb világért, amely tiszteletben tartja és elősegíti minden ember és nép szabadságát és méltóságát. Ezen a földön, ahol elődeink annyi oltárt építettek, mi most a tulajdon szívünket akarjuk neked adni, örök és mindenható Isten, bízza azokban a vigasztaló ígékben, amelyeket Jeremiás próféta útján nyilatkoztattál ki nekünk: „Én ismerem a terveket, amelyeket irányotokban táplálok: a boldogulás és nem az áldatlan vész terveit, amelyekkel reményteljes jövőt készítetek számotokra. Hívjatok engem, menjetek és könyörögjétek hozzám, és én meghallgatlak titeket...” (Az Olimpia megnyitásakor Mexikóban rendezett ökuménikus istentisztelet imájából.)

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest V.,
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

SOMMAIRE

L'encyclique „Humanae Vitae” du pape Paul VI. sur la régulation des naissances. (Texte hongrois.) — *Lajos Fazekas*: Poèmes — *László Boda*: Christianisme et l'existence d'ici bas — *Richárd Horváth*: Le juste comportement des fidèles — *Zsuzsa Beney*: Poèmes — *József Gerlei*: La mort de Monsieur le Conseiller (récit) — *Mihály Medvigy*: Flâneries pieuses en Bulgarie — *Béla Csanád*: Poèmes — *Béla Koppány*: On n'aura plus à souffrir longtemps (récit, 2e partie) — *Vid Mihelics*: Idées et faits (Notre foi à l'ère de la technique) — *Tamás Szomor*: Le petit sentier (Consolation aux endeuillés)

JOURNAL: Nos évêques sur les questions d'actualité de la vie internationale — Débats sur la littérature chrétienne (*László Rónay*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Lajos Bittei*) — Beaux-arts (*D. I.*) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — Témoins de jadis, réalisations d'aujourd'hui dans le domaine du basalte et du vin (*Gizella Dénes*) — La restitution des reliques de saint Marc (*György Somogyi*) — Anthologie hongroise des poèmes asiatiques et africaines (*Péter Vasadi*).

Informations sur la couverture.

COMPTES RENDUS ET CRITIQUES

La rubrique des beaux-arts rend compte de l'exposition du Musée des beaux-arts de Budapest, intitulée: *Peinture vénitienne* où figurent les ouvrages de Lorenzo Lotto, du Titien, du Tintoret, du Greco, de Piombo, Giorgione, Véronèse, Tiepolo et d'autres maîtres des époques de la Renaissance, baroque et rococo. Une partie des tableaux ont été prêtés pour la durée de l'exposition de Budapest par les musées de Pologne, de Tchécoslovaquie et de la R. D. A. Un autre article de la rubrique parle de l'exposition commémorative du sculpteur *Ferenc Medgyessy* (1881—1958) qui fut très estimé par *Aristide Maillol*, organisée à la Galerie Nationale.

La chronique musicale commente les concerts des *Semaines Artistiques de Budapest*, auxquels de célèbres artistes ont prêté leurs concours. Le programme de *Pierre Dervaux*, directeur du *Grand Opéra de Paris*, se composait surtout des oeuvres des compositeurs de sa patrie, que le public a accueillies très favorablement.

INFORMATIONS

Nouvelles publications catholiques: Un nouveau *Livre d'enterrement* qui, en dehors des textes liturgiques des cérémonies en langue maternelle contient aussi des prières de circonstances dues à la plume de *Géza Kerny*, vient de paraître édité par la *Société Szent István*.

Le 23 septembre, l'*Académie Centrale de Théologie* de Budapest a inauguré solennellement la nouvelle année scolaire. A cette occasion, on a pris

congé de *Pál Kecskés*, professeur senior de l'Académie prenant sa retraite, actuellement le plus important représentant de la théologie néoscolastique dans notre pays. Le professeur *György Zemplén*, recteur de l'*Institut Pontifical Hongrois*, a évoqué les travaux pédagogiques et scientifiques effectués par le professeur durant 40 ans. Enfin, il a donné lecture du télégramme de S. E. le cardinal — secrétaire d'état *Cicognani* et de la lettre de Mgr l'archevêque *Benelli*, „sostituto” du secrétariat d'État, puis il a remis au professeur sortant le cadeau du *Saint-Père*: la médaille commémorative du jubilé.

Sur la désignation du corps épiscopal et avec l'approbation de l'État, Mgr *András Hamvas* archevêque de Kalocsa a nommé *Tamás Nyiri* titulaire de la IIe chaire de philosophie de l'Académie de Théologie, rendue vacante par le départ de *Pál Kecskés*. *Tamás Nyiri*, né en 1920, a été ordonné prêtre en 1945, promu docteur en théologie à l'université de Vienne en 1947, en 1952, il devint professeur de dogmatique et de philosophie au séminaire d'Esztergom et depuis 1963, il exerce les fonctions pastorales à Budapest. La revue *Vigilia* a aussi publié de nombreuses études de valeur du nouveau professeur, qui a déployé jusqu'ici une grande activité littéraire.

György Zemplén, professeur à l'Académie de Théologie, recteur de l'*Institut Pontifical Hongrois*, a été nommé recteur du *Séminaire Central* de Budapest, par le corps épiscopal, avec l'approbation de l'État. *György Zemplén* est entré en fonction le 1er octobre.

Ferenc Galla, prélat pontifical qui fut d'abord membre du corps professoral de théologie de l'université des sciences de Budapest, puis professeur à l'Académie de Théologie depuis sa constitution jusqu'en septembre 1959, et entre temps, de 1952 à 1955 recteur du *Séminaire Central*, a eu 80 ans le 23 septembre. A cette occasion, non seulement ses nombreux anciens élèves, mais la société catholique hongroise toute entière a chaleureusement salué le professeur qui depuis sa retraite, continue activement ses travaux scientifiques basés sur des recherches dans les archives.

A l'occasion du début de la nouvelle année scolaire, Mgr l'évêque *József Bánk*, administrateur apostolique de Győr a adressé une circulaire contenant ses encouragements pastoraux aux instructeurs de religion. Il a souligné que de nos jours il faut offrir à la jeunesse beaucoup plus qu'autrefois pour que les jeunes deviennent des catholiques conscients et pratiquants. C'est pourquoi les maîtres de religion ne doivent se décourager et doivent accomplir leur tâche avec une confiance en Dieu indéfectible. Qu'ils donnent consciencieusement et exactement toutes leurs leçons dans les écoles, de même qu'ils fassent le catéchisme dans les églises. Qu'ils pèsent bien et qu'ils élaborent méthodiquement les articles de foi et le sujet de chaque leçon. Qu'ils se souviennent de la recommandation du concile Vatican II selon laquelle le but de l'instruction religieuse est de rendre la foi vivante, consciente et active. C'est pourquoi ils doivent souligner l'importance de l'éducation familiale en s'adressant aussi aux parents. Il est bon que les adultes assistent aussi aux catéchismes des églises et de les informer sur les sujets relatifs à l'instruction religieuses au cours des sermons.

Pour la rédaction de cinq livres d'instruction religieuse, le corps épiscopal hongrois a publié un concours dont les délais expireront le 1er juillet 1969.

Le 5 octobre, afin de régler les affaires de l'*Institut Pontifical Hongrois*, Mgr l'évêque *József Ijjas*, administrateur apostolique de Csanád, est parti pour Rome. Désignés par le corps épiscopal, huit nouveaux boursiers hongrois sont également arrivés à l'Institut.

Le 8 septembre, au cimetière israélite de *Monor*, on a organisé un office *occuménique* en mémoire des déportés d'il y a 24 ans de la commune. Les chefs des églises locales catholique, réformée et évangélique ont assisté à l'office.

Le 8 octobre a été célébrée en l'église de l'université de Budapest la messe commune qui ouvre la nouvelle année de travail de la *Société Nationale*

Hongroise Cecilia. La messe fut suivie d'un concert de musique sacrée, puis d'une séance solennelle au *Séminaire Central*, au cours de laquelle on a commémoré le centième anniversaire de la fondation de l'association Cécile allemande qui tombe cette année.

Le 8 septembre, l'église d'Alsóviziváros de Buda a été le théâtre d'une intéressante initiative. Quatre jeunes artistes enthousiastes ont interprété des oeuvres de Bach, Palestrina et Schubert sur *quatre guitares classiques*, instrument tellement favorisé par la jeunesse actuelle. Cette initiative a remporté un vif succès.

Dans une circulaire, Mgr *Sándor Klempa*, administrateur apostolique de Veszprém, a annoncé aux fidèles que la *restauration de la cathédrale de Veszprém* commencera bientôt. La réfection de l'extérieur de la cathédrale est prévue pour 1969, alors que l'intérieur sera remis en état au cours des années suivantes 1970-71.

Le corps des représentants du conseil paroissial a été reconstitué le jour de la fête patronale de l'église de Móraváros de Szeged. A cette occasion, Mgr l'évêque *József Ijjas*, administrateur apostolique a célébré la messe, pendant laquelle, après le sermon épiscopal les nouveaux membres de la corporation représentative parmi lesquels se trouvaient aussi des femmes, ont prêté serment, un cierge à la main.

Les connaisseurs taxent de *chef-d'oeuvre* la restauration de l'église de Felső-örs dont le travaux intérieurs sont pour ainsi dire terminés. L'église originale de style roman fut construite au début du XIII-e siècle. Elle fut restaurée pour la première fois en 1736, dans le style baroque cher à l'époque, mais heureusement les éléments romans furent conservés intacts. C'est ce qui a permis maintenant de rétablir une grande partie de l'église dans sa forme romane originale. On a réussi à créer une harmonie surprenante entre les deux styles d'architecture. L'Intendance des Monuments Historiques a fourni une subvention d'un million et demi de forints pour les travaux qui ont duré 6 ans. Le plus grand événement de la restauration intérieure a été la remise en état du maître-autel baroque. C'est cet autel que Mgr *Sándor Klempa*, administrateur apostolique de Veszprém a consacré le 22 septembre.

Mgr l'évêque *Pál Brezanóczy*, administrateur apostolique d'Eger a nommé „l'église des coeurs” l'église paroissiale de *Markaz*, restaurée pour la seconde fois et entièrement rénovée à l'intérieur lorsqu'il l'a bénie, solennellement le 8 septembre. En effet, en plus de leurs généreux dons, les fidèles ont contribué à sa restauration par leur travail. — Le 1er septembre, Mgr *Brezanóczy* a également consacré la chapelle du vicariat de Vágáshuta appartenant à la paroisse de Füzeradvány que les fidèles, aidés par le diocèse, ont élevée en l'honneur de la Sainte Vierge au sommet d'une colline.

Mgr l'évêque *József Bánk* administrateur apostolique de Győr a consacré la nouvelle église de *Bönyrétafalap*. La moitié des frais de construction de l'église qui répond aux points de vue liturgiques les plus récents, et de la cure qui s'y rattache, près de 200 000 forints ont été fournis par les fidèles. — Mgr Bánk a béni le nouveau bâtiment moderne de la cure de *Süttör*, élevé par le travail social des fidèles, en plus de leurs dons en espèces.

Mgr l'évêque *József Cserhádi*, administrateur apostolique de Pécs a consacré l'église catholique reconstruite de *Kishajmás*, dans le comitat de Baranya.

La vaste chapelle attenante à l'ancien palais épiscopal de *Makó* qui dessert le centre de la ville a été complètement transformée conformément aux réformes liturgiques. Elle a été bénite par Mgr l'évêque *József Ijjas*, administrateur apostolique de Csanád.

Mgr l'évêque *Imre Kisberk* a béni l'église de la commune d'*Alap*, du diocèse de Fejér, qui a été restaurée au cours de l'été. Les frais de la reconstruction ont été entièrement assumés par les fidèles.

Új katolikus kiadvány: A *Szent István Társulat* kiadásában újabb *Temetési Könyv* jelent meg, amely a szertartások anyanyelvű liturgikus szövegei mellett szabadon választható alkalmi imákat is tartalmaz *Kerny Géza* tollából. Ára 37,— forint. Megrendelhető a kiadónál: Budapest, V., Károlyi Mihály u. 4—8. III. lépcső I. em. 8.

A budapesti *Központi Hittudományi Akadémia* szeptember 23-án nyitotta meg ünnepélyesen új tanévét. Ennek keretében vettek búcsút *Kecskés Páltól*, az Akadémia nyugalomba vonuló szenior-professzorától, aki a neoscholasztikus bölcselet ezidőszerint legjelentősebb képviselője hazánkban. A professor 40 esztendő óta élő nevelő és tudományos munkásságát *Zemplén György* professor, a *Pápai Magyar Intézet* rektora méltatta. Befejezésül felolvastak *Cicognani* bíboros-államtitkár üdvözlő táviratát és *Benelli* érsek, államtitkársági „sostituto” levelét, majd átnyújtotta a *Szentatya* ajándékát, a jubileumi emlékérmét.

Nyiri Tamást nevezte ki *Hambas András* kalocsai érsek — a püspöki kar jelölése alapján és állami hozzájárulással — a *Hittudományi Akadémia* II. bölcseleti tanszékére, amely *Kecskés Pál* nyugalomba vonulásával megüresedett. *Nyiri Tamás* 1920-ban született, 1945-ben szentelték pappá, 1947-ben avatták hittudományi doktorra a bécsi egyetemen; 1952-ben az esztergomi szeminárium dogmatika- és filozófiatanára lett, 1963 óta lelkipásztori beosztásban működött Budapesten. Az új professzornak, aki eddig is jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki, a *Vigília* is számos értékes tanulmányát közölte.

Zemplén Györgyöt, a *Hittudományi Akadémia* professzorát, a római *Pápai Magyar Intézet* rektorát nevezte ki a püspöki kar állami hozzájárulással a budapesti *Központi Papnevelő Intézet* rektorává. *Zemplén György* október 1-én vette át új hivatalát.

Galla Ferenc pápai prelátus, aki előbb a budapesti tudományegyetem hittudományi karának, majd a *Központi Hittudományi Akadémia* megalakulása után 1959 szeptemberig ennek professzora, s közben 1952—55-ig a *Központi Papnevelő Intézet* rektora volt, szeptember 23-án töltötte be 80. életévét. A professzorról, aki nyugalomba vonulása óta is töretlen erővel folytatja eredeti levéltári kutatásokra támaszkodó tudományos munkásságát, ebből az alkalomból nemcsak volt tanítványainak serege, de az egész magyar katolikus társadalom is meleg szeretettel emlékezett meg.

A hitoktatókhoz intézett az új tanév megkezdése alkalmából főpásztori buzdítást körlevelében *Bánk József* püspök, győri apostoli kormányzó. Kiemelte: ma sokkal többet kell nyújtani az ifjúságnak, mint régebben, hogy öntudatos, gyakorló katolikusokká neveljük őket. A hitoktatóknak éppen ezért soha sem szabad csüggedniök és Istenbe vetett rendíthetetlen bizalommal kell ellátniok feladatukat. Pontosan és lelkiismeretesen tartsanak meg minden órát az iskolákban, s ugyanígy végezzék a templomi katekézist is. Jól gondolják át és módszeresen dolgozzák fel a hittételeket és minden óra anyagát. Emlékezzenek a II. vatikáni zsinat meghagyására, amely szerint a hitoktatás célja az, hogy a hitet élővé, tudatossá és tevékenyvé tegye. Hangsúlyozzák éppen ezért a családi nevelés fontosságát is a szülők előtt. Nagyon helyes, ha a templomi katekéziseken a felnőttek is részt vesznek, továbbá ha a hitoktatással kapcsolatos témákról őket is tájékoztatják a szentbeszédekben.

A magyar püspöki kar öt hittankönyv megírására hirdetett pályázatot. A benyújtási határidő 1969. július 1.

Iltjas József püspök, csanádi apostoli kormányzó, a *Pápai Magyar Intézet* ügyeinek intézésére október 5-én Rómába utazott. Az Intézetbe megérkezett az az újabb nyolc magyar ösztöndíjas is, akiket a püspöki kar jelölt ki.

A monori izraelita temetőben szeptember 8-án ökömenikus ájtatosságot rendeztek a községből 24 évvel ezelőtt elhurcoltak emlékére. Az ájtatosságon megjelentek a helyi katolikus, református és evangélikus egyházak vezetői is.

Az Országos Magyar Cecilia Társulat október 8-án tartotta új munkáját nyitó közös szentmiséjét a budapesti Egyetemi templomban. Utána egyházzenei hangverseny volt, majd ünnepi ülés következett a *Központi Szemináriumban*. Ennek során megemlékezés történt a német Cecilia-egyesület megalakulásának idejéről 100. évfordulójáról.

Érdekes kezdeményezés színhelye volt szeptember 8-án a budai Alsó-vízvárosi templom. Négy lelkes fiatal művész a fiatalság körében ma annyira kedvelt hangszereken, négy „klasszikus” gitáron szólaltatta meg *Bach*, *Palesirina* és *Schubert* több egyházzenei művét. A kezdeményezés nagy sikert aratott.

Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzó körlevélben adta a hívek tudomására, hogy rövidesen megkezdik a veszprémi székesegyház helyreállítását. A székesegyház külsejének rendbehozását 1969-re tervezik, míg belsejének tatarozása az 1970–71-es évek feladata lesz.

A „*szívek templomának*” nevezte *Brezanóczy Pál* püspök, egri apostoli kormányzó az immár másodszor is helyreállított és belsejében teljesen megújított *markazi plebániatemplomot*, amikor szeptember 8-án ünnepélyesen megáldotta. Nagylelkű adományaik mellett a hívek társadalmi munkájukkal is hozzájárultak a restauráláshoz. — Ugyancsak *Brezanóczy* püspök szentelte fel szeptember 1-én a füzerradványi plebániához tartozó *Vágáshuta* leányegyház kápolnáját, amelyet a hívek az egyházmegye támogatásával az egyik dombtetőn emeltek Szűz Mária tiszteletére.

Bönyrértalap község új templomát *Bánk József* püspök, győri apostoli kormányzó szentelte fel. A legújabb liturgikus szempontoknak megfelelő templom és a hozzá csatlakozó paplak költségének felét, közel 200.000 forintot a hívek adták össze. *Bánk* püspök áldotta meg *Süttör* község új és modern plebániaépületét is, amelyet a hívek pénzadományaikon kívül társadalmi munkával emeltek.

Cserháti József püspök, pécsi apostoli kormányzó szentelte fel *Kishajmás* Baranya-megyei község újjáépített katolikus templomát.

Kisberk Imre felszentelt püspök áldotta meg a Fejér-egyházmegyéhez tartozó *Alap* község templomát, amelyet a nyár folyamán újjáépítettek. A költségeket teljes egészükben a hívek fedezték.

„*Kötelesség, vagy sem?*” — Bizonyos, hogy vallásunk tanítása szerint a hitet elfogadni, vagyis hinni — kötelessége az embernek. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy mihelyt felvilágosították erről, mindenki nyomban eleget is tud tenni ennek a kötelezettségnek. A hit ugyanis „*igen*” mondó személyes válasz egy személyes kérdésre. Hogy kiváltképpen azok számára, akikért külön felelősséggel is tartozunk, minden módon meg kell könnyítenünk ezt az „*igen*”, helytálló érvekkel és tanúságtevő példaadással, magától értetődik, elengedhetetlen azonban, hogy ez az „*igen*” teljes szabadság birtokában hangozzék el. Az ilyen irányú döntésnek ki kell érlelődnie a lélekben, aminek időtartama, mint az evangéliumból is látható, egyénenként különböző. Nagy hiba lenne tehát, ha annak a tételnek alapján, amelyből kiindultunk, bárkire is rá akarnók erőltetni a hitet. Az erőszakolással csak megfosztanók szabadságától, s amit az illető cselekedniék, nem lenne többé „*hit-döntés*”. A végső elhatározást mindenkinek egyedül kell megtennie.

Kézpénzzel bérmentesítve
a Bp. 72. sz. postahivatalnál.